

TÓVÖLGYI TITUSZ

✱

AZ ÚJ VILÁG

2
REGÉNY

A SOCZIALIZMUS ÉS KOMMUNIZMUS TÁRSADALMÁBÓL

I. KÖTET

BUDAPEST

AIGNER LAJOS

1888

2 AIGNER LAJOSNÁL MEGJELENTEK:

A PETŐFI-TÁRSASÁG

KIADVÁNYAI.

Abonyi Lajos. Itt a szép Alföldön. Népies elbeszélések ...	1.60
Balázs Sándor. Tarka képek. Beszély- és rajzgyűjtemény 2 k. ...	3.20
Balázs Sándor. Vig elbeszélések ...	1.50
Bartók Lajos költeményei 1.20, diszkiadás füzve 2 frt, kötve ...	3.—
Bulla János. Humoros elbeszélések ...	1.60
Endrődi Sándor költeményei 2 frt, kötve ...	3.—
Endrődi Sándor újabb költeményei 2 frt, kötve ...	3.—
Lauka Gusztáv. A multról a jelennek. Emlékjegyzetek ...	1.60
Mikszáth Kálmán. Kavicsok. Elbeszélések ...	1.20
Papp Miklós. Itt is, ott is. ...	2.50
Petőfi-évkönyv. (A cidonai alma. Éjszaki-tól stb.) ...	1.40
Szana Tamás. Molière élete és művei ...	1.50
Szász Gerő újabb költeményei ...	1.50
Szász Gerő. Rolandné. Tragédia 5 felvonásban ...	1.50
Teleki Sándor gróf. Emlékeim. 2 köt. 3.80, két kötetbe kötve ...	5.30
egy diszkötésben ...	5.50
Váradi Antal. Az én világom. Költemények 1 frt, kötve ...	2.—
Vértesi Arnold. A nyomorúság iskolája. Regény. ...	1.50
Zichy Géza gróf költeményei 1 frt, kötve ...	2.—
Koszorú. A Petőfi-társaság közlönye (1879—82.) 8-rét fény- képekkel 8 kötet. Egy-egy 4 frt, diszkötésben ...	5.—
— 1883—85. fényképekkel, 6 kötet. Egy-egy 4 frt, diszkötésben ...	5.50

AZ ÚJ VILÁG

REGÉNY

A SZOCIALIZMUS ÉS KOMMUNIZMUS TÁRSADALMÁBÓL

IRTA

TÓVÖLGYI TITUSZ

ELSŐ KÖTET

(FORDÍTÁSI JOG FENTARTVA)

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1888

195888

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA.

«JÓJJÖN EL A TE ORSZÁGOD!»

AZOK AZ elvi küzdelmek, melyek ma a politika világában folynak, nevetséges árnyalatok, kicsiny törpeségek amaz óriási problema mellett, melyet nem a politika, hanem a társadalom van hivatva megoldani. Ezek az egyes kicsiny pártok, mint külön-külön érdekcsoportok szatócs-boltocskáái, homályos ablakocskáikkal, kortes-pálinka és vörös-hagyma légkörükkel, a választók sáros csizmái által beszennyezett foltos talapzatukkal és faggyúgyertya, szappan, avas szalonna, kénes gyufa, zsizsikes lencse stb. árúczikkeikkel, mint valami sötétes ketreczek állnak ama nemzetközi világbazár mellett, melynek ragyogó homlokzata mint büszke óriás emelkedik az apró érdekek kalibái fölé, s majdan egy emberi-ség jövőjének tárva kaput, szellős és tágas csarnokainak roppant kupolái alatt, csillogó fényben, pazar gazdagságban, s a boldogság illatos légköré-

ben fűrészi a mai keserves korszáknak egykor szerencsés unokáit!

Hát csak beszéljétek ti kicsinyes politikai elvekről, toryk és whiggek, monarchisták, orleanisták és republikánusok; szabadelvü-pártiak, mérsékelt ellenzékiek, függetlenségiek. Alakítsatok kormányokat magatoknak magatokból; hirdessétek a haza megmentőjének azt az elvet, mely benneteket tart meg a hatalom polczán, avagy segít hatalomra, és hitesétek el a népmilliókkal, hogy csakis a ti elveitek keretében lehetnek boldogokká, sőt higgyétek el ráadásul magatok is. — Mulassatok, álmodozzatok, politizáljatok! Benne van már a levegőben, az a ma még itt-ott felcsillanó isteni szikra, melynek világossága nagyobb és nagyobb tért foglal, mint előpostája pirkadó hajnal előtt a közelgő napnak, míg egyszer csak fölragyog üstöke a láthatáron, izzó aranya bezománcozza az ég alját, felvirrad az emberiség boldog kora, ragyogni fog a most csak gúnykép emlegetett egyenlőség és testvériség, valamint hogy el fog homályosodni a most ragyogó csillagok legtöbbje.

S egy lesz a haza: a föld! Egy lesz a nemzeti-ség: az emberiség! A világ összes államai, összes nemzetei szövetségbe lépnek, leomlik minden vám-

sorompó; megszűnik minden nemzetiségi kérdés és dulakodás; szabad, határtalan lesz a föld, testvérré lesz minden ember! Mikor be fogják látni, hogy ember és ember közt nem a nyelv teszi a különbséget, hanem a becsület. Hiszen vannak nemzetek ősök nélkül, hol az ősi erényt ma már idegen fajok gyakorolják. Magyarországnak is alig van egynehány ősi családja, az ősi fészekben majdnem az egész nemzet idegen: németekből, tótokból, horvátokból, oroszokból, szerbekből stb. lett magyarrá. A Zrinyieket, Frangepanokat, Jurisicsokat, Hunyadyakat nem magyar ősök nemzették, Kossuth Lajos a Cosutius latin családból származik. Míg ama válaszfalat, melyet az emberiség nagy táborában a nemzetiségi előítéletek vonnak, át nem lépték, ellenségeink valának, míg később hazánk oszlopaivá lettek. Mert bennük volt az emberiség közös apiától származó testvéri vér és szeretet, a minthogy benne van most is minden nemzetiségben, csak a sorompókat döntésétek le: **Mert az emberiség egy család!**

S a minthogy az emberiséget a nemzetiségi válaszfalak nemzetiségi családokra osztották, és különleges érdekeket alkotva, egymás ellenségeivé tették, úgy különítik el az egyes nemzeteket számtalan apró csoportokra az egyes családok, ugyanannyi

különleges érdekekkel, elszigetelt egyes apró czélokkal és működési körrel, egyik családot a másik útjába állítva s egy rettentő küzdelmet provokálva, melyben ember ember ellen működik, a mely küzdelem a társadalmat az egymás elleni harcz táborává avatja fel. *A családok harcza!* Ez a mai társadalom! S míg az erősebb családok elburjánosodva édelik az élet minden kincsét, óriási gyökereket eresztve az általuk elfoglalt talajba, s roppant térségeket tutván be indáikkal, elnyomnak mindent, az alatt, és igen gyakran, sokkal nemesebb növények vesznek ki, mert ez az elburjánosodott, eldudvásodott család elvonja tőlük a létezés lehetőségét.

Ime a társadalmi kertészet rendszertelensége, mely habár világ teremtese óta a mai napig nem egy reformátornak feltűnt, nem lett rajta segítve. A reformátorok ekéi nem hatottak le oly mélyen, hogy ezen családi gyökereket kitéphették volna, s habár a Krisztus tanai érintették, követői ismét felebb vették ez ekét, pusztán a vallási főltszinen mozogván. Tisztán társadalmi reformunk, a mennyire a történelem vissza tud emlékezni, még nem is volt, minden megindult ily mozgalmat magáévá tevén a vallás, vagy a politika, csinálván az óriási kérdésekből

törpe megoldásokat, az emberiség mélyébe ható műtétek helyett, hajszállhasogatásokat. *Az emberiség érdekének tisztázása* mindig az egyes érdekek előtérbe tolakodásának szemtelenségén és erőszakoskodásán bukott meg. — Most nem azonképpen indul. A legújabb mozgalom: *a nemzetiségek és családok elszigeteltségének tüzhelyeinél keresi és találja fel az emberiség egyenetlenségét, az egyenetlenség boldogtalanságát, és ki mondja: Nincs elszigetelt család!*

Mindössze sem sok ezerre mehet ama családok száma, melyek a világot birtokolják, s a melyek a mint mondani szokás: számítanak! Ezeket a családokat kell megnyerni minden uralkodónak, minden kormánynak, s ha megnyerte, a többi millió ember nem számít. Ennek a néhány ezer családnak érdekében működik ma az emberiség: hogy ezeknek a gazdagságát növelje, hatalmát, befolyását támogassa. A városokban, a megyékben, az országokban ezeknek a családoknak érdeke, akarata dönt, a többi ezer, százezer és millió ember csak eszköz. Ezeknek a családoknak czisztarnáiba gyűl az emberiség minden verejtéke, a verejtékcseppek megérczesedett aranya, és megkövesedett gyémántja, de mint a gyöngykagylónak, a küzdelmek közt fujt gyöngy értékéhez, úgy emez összefolyt verejtékcseppek

értékéhez is azoknak van legkevesebb közük, a kik hullatták. Hány és hány nagy lélek, teremő ész, alkotásra hivatott zseni bukkan föl és tűnik el az emberiség nagy Oczeánjában, a nélkül, hogy észrevennék, mért eme családok foglalják el a kiemelkedő pontokat, a magaslatokat, ezek állják útját számtalan nagyra termett elmének, kik a semmiségbe süllyednek vissza, míg eme családok porontyai, a legpompásabb magaslatokat elfoglalva, mint hájas tengeri fókák az ő semmittevésükben sütkéreznek a sasok helyén, élvezve a verőfényt, melyet mások az emberiséggel megosztva, az emberiség felvilágosítására és boldogítására használnának föl. Magukhoz ragadják az alkotás minden adományát, kését és kényelmét; puha bársonyon hevernek, kincsben fürödnek, ebeiket hizlalják, meztelenül hagyván éhezni az emberek százezrét, kiknek éppen annyi joguk van minden kényelemhez és boldogsághoz, mint nekik. Kik éppen oly tagjai az emberiség családjának, mint ők, éppen oly örökösei a mindenségnek, éppen oly tulajdonosai a világ kincseinek, de ki lettek forgatva örökségeikből, meg lettek fosztva jogaiktól, ki lettek üzve tulajdonaikból, kapzsi testvéreik által. Hát vissza kell helyezni az ő örökségébe és az ő jogába az emberiséget! A legújabb

mozgalom egy nagy törvénytételre készül, mely az emberiség közös tulajdonát az emberiség közös családjának birtokába helyezi vissza és kimondja: **Nincs örökség, és nem lesz magánvagyon!**

A természetellenes házasságok rablánczai közt és börtöneiben sýnlódik most az emberiség. S ki hozta be a társadalomba ezt a rabszolgaságot? Nem emlékszik rá a történelem. Az ősi, műveletlen és tudatlan, kezdetleges emberiségnek, évszázadoktól évszázadokon keresztül átvett szokása, a világ kezdetének a társadalom eszmélődésének átültetése egy egészen átváltozott emberiségbe, egy kőkori ős ember családi élete Krisztus után a 19-ik században. Annak a visszás állapotnak, melyet az emberiség közös családjában a nemzetiségek, elszigetelt családok, és magán vagyonok hoznak létre, negyedik nagy tényezője: *az örök házasság! Holtomiglan, holtodiglan!*

A társadalom rabláncza ez. Az ember életének nem lehet nagyobb átka egy elhibázott örök házasságnál! Két eltérő nézetű, egymástól egészen különböző, felfogásban és természetben egészen ellentétes, véralkatban összeférhetetlen két embernek, az egész életen való összeeröltetése, összelánczolóása a legnagyobb barbarizmus. Kínpad! Egy

elviselhetetlen teher hordozása az *egyetlen* egész életen keresztül.

A társadalom önámítására szánt mily óriási hazugságot mond olykor egy-egy halotti jelentés: «Boldog házasságuk huszadik vagy harminczadik évében». — Az emberek, kik ezt a boldogságot ismerték, összenéznek és hallgatnak ama tudatban, hogy maguk is hasonló hazugságot fognak elkövetni. Mert hát úgy illik a társadalomban, hogy a házasság boldog legyen. S az emberek rádisputálják magukra e boldogságot, mert rettegnek arra gondolni, hogy mit szülhetne az igazság kimondása?

Az sem igaz, hogy az emberi örök lekötöttség az emberi természetből lenne kifolyó. Hiszen az ember csapodár, változatosságot vágyó és szerető, kalandhajhászó és a képzelődés befolyása alatt álló teremtmény. A páros életet élő állatoknál a képzelődés nem kelti fel a változatosság utáni vágyat, míg ellenben az embert csak a legnagyobb önmegtagadás tartja vissza a csapodárságtól. Daczára ez önmegtagadásnak: ha az egymással meg nem elégedő házastársak, a változatosság utáni vágyból származó hűtlenséget kibeszélnék, tölkavarodnék az elszigetelt családi élet, melynek természetellenességét íme a képmutatás, hazugság és titkolódzás konstatálja.

A mérgezések, gyilkosságok és öngyilkosságok krónikája is sokat beszélhetne erről.

És a nevelés! Mily nemzedék nő nemzedékre a múlt és a mai nevelés mellett? Mily nevelést adhat a szegénység, a nyomor és a tudatlanság? Avagy mily nevelést adhat a nevelésre képtelen szülő? Hiszen a nevelés tudomány, még pedig olyan tudomány, melyre születni kell. A gyermekkertészet feladata és a szülés, a világrahozás feladata, nem ugyanaz. A legtöbb szülő csak a termőföldet képviseli, azzal a különbséggel, hogy a föld az ő szülöttjét nem ronthatja el szellemileg, míg a szülő igen. Arra való tehát a gyermekkertészet, hogy a csemetéket gondozása alá vegye, növényi irányát, faji nemesítését megadja, s a szülő netaláni káros befolyását lehetetlenné tegye. Ámde, hogy van ez ma? A mai elszigetelt családok, örök házasságok, mily nemzedéket adnak át az utókornak? Hiszen ez egy borzalmas kép! Az emberiség egyik fele csak arra van hivatva, hogy másik felének gonosz-sága fölött öröködjék. A gyermek azzal a neveléssel (!) lép a társadalomba, melyet szüleitől nyert, s azt a benyomást viszi magával, melyet az otthon tapasztalt családi élet példája lelkiületére forrasztott. Ezt a benyomást viszi át többnyire az ő

saját családi életébe is: innen a praedestinatio! Innen a szülék büneért az unokák bünhődése, századok öröksége a századoktól. — Mire való az örök házasság? Az emberiség egy tetemes részének kínzására, a helyes gyermeknevelés meghiusítására, a társadalom megnevelésének lehetetlenítésére. A legújabb mozgalom kimondja: **Nincs örök házasság!**

Még egy nagy betegség: *a rang-kórság!* A mint-hogy az emberek képesek elpusztítani egymást a vagyonért, éppen oly készséggel adják el magukat a rangért azoknak, kik saját érdekeikben az emberiséget pusztítják. Az embertelenség, a szívtelenség, a kapzsiság, a csalás és a becstelenség forrása a vagyon. A nyomor terjesztésének epidemiája, a mások iránti kegyetlenség és kérlelhetetlenség a birtoklási vágyban leli csiráját, és a birtoklási vágnak legalázatosabb rabszolgája: a rang! Szolgalelkűség fölfelé, döltyf lefelé. A nép elnyomására, letiprására, kizsárolására és a hóhérságra vállalkozók csalátke. A nagyravágyás ördöge, melynek lelkedet adod el, imádod a sátánt, és kész vagy a kárhozatra ember-társaid ellen.

Ha rang nem volna, az ördögnek nem volna talaja az isten elleni küzdelemben. Minden oly küz-

delem, mely egyesek istenítésére és milliók rovására történik, mely az emberiség boldogságát egyesek kezeibe teszi le: isten elleni küzdelem! Az isten csak embertársakat alkotott, de földi isteneket nem: mert az istenkedés az ő legfőbb bölcsességének dolga. Minden más istenkedés bitorlása az igazi istenségnak, és a bitorlás segédeszköze: *a rang*.

És azonfelül az emberi tökéletlenség terjesztője. Ezreket von el a hasznos munkálkodástól, címekkel nem járó foglalkozásoktól. Lenézi a polgári igyekezetet és az erényt, fitymálja az egyszerűséget és a szerénységet. Táplálja a fenhéjazást, az üreskedő feltünhetést és a lelketlenséget. Terjeszti a protekciót, az érdem háttérbe szorítását és a szolgálkúséget.

Döntsétek le a nemzetiségi válaszfalakat, a vám-⁷ sorompókat: *és nem lesz háború*. Szüntessétek be az elszigetelt családiságot: *és nem lesz nyomor*. Törüljétek el a magánvagyon: *és nem lesz becstelenség*. Módosítsátok az örök-házasságot: *és nem lesz erköcs-telenség*. Törüljétek el a rangot: *és nem lesz zsarnokság!*

De ha mindezeket eltöröljük, mi marad akkor? Kérdi a mai világ gyermeke. S én e kérdésre egy regénynyel válaszolok. Regénynyel, mely bemutatja a nemzetiség nélküli, a családi elszigeteltség nélküli,

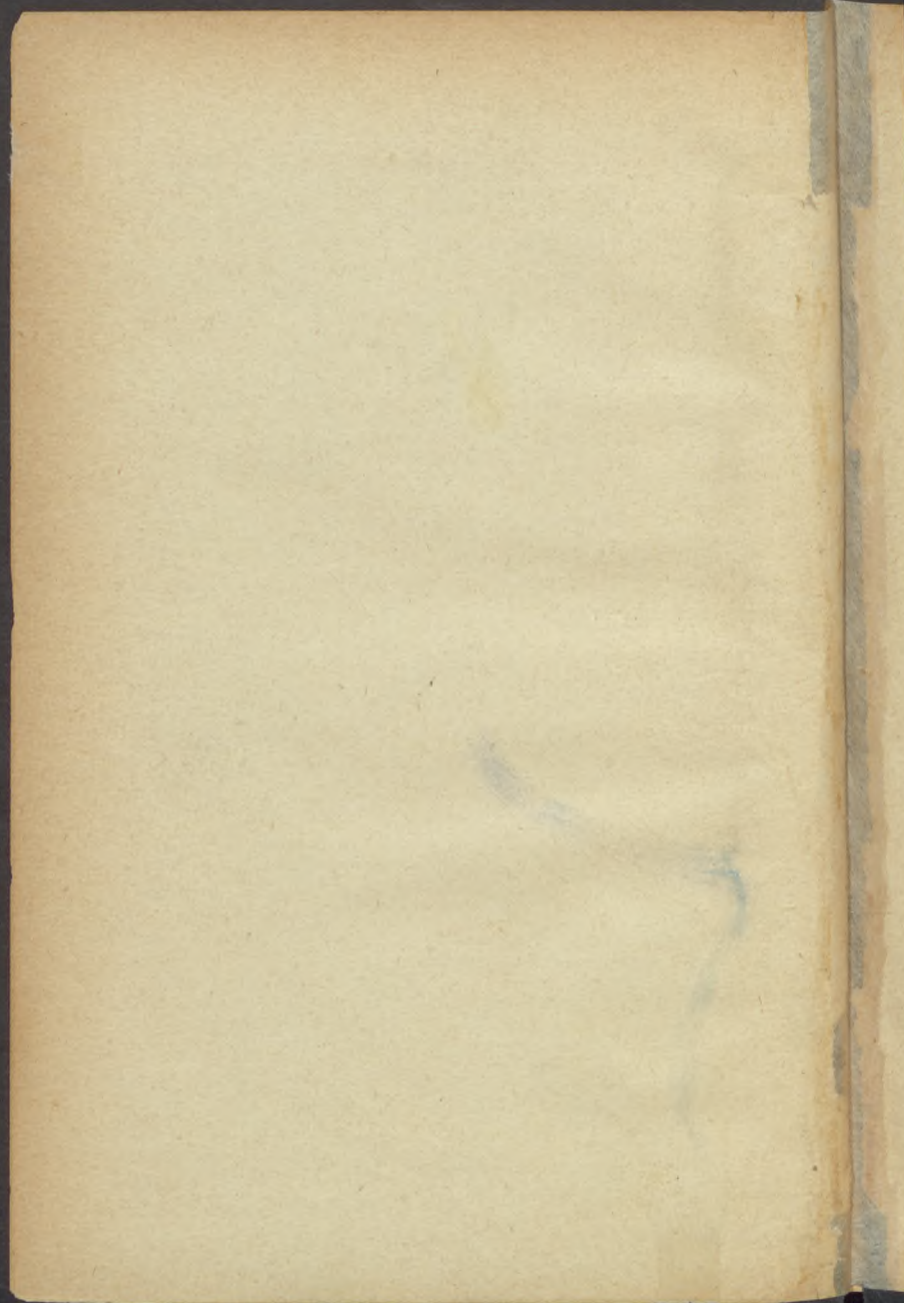
a magánvagyon nélküli, az örök-házasság nélküli és a rang nélküli társadalmat.

A szabad szólás, a szabad gondolkozás és a szabad sajtó világában élünk. Nem lázítok, nem izgatok, nem véték a sajtó-törvény ellen, de fel akarom hívni a közönség figyelmét arra az ismeretlen új világra, mely előttünk áll, s melynek panorámája akar lenni ez a regény. Tekintsetek bele, kritizáljátok, kifogásoljátok, ítéljétek el, ha úgy tetszik, van hozzá jogotok, de időtök is elég. Olvassátok el és ne kapkodjatok benne. A ki csak a mesét szereti s unalmas reá nézve az eszmemenet követe, az eszme fejtegetésének olvasása, az ne fogjon hozzá. Hogy író és olvasó megértse egymást, hallgassa ki egymást.

Csomaköz (Ponyvási tanya), 1887 október 11.

Tóvölgyi Titusz.

AZ UJ VILÁG

I.

A SZERELMES FESTŐ.

KÉTEZER és háromszázban élünk: Anno 2300. Már 2200-ban, januárius hó elsején, e mindenki által ismert történelmi nagy napon lett kimondva az európai államok szövetsége. Valamennyi állam megtartotta akkori területét, beszélhettek oly nyelven, a milyenen akartak, általános érintkezési és hivatalos nyelvül azonban, minden államra nézve, kivétel nélkül, egy nemzetközi nyelv: a «volapük» lett elfogadva.

Kőszáli Elemér egyike volt Európa legnagyobb festőinek. Budapesten lakott, a Jánoshegy csúcsán, egy, az államtól bérelt gyönyörű villában, mely a zugligeti városrésznek, számokkal kiírva, a XXIV-ik kerületnek mintegy központját képezte. A mennyire a szem a Gellérthegyről ellátott: a vácsi hegységtől kezdve köröskörül a Cserhát alján, a gödöllői

hegykoszorú tövében, Fóthot, Czinkotát, Kerepest, Íssaszeget, Péczelt, Maglódot, Soroksárt, Promontort, Budaörsöt, Budakeszit, Pátyót és Szent-Endrét magába kerítve, Budapest volt az egész térség. Behintve palotasorokkal és villákkal; óriási térekkel; sétányokkal és kertekkel; behálózva gőz és villanyos vasúttal; betonirozott és aszfaltirozott, fa és köburkolatú stb. járdákkal; csatornákkal, melyeken magán- és társashajók közlekedtek, fűtőket halatva és színes lobogókat pattogtatva.

A hegyeken, erdőségek közt, parkok virítottak, virágágyak illatoztak. Magas fák árnyas lombjai alatt, mint megannyi madárfészkek, meghúzódva és a magányt keresve csillámlottak a nyaralók, a kerti lakások. Leeresztett ernyőik, zöld ablakredőnyeik közt hűs árnyas levegő hullámozott, mint valami harmatos áram, zamatosan, az üdeség zománczat hordva szárnyain, mint mézes himport. Andalító szellő énekeket himbált lombos karján, s ajkaidra csókolá, egészséges szűzi lehet.

Élénk színű zöld pázsitok, gyenge, vizgyöngyös szőnyegek bársonyát mutogatva, kanyargó fehér utakkal, illatot hintő gyöngyvirág szegélyekkel és fehérlelő jázmin csalitokkal, melyekben fülemülék csattogtak. Csevegő források, sötét borostyán ligetek alól kigyózva elő, nefelets-bozótok öln suhanva át, kavicsról kavicsra lejtve, tündéri csattogással,

pajkos kaczagással, habzó tánczot járva, s kaczerán hullva a szerelmes völgyek karjai közé.

Perczről-perczre egy-egy új nyaraló, az építészet és kertészet izlésének váltakozó pompájával. A hegyoldalakból letekintő tornyos várakok, sötét zöld ligetek sűrűjéből kinyuló keleti pavillonok, magasra csillámló vizsugarak és permetező ugrókutak, az ő milliárdnyi vízcseppeikkel, a napsugarakban szivárványszint játszó párázatukkal.

Tündérvilág! A meg-meg-hibbanó szellő meg-
rázza az illatterhes levegőt, és hull az ámbrahar-
mat részegítő zápora. Kéjelegsz ha lélekzel s a látás
igézete gyönyörrel tölt meg. És lépésről lépésre
újabb meglepetés, újabb varázs; a szépségnek újabb
tálmánya; a felfedező izlés pazarlása a bőkezűség
és prédaság kifogyhatatlan gazdagságával.

A tiéd mind ez! A tiéd úgy, mint a másé, az
összesé és mindenkié: az államé. A magadéban
jársz, a magadéban gyönyörködöl, a magad gazda-
ságát bámulod és senkiét sem irigyelheted. A vár-
lakok tornyain ragyogó csillagok, a villák ablakai-
nak kristályában pirosuló alkony, az árnyasan tekergő
utak sötétjében hűslő ózon, barátságosan és moso-
lyogva néznek reád, mint egyik gazdájukra, mert
nincs kizárólagos uraság és fény, mely a büszke
kastélyokból letekintve méltóságát fitogtathatná, s
lenézhetné a szegénységet. Nincsenek dölyfösen

feltárt kapuk, melyeken át csak a gazdagoknak szabad az út. Minden dölyf megtörve és széthullva, minden arisztokratikus palota demokratizálva és meghajolva a társadalom előtt, mely egyedüli ura mindennek!

Elemér, három barátjával, a saját és barátainak *jelenlegi* nejeivel lakta a jánoshegyi pompás villát, mely apró tornyokkal, kiugrásokkal, balkónokkal és teraszokkal sűrűen megrakva, építészetének bizarságát kaczerán mutogatta és udvarlója volt az egész táj. Az erdőkből kimagasló alakja úgy tűnt föl, mint fél testével a lombok hullámába mélyedő Venusz, felemelt karokkal csillag diadémot tartva homloka fölé.

Az akkori ember nem szeretett egy maga lakni egy palotát, habár oly jövedelme volt is, mint Elemérnek, ki festményeiért mesés árakat kapott. Az akkori fogalom szerint, üres szobák lakatlan hosszú sorában nem találtak boldogságot, a használatlan termék büszke tekintete dölyfösen és megvetően nem nézett le a társadalom szegényeire, kik a zsúfolt lakások penészes levegőitől bűzlöttek. Az emberek nem találtak kényelmet abban, hogy minél nagyobb keretbe foglaltassák magukat, hogy minél nagyobb üres téren dölyfösködhessenek, s minél inkább összeszoríthassanak másokat; mindenki szette jó barátját, jó emberét a maga közelében, s

kényelmesebbnek tartotta a társalgást, ha nem kellett érte messze menni.

Elfértek annyi helyen, mennyit az észszerű és valóságos kényelem megkövetelt. Nem tartak élvezetnek saját számukra építeni be, ha lehetne, az egész világot, és elfoglalni az emberiségtől minden helyet.

Azon felül meg nem volt cseléd. Minden ember állami neveltetésben részesült. Nem engedték az emberi jogok, hogy egyik ember a másik szolgájává alacsonyíttassék. Szolgálja minden ember saját magát, és nem aláz meg vele senkit. Voltak házkisegítők, társalkodónők, titkárok, kik, miután a dolog senkire nézve nem volt szégyen, ha akarták, megtehették nagy fizetésért, hogy elvégezték a házteendőket mások helyett. A házkisegítők úgy szerepeltek, mint akarmiféle más segédek, segédbírák vagy tisztviselők, a háziak társaságához tartoztak és annak kiegészítő részét képezték. Többen szoktak társaságba lépni, hogy külön épületet, avagy jóvendelműkhöz mérve, palotát béreljenek, és házkisegítőket alkalmazhassanak. Mert a gyermekek állami intézetekben neveltettek, az ily, külön lakosztályokkal bíró, egy épületben többek lakása, sokkal kedélyesebb és barátságosabb volt, mint a rideg elkülönítettség és zárkózottság. Léteztek azon felül külön berendezett kisebb és nagyobb szerű állami ven-

déglők, melyekben minden kényelem megtalálható vala.

Nősülni vagy férjhezmenni nem volt szabad, a míg tanulmányait, és pedig bármely pályáján az életnek, be nem fejezte az illető, s az államtól megélhetési bizonyítványt, oklevelet nem kapott. Ez ideig nő és férfi egyaránt, az intézetekben lett visszatartva. A nő éppen oly keresetképes és köteles volt, mint a férfi, ez képezvén mindkét félnek egyéni szabadságát. Hogy az önfentartási gond mindenkinél csakis saját egyéniségére vonatkozhassék, a gyermekeket és dologtehetetleneket az állam gondozta. A dologtalanságot és henyeséget nem ismerték, ezt lehetetlenné tette a nevelés és a társadalmi rendszer. Nem állhatott be az a kinos és aránytalan állapot, hogy míg az egyik ember minden teher és dolog nélkül, senkire és senkivel nem gondolva, könnyedén tölti életét, addig a másik meggörnyedve, nyögve és izzadva hordja a terhet, melyet egy rendezetlen társadalom, néha tiz vagy több gyermek, feleség, tehetetlen szülék és testvérek istápolásával reá rakott. Örök nyomor és küzdelemre való ítéltetés: ártatlanul.

Sem nőt, sem férfit nem kényszeríthetett házasságra a megélhetés és a vagyon, a mi nem volt Szive vonzalmát követhette mindenki.

A kötelező házassági idő csak két hónapra volt

szabva. Két hónapi együttélés után ismét szabad volt mindkét fél. Együtt maradhatott további két hónapra, ha tetszett örökre, de kötelezve nem volt csak két-két hónapig. Minden két hónapban elválhattak. *Két havi házasság, illetőleg kötelezettség nélkül* nemi viszonyt folytatni nem lehetett, a mely kötelezettség, ha együtt akartak maradni, a közjegyző előtt minden két hónapban meg volt újítandó. És a kötelezett időre meg kellett tartani a házassági hűséget, mert a hűtlent szigoruan büntették. A ki a csapodárságtól két hónapig sem volt képes visszatartani magát, azzal nem tréfáltak a törvények. Bizonyos időkre számúzték, oly szigetekre, melyeken csak egyneműek tartózkodhattak.

Boldogtalan családi életnek, hűtlenségnek, nő vagy férj gyilkolásnak hire sem volt. Hiszen a ki a változatosságot szerette, hatszor váltakozhatott minden évben, a ki pedig nem szerette, megmaradhatott párja mellett: holtaiglan. De volt-e ilyen?

Házas ember volt Kőszáli Elemér is. Legelső nősülésekor szerelmes volt, hosszasan: egészen egy fél évig. Ez alatt ő és neje arra a gondolatra jöttek, hogy hosszú az élet arra, hogy ugyanannak az egy embernek a társaságában legyen eltöltve. Hogy a társaság unalmassá ne legyen, két hónap tökéletesen elegendő. A másik két hónap már csak olyan ismétlés, a harmadik két hónap: felesleges kitarthatás.

Hogy az ember egymásnak újság legyen, arra bőseges idő a mézes hetek száma. Elegendő egy élvezetes regény átolvasására. Ha nagyon élvezetes az a regény? Elolvasható még egyszer, ásitozva harmadszor is, de negyedszer? Vége a kíváncsiság minden ingerének, s egyik nap egyhangu lemásolása lesz a másíknak. Mintha az ember egy örökös dijnoki állomást töltene be, meghunyászkodva a princípálisnak, az életnek, kérlelhetetlen másoltatási akarata előtt.

Elemér harmincz éves volt és tizenötödik nejevel élvezte a családi élet szabadságát, alig várván, hogy ez a két hónap is leteljék, s újabb regénybe foghasson. Nem találta kielégítőnek egyiket sem. Titkolt szerelmi vágyakat táplált keblében, mert a kit szeretett, az nem szerette őt. Különczködő szerelmi érzék és izlés. Oly rut nőt szeretni, kit nem szeret senki, s a ki még sem szereti őt: pedig csinos ember volt.

Árkosi Ilona egyik felsőbb női iskolának fizikai tanárnője. Özvegy már egy év óta, kitarló a nélkülözésben, pusztán ama hitet élvezve, hogy Cserjéssi Illés szereti őt, egy távúszó tanár, a ki pedig nem szenvedhetle. De Ilona a rögeszmének élt, mert Cserjéssi egyszer valamikor, valamit mondott e csunya nőnek. A szép nőnek csunya férfivel szemben és viszont, mindig meg kell gondolnia,

hogyan mit beszél. A csúnyák többnyire éhes szerelmesek, egészséges jó étvágygyal és ép gyomorral mint mások, de csak nagyon ritkán jutnak izletesebb falatokhoz. Egy-egy szebb alakot messze úton keresztül elkísérnek, mint a hajót a czápák, és mohón kapnak be minden elejtett szót, s ha valamelyik nagyon jól talált nekik esni, izét nem felejtik el, sőt szomjasakká lesznek, mint a ki zsirosat evett, s üldözni fognak tüskön-bokron át. Ilyes valami szót ejthetett el Cserjéssi Illés és fanatizálta vele Ilonát.

Elemér pedig, ez a nagy képzelő tehetséggel bíró kitűnő festő, éppen így fanatizálta magát. Azt állította, hogy Budapesten Ilona a legszebb asszony. Mint valami alomlátó, a leggyönyörűbb, a legelbájolóbb vonásokról beszélt, melyeket senki nem volt képes Ilonában felfedezni. Olykor felkiáltott és lelkesülten bámult maga elé, mintha egy, csupán általa látható, égi jelenséggel beszélne: Üdvözlégy oh, te legszebb asszony!

Barátainak, ismerőseinek egy része azt kezdte hinni, hogy őrjöng, a másik, hogy bolondozik, a harmadik, hogy különczködik. Ilona pedig el volt ellene keseredve. Azt hitte, gúnyt akar űzni belőle.

A sors legszerencsétlenebb variációinak egyike, mikor érzelmeinknek éppen az ellenkezőjét hitetjük el azzal, ki iránt teljes ragaszkodást és lelkesedést

érzünk. A kit, mikor meg akarnánk nyerni, elriasztunk, a ki megrémül tőlünk, mikor utána esengünk, vonzalmaért rajongunk. Ily körülmények közt látta magát Elemér. Minél jobban bizonyította Ilona iránti bámulatát, annál inkább nem hitt neki. Esküdzött! Ekkor meg rettentő nevetetnékje támadt annak, a ki hallgatta, s komikusnak, kaczagtónak találta fájdalmas arczát. Te még nagyobb lettél volna színésznek, mint a milyen festő vagy; — mondták neki. Elemér most már szólni sem mert. Bujkált és dühöngött, mint a sebesült oroszlan, mely a feléje közeledőnek agyarát mutogatja. És az emberek susogni kezdtek, a mi borzalmas arra nézve, a kit illet. Mindig katasztrófát jelent: a beteg előszobájában, az élet hullámaival küzködő láttávolában, a törvényszéki teremben, vagy akárhol. És valóban, Elemérrel is, mert érzelmeinek hiteles bizonyítékát nem tudta adni, forogni kezdett a világ. Ámde zúr-zavaros, leverő, olykor kétségbeejtő pillanatok szoktak megelőzni minden életbevágóbb fordulatot, még az eszmék is a világra jövetel fájdalmai közt születnek meg. Így született meg az Elemér agyában az eszme, hogy le fogja festeni Ilonát olyannak, a milyennek ő látja maga előtt.

Ezen a képen dolgozott most. Rajta csüggött egész kéjjel, képzeletének, teremő erejének egész odaadásával. Mint a régi, üldözött keresztények,

elrejté hitvallásának ezen erekljéjét az őt megértetni és felfogni nem képes pogány szemek és mindennapi emberek elől. Ujra alkotá a teremtésnek ezen elsietett művét, pótolva a hiányokat és eltávolítva a feleslegeket, de ugyanazt a nőt, ugyan azokat a vonásokat hozva új életre, hogy a ki rá tekint, elragadtatva ismerje fel benne: a festő Ilonáját. Az alkotás vázlatából alakította át magának, egy mindenkit elbájoló teremtményé!

— Ez az Ilona egy gyönyörű példány, de csak vázlat, — mondta nem egyszer, festői alkotó erejének éles látásával, egy, a szépség minden kellékével felöltöztethető alapot szemlélvén maga előtt. Környezete nem értette meg, hát most hozzáfogott hogy bebizonyítsa állítását.

Mütermét gondosan elzárta mindenkitől és hallgattott. Nem volt közlékeny, mint máskor, nem beszélt műveiről, melyekben ideáit megdicsőülni látván, rajongott értük, és alkalmat adott a prózai embereknek, hogy megmosolyogják önhittségét. Költői túláradozása, szerelme, melyet alkotásai iránt érzett, nem tette most beszédessé. Azzal a művészi együgyűséggel, mely azt hiszi, hogy a gondolatért, mely csak az ő agyában él, s melyet csak ő ismer, mások is hasonlóan rajonganak, szűken bánt, sőt inkább gyanakodóvá lett, mert az emberek tekintetében a gúny- és kárörömnnek oly kifejezését

vélte felfedezhetni, a milyenre azelőtt nem is gondolt.

— Egészen átváltozott, — beszéltek felőle. — Vagy valami nagyszerűt alkot, vagy nincs tisztában magával és ez teszi búskomorrá.

Pedig soha nem volt boldogabb, mint most. Festészetében találta fel menyországát. Órákig andalgott műve előtt, újabb és újabb felfedezéssel igazolva a feltevést: hogy Ilona egy ideális szépségnek alaprajza. És ő ezt az alaprajzot művészi kivitel tárgyává tette. Szerelmesebbé lett bele napról napra.

Mikor nem dolgozott, a magányt kereste. Egyedül járta be a Zugliget árnyas völgyeit és magaslatait, megállva olykor egy-egy pompásabb építészeti remek előtt, összeölelkezve a művészet szellemével, rokonlelkének palyatársaival. Avagy a hegy csúcsokon, a magaslatokon merengett el, betekintve egy óriási város panorámájába, a beépített szédítő messzeségbe, melynek szakadatlan láncolata a Cserhatig nyult, zöld lombos alapra himzett, kidomborodó paloták rengetegével, csillogó tornyok és vizszalagok tündéries látványával, melynek minden egyes fénypontjából az ő Ilonáját látta kiemelkedni, kit utkon imádott, de kit a művészet oltárára szánva imádatni akart mindenki, nem is sejtván, hogy ez a kép, a társadalom egy új korszakának meg-

teremtésére lesz hivatva, s hogy a festő kezéből a nevelés fogja átvenni a természet hiányainak kipótolását, a lélek művészi idomítását, s a testnek, mint a lélek ruházatának a lélekhez való illesztését.

II.

AZ UJ VILÁG EGY EMBERÉNEK PALOTÁJA.

SZÁZADIK feleségével való házasságának jubileumat ülte Sziklai Zoltán, egy óriási jóvödelmű ember, az üvegépítéset feltalálója. Üvegből öntött nagyszabásu nyaralót bérelt az államtól, építésetének első és remek példányát, melynek megcsodálására más államok építései messze földkről vándoroltak Budapestre. Az államnak milliókat hozott be ez a találmány, s annak tiz százaléka a feltalálót illette. Husz százalék az államé volt, hetven a találmány előállításával foglalkozó munkásoké. A világ minden részében üvegöntő telepek állítottak fel, s a találmánynak husz évre szóló kizárólagos nemzetközi joga mesés jövedelmet biztosított Sziklainak.

A szentendrei hegyek lánczolata alatt, hol valaha nevezett városka állt, de melynek helyét Budapest

nyaralói foglaltak el, az alkonyat piros lángjában villogott az üvegkolosszus, az új találmány diadalát ragyogtatva. Kék, sárga, piros és zöld sugarkévék vakító fényében, mint megannyi óriási prizmák, büszkén magaslottak föl a szikrázó tornyok, szabadon és merészen, elválva a láthatár aranyától, égő oszlopcsarnokot képezve a rájuk hajló égboltozat alatt. És e toronyerdő közepéből egy még hatalmasabb toronyóriás nyúlt ki, mint valami imádkozó szent, felhújtott karral az alá rakott máglyán, a körulte fölcsapkodó lángok özönéből.

De a mint alkonyodott, s a láthatár diszlete sötétedett, hogy annál jobban kivaljon a fekete felhő fodrokon az átvilágított arany csipke; s mire e dísz, az aczél zománczának sötét viola színét vette föl és izzó vasas hullámokat hányva hömpölygött a nyugati részen, mint egy úszó pokol: önmagából kezdett ragyogni a toronyerdő óriása. Kékes fehér lángüstök lövellt ki a magas csúcsból, mely lebegett a palota felett, mint valami lidércz nap, mint a távol messzeségbe elterülő ég-palástnak brilliánt kapcsa. Az alkonyat sötétedett és a táj világosodott, mint egy kivilágított tenger belseje, előtárva a varázsképet, melyben szikrázott az üvegpalota, mint ezüst sisak, magasan föllángoló kócsag bokkrétával a forgójában, körulte pedig a fürdő tündérek: a szomszédos nyaralók és paloták.

A park virágágyai és cserjéi képezték e beragyogott légtenger fenekét, mely az uszó és hajókázó tekintetet újabbnál újabb meglepetéssel bájolta el. Mint kincsszomjas bűvár merült e sugárözönbe a vizsga szem, és egymásután fedezte föl a kert mélyének gazdagságát. A csókot kínáló márvány szobrokat, melyek fehéren, vakitón csillogtak majd minden kanyarulatnál. Delejes ragyogásu alakok, szerelmes párok, és istenek, a mythologia szédítő költészetéből merülve föl és népesítve be az új világ műizlésének egyik kincstelcpét.

A nymphák ligete, megkettőztetve a mozdulatlanul pihenő tó tükre által. Sötét lombmélyedések, átvilágítva a leömlő lángtól. Titokzatos homályu cserjék puha gyepágyaikkal, és a kanyargó ösvények kísérteties feketesége, kibukkanva egy-egy tisztáson, melyre levilágít a kastély holdja.

És senki sem irigyelte Sziklaitól ezt a pompát. Nem úgy jutott hozzá, mint a ki bele születik, mint a ki véletlenül arany bölcsőbe hull, s fölnevelik fényben, bőségben, kényelemben, a nélkül, hogy meg tudná mondani: miért különb annál a szegény koldusnál, ki az útcza sarkán alamizsnáért könyörög, és csengettyűjét rázza. Mint a hogy nem tudná megmondani egy herczegnő öléből ugató kis eb, hogy miért ő olyan nagy uraság a többi, hozzá hasonló kis ebek közt, hogy mi érdekem

árán szerezte meg hercegi kényelmét, arany nyaklánczát, selyembársony párnait? Hiszen minden kis eb meg tudná azt tenni, a mit ő tesz, és hány koncsorog éhesen, kóczosan, gazdátlanul, a sintérsors kezei közé kerülve? Sziklai meg tudta mondani, hogy azért a pompáért mit adott az emberiségnek. Nem csalt, nem uzsoráskodott, nem vette ki mások szájából a kenyeret, azért hogy tizszer, százszor vagy ezerszer annyija legyen, mint a mennyije másnak van. Nem igyekezett megrövidíteni senkit. Számtalanszor nagyobb hasznára van az emberiségnek, mint a mennyit az emberiségtől ő nyer, az ő fényüzése csak mutató abból a kincsből, melyet az emberiségnek adott. Ez a különbség az új és az ő világ jövedelmi forrása közt. Az új világban abból kapom a jövedelmet, a mit az emberiségnek adtam. Ezért nem irigyeli senki. Az ő világban pedig abból kaptam, a mit az emberiségtől elvettem. Azért irigyelte mindenki.

Oda adom a tőkét a társadalomnak és a társadalom, a tőke kamatainak csak egy részét adja nekem. S azok a százezrek, melyeket Sziklainak találmanya jövedelmezett, nem voltak félre tehetők, nem voltak másokra hagyhatók, nem voltak örökölhetők. El kellett azokat költeni. A mint befolytak, úgy ki is folytak. Százezreket vett be és százezreket adott ki. A társadalom pénze egy pillanatra sem

lett a társadalomtól elvonva, haladéktalanul vissza lett bocsátva a közforgalomnak. Kéjt, kényelmet, jólétet adott Sziklainak, ki szétosztotta azt. Pazar kézzel fizette a művészetet, nemesítette az izlést, jutalmazta a munkát és a szorgalmat. Az ő kezében a jövedelem a mások jövedelmévé, keresete a mások keresetévé változott.

A kertből az üvegpalotába, piros kristályból, széles lépcső vezetett fel. Karozata ezüst színű kristály, borítva megaranyozott domborművekkel. A karozat alabastrom oszlopain, nagy virágvázákban, bujan díszlő tropikus növények, ernyőkhöz hasonló, kiterjesztett széles levelekkel, melyeket baldachin-alakban tartottak a lépcsőzet fölé.

A kastély ormáról széthulló villanyos fényben bizarr pompával ragyogott e tündéries följárás. Csodálatba ragadtatva álltak meg előtte az emberek, s bámultak a ragyogó oszlopcsarnokot, mely a lépcsőzet feletti homlokzatot magasra emelte. Kábitó sugárözön hullt a kastély előtti térre és sziporkázott a fővényes út zöld pázsitú szőnyegzetén, mely felett rezgő, kékes zománcznak tűnt föl a lég.

Az oszlopcsarnokból két rengeteg szárnyas ajtó nyílt a palota előcsarnokába, onnan ismét egy ajtó óriás a fő terembe, melynek kupolás, magas menyezete alatt kényelmesen elfértek a pálmák és a fenyők, az áfonya és kaktus-bokrok, a citrom és galagonya

fák az éjszaknak és délnek növény-mozaikjában, ananász-bokrok és füge-ligeteg felett havasi cserjék és boróka-bozótok csoportjával, a növényzet eszkimóinak, indusainak és szerecseneinek bizarr képletével. Apró tavacskák csillámlottak ki a lombok közül, pocsogó ugrókútak illatos vizgyöngyöket szórtak, s a sötétebb csalitokban fülemülék csattogásától rezgett a lég.

E parkirozott óriási terem közepét keresztnyílás hasította négy felé, mely nyílások palmaszegélyzete alatt, hosszú asztalok fehér damaszán, pazar terítékek csillogtak, s vártak a vendégeket, kiket a ház jelenlegi ura, századik házasságának jubileumára hívott meg.

A fő bejárattal szemben ötsorosan egymás mellé illesztett apró lángocskákból, egy, a terem falát káprázatos csillogással borító hatalmas keret lobo-gott, magába foglalva hetvenegy női arczképet, a háziúr volt feleségeinek arczképcsarnokát, melynek közepén jelenlegi nejének a többinél nagyobb mellképe foglalá el a fő helyet.

Sziklai Zoltán ötvenegy éves ember volt. Hetvenegy feleségének némelyikével a kötelező házassági két hónapot megismételte. sőt háromszorozta, míg végre, hetvenegyedik nejében rátalált arra, kit Isten az ő számára teremtett. Ugyanerre a tapasztalásra jött a nő is, hatvannyolczadik férjében találván föl

azt, kit hiába keresett ez ideig. Boldog házasságuknak egy hosszú éve múlt már, s nem gondoltak arra, hogy új hódítások után lássanak. Föltételezni lehetett, hogy ásó-kapa fogja őket elválasztani egymástól.

A zsengebb évek szerelmi vágya, mindenesetre, hogy jobban csiklándozza az embert, mint egy tapasztalásokban töltött félszázad emlékezete, a sok-sok elolvasott regénynek változatossága, melyekre ha így visszagondol, alig tudja megkülönböztetni egymástól. A megszokott tájék csendes otthonában jól esik most már a pihenés, a folyton utazott, világot látott turista eltelik végre a sok újsággal és szívesebben hajtja fejét a már többé nem tétovázó kebelre.

Az elrepült múltnak beszélő emlékcsoportját volt megvendégelendő az a harminczkét terítékű asztal, mely a képcsarnok előterét képezte, a Sziklai harminczkét élő gyermekének számára, kik közül a legkisebb három éves, a legöregebb huszonnégy éves, és már önálló ember volt. Felügyelőik kíséretében ki lettek kérve az állami intézetekből ez ünnepélyre, melyre meg lettek hívva jelenlegi férjeikkel a mamák is, és egy másik negyven terítékű asztal ezek számára volt felszerelve. A többi harminczegy volt feleség részint elhúnyt, részint nem lakott Budapesten. A harmadik, ugyancsak negyven terítékű asztal a jelenlegi férjek számára szereltetett fel. A negyedik volt a vendégeké.

Az államtól erre a napra kibérelt számos házkisegítő sürgött és forgott a tágas palotában. Finom ízlésű elegáns nők, könnyed mozgású művelt férfiak, megnyerő sima modorral, gyakorlat és tanulmány útján szerzett szakszerű ügyességgel. Sziklainak elég jövedelme volt ahhoz, hogy rendesen és jól díjazott állandó házkisegítőket is tartson, kik, mint a házi szokásokban jártasak, a vezetők és intézkedők szerepét adták most.

Minden kivétel nélkül az egész emberiség az állam szolgálatában állván és minden üzlet az államé lévén, magánemberekkel a házasságon és barátkozáson kívül érdek dolga nem volt senkinek. Ez okozta az őszinte kedélyességet, az anyagi gondoktól ment salaktalan jó kedvet és a mulatozás tisztaságát.

A tavaszi est lassú, csendes fuvalma mozgatta a fák leveleit. A rezgő lombú ezüst nyárfa halk perczegése titokzatos neszt árasztott maga körül, láthatatlan szerelmes párok susogását, rejtekező koboldok kísérteties beszélgetését utánozva. A víz-esések tompa harsogása, az ugrókútak pocsogása regényes morajjal tölté meg a villanyos fénytől derengő esthomályt, s a tóban játszó halak által felvert habgyöngyök pergése kellemes borzongást idézett elő.

A csillagos est némaságán áttörő városi zaj messze

mennydörgése alig rázta meg a levegőt, melynek üdeségében megalakult az estharmat, s a füvek zöldjén, a pázsit bársonyán úgy terült el, mint csillogó fátyol, mint gyöngyökkel himzett takaró, alig észlelhető reszketéssel mozogva a fejledező természet szüzi testén.

A magas égbolt milliárdnyi más világa, a szomszédok irigy és kíváncsi tekintetével nézte az e földön történő nagy hivatkozást, a kifejtett fényt és ragyogást, mintha külön csillag akarnánk lenni, mint ők. De legnagyobb volt a konzervatív holdvilág megdöbbenése. Úgy nézett, mint ki a kenyerét félti és sápadtabb volt, mint valaha. Látszott rajta, hogy nem szereti a tüntetést. Mire való ez a nagy világosság ott lenni? Már én sem vagyok nekik elég? Meg tudtunk lenni annyi ezer éve, de most már villany kell a sárgombócnak? Nappalt akar az éjszakából? S velem mi lesz? Annyi ezer évi hű szolgálatom jutalma fejében: bizony még a muzeumba kerülök. Hát az ellipsisen is ilyen a hála?

— Bámulom az asszonyokat! — kiáltott föl Ács Barna, a Sziklai Zoltán jelenlegi sógorainak egyike, ki a ház urával a kert regényes lejtőzetén sétálgatott. — Bámulom, hogy ennyi fény és pompa közepett hetven asszony volt képes elválni tőled.

— Először is, kedves barátom, — válaszolá Sziklai, — ez a fény és pompa nem régi; másod-

szor pedig tudnod kell, hogy az ember a változatos-
ságot szereti. Minden látványosság addig elragadó,
a meddig újság, elveszti varázsát, a mint megszok-
tad, sőt unalmassá válik. A jóllakott szem éppen
olyan, mint a jóllakott gyomor, s ha egymásután
ötször-hatszor laktál jól valamivel, egy ideig legalább
is, nem kívánod. Ha pedig az a valami folyton előtted
áll, közömbös lesz reád nézve. A leggyönyörűbb
kert is unalmas, a mint ujdonsági ingerét elvesz-
tette. Ki vágyol belőle. Vadont, pusztaságot, vagy
sikságot akarsz látni. A legpompásabb kerti növény-
zet közül kifutsz a mezőre, a vad virágokban
gyönyörködöl s elhiszed, hogy azok a szerény,
szintelen fűvek a te büszke, nemes, megragadóan
nagyszerű ojtványaidnál szebbek, kedvesebbek.

— Úgy van, — igazolá Ács Barna. — Hiszen
házassági törvényeink is erre vannak alapítva. Azért
mégis van valami, a mit nem tudnék megenni...

— És az?...

— A szakmám!

— Megint igaz! — kiáltott föl élénken Sziklai,
bizonyosan saját szakmájára gondolva. — Ez az egy,
a mi folytonosan lelkesít. De látod: a régi világban
ez sem így volt. Ha azt a számtalan természet-
ellenességet, mely őseinket gyötörte, s a mit ők
megmásíthatatlannak tartva, eltűrték, meggondoljuk,
bámulnunk kell a türelem felett. Hogy lehetett

féken tartani annyi szerencsétlenséget, annyi millió boldogtalanságot? Oh Istenem! mennyi szenvedés rejtett egy az ember természetére fölerőszakolt pályában. Az egész életen keresztül hordani ezt a kiállhatatlan terhet. Hiszen a mai társadalom legnagyobb boldogsága, hogy minden gyermek arra a pályára neveltetik, a melyre hajlamot mutat, mintegy jelezve a czélt, melyre a teremtés által alkotva lett. A tizenhat-tizenhetedik évben már úgyszólván minden gyermek homlokán viseli a czéget, melyhez őt maga az istenség jelölte ki. A minthogy semmi sincs e földön cél nélkül, czélja van az emberbe teremtett hajlamnak is, de a mely czélnek felismerésére évezredek voltak szükségesek. Mi volt a társadalom csak egy pár század előtt? Chaosz. Az eltévesztett nevelés kánpada; az emberi szellem ellen elkövetett erőszak; a hajlamok guzsba törése. Egy rettenetes elégedetlenség nyomása, a hajlamellenes pálya gyötrelme a sírig. Jelszóul tüzték ki: «Hass, alkoss, gyarapíts», — de nem bírták felfogni, hogy csakis azon pályán lehet alkotni, hatni, melyre születve vagyunk.

— Ki tudja, mi volnék én a régi világ rendszere szerint! — kiáltá Ács.

— Az a kérdés, hogy kik lettek volna szüleid? Képesek lettek volna-e, a mint akkor mondták, — neveltetni. Ebben az esetben olyasmi lettél volna,

mi abban az időben czímmel járt. Valami elégedetlen nagyságos úr. A mai társadalomnak egyik legnagyobb bölcsesége, hogy minden ember államhivatalnok. Államhivatalnok a földművelési szakosztályban; államhivatalnok az ipari szakosztályban, a kereskedelmi szakosztályban stb. Az állam neveltet és alkalmaz mindenkit, a pálya czímének megkülönböztetése nélkül. Te, a régi világban egy lenézett kovácmester lettél volna. Ma államhivatalnok vagy az ipari szakosztályban a vasművészetnél, a hol mindenki művész, mert születve van reá. A hol ma oly művek készülnek, milyeneket a régi világ nem ismert.

— És boldog vagyok! — kiáltá Ács, — a milyen kevés volt a régi világ szegény nagyságos urai közt. Bámulatos! Mégis az volt akkor a nevelés célja! Czim, rang, megkülönböztetés! Kongó ürességek, vágy-csiklandoztató, az elégedetlenség sebét folyton sajogtató semmiségek. Hatalmi eszközök a zsarnokok kezében, s hogy magamagát kínozza vele, mint valami ókori vezeklő, rajongott utána a gyarló ember.

— Hja! Akkor úgy volt szervezve a társadalom, jegyzé meg Sziklai. Egyes emberek uralkodásának hálójában vergődött az emberiség. A politikában kereste üdvét. Elhitették vele, hogy a társadalom nyenyuljhozzám virág, melyet nem lehet reformálni.

Persze, mert a mint a következés megmutatta, a reformálás földindulással járt, mely minden egyéni és családi hatalmat romba döntött. Akkor az alkotmányos szörnyetegséget bálványozta az emberiség, mely éppen oly szörnyeteg volt, mint a többi. Csak a sajtó volt benne isteni s ezt magához tudta ragadni a nép. Ez volt egyedüli szerencséje. Ez volt a Jozua trombitája, mely ledöntött minden gátat, melyet az emberi haladásnak és boldogulásnak útjában talált.

A vendégek esti kilencz órára voltak meghíva, s az óra a kastély tornyában éppen kilenczet ütött, mire megkondult a főtorony nagy harangja. Jel az esti imára! A házban ilyenkor megszűnt a munka, hogy Istenéhez térjen minden ember. Ahhoz az egyetlen hatalomhoz, mely hatalmával még nem élt vissza soha, s melyhez méltán fohászkodhatott a bizalom: «Jőjjön el a Te országod, légyen meg a te akaratod, miként a mennyben, azonképpen itt a földön is!»

III.

EGY ÉRDEKES POHÁRKÖSZÖNTŐ.

DIVAT áldás, de csak ha minden ember részese lehet, különben átok. Ha csak arra való, hogy a szegénységet leleplezze és meztelenné tegye, pokoli mű. Ördögi bevilágítása a társadalomnak, egy, a kárhozat kezére bízott varázslámpa. Sugárzásának fénye elől hova bújjék a szegény becsületesség, hogy lenézetté ne legyen? Ki óvja meg talán kopott mezében az ártatlanságot, hogy fel ne váltsa magát divatra? Hogy kopottságát fedje, szemérmét leplezi le, dacz ébred benne a jobb mód ellen, a mi lenézi, s divathölgy lesz a szűzi erényből. Sakk a társadalomnak! Küzdelem a háttérbe szoríttatás ellen a becsület árán. Hisz a társadalmi rendszer akarta úgy: — a régi világban! De nem az újban, hol mindenki részese lehetett a divatnak, a mi terjesztette a szépet, az izlést, a nemest

és a nagyszerűt, s szórta a pénzt, melyet nem rakhattak rakásra.

A nemesült izlés, a valódi szép, s a fényűzés esztetikája csak művelt társadalomban lelhet alapra, s hogy mindenkit boldogíthasson, fenköltté tehesen, általánosnak kell lenni a műveltségnek, melyben terjed a művészi, mint a láng, s becse csak ennek van, nem az aranynak. A művészet a mi életet ad, szellemet lehell a kőbe, fába, szövetbe, ruhába, csak az boldogíthat igazán. Ennek a három gráciának tömjénezője volt az új világ. Örökös sport, verseny a divatban. Nem a gazdagokat bámulva és irigylve, de egymást nézve, tanulmányozva mulatott az emberiség. Munkaszünet idején divatkiállítások voltak az utcák, a sétaterek, s egy mozgó kirakat a város.

Vajjon csodálható volt-e a régieknél, hogy egyesek jogtalan gazdagsága és fényűzése irigységre korbácsolá a nélkülöző tömeg szenvedélyét? És nem jogosultabb volt-e ez irigység, mint ama gazdagság és fényűzés? Nem-e az elszigetelt egyéni gazdagság jogtalanságának simogatására lett feltalálva: hogy a fényűzés a gazdagság kötelessége? Az összeharácsolt kincsnek ez által legyen némi visszaszívargása az emberiségbe, a mely emberiség úgy állta körül a fényűzőt, mint egy éhes koldus sereg a terített asztalokat, egymást taszigálva, és kapkodva a lehulló morzsák után. Lealacsonyúlva az éhséggel

dreszirozott ebségig, egymást mardosva és harapdálva az iparosság és kereskedőség. Az egyesek gazdagságát körülhatároló rácsozaton kívül tolongott a néptenger, vékonyan tápláltatva ama forrás által, mely e körülrácsolt tavakból kiszivárgott, és a mely tavakban a szomjazó milliók szeme előtt pacskoltak és fürödtek az egyes családok tagjai. Fényűzésük levezető ere az az egy pár iszapos zsílip volt, mely a fürdők által a tóból kinyomott vagy kifreस्कelt vizet a közönség közé vezette. Nos hát az új világ nem ismert többé ily rácsozatot, nem mondta, hogy a fényűzés a gazdagság kötelessége, hanem igenis, hogy az emberiség gyönyörködtetésére szánt isteni közadomány.

Az imádkozásra megkondult harang már elhallgatott, ájtatos bugása, mely a légben elrezgett, még csendesebbé tette a város zaján kívül eső tájat. Szikrázva perczegett a villanykéve fellobogó üstöke, némán váltak ki a falak és lombok árnyai a káprázató fényből, mely elrabolta a szent János-bogárka gyémántját, felbokrétázta a virágokat ragyogó harmattal.

A közeledő villanyvonat halk dübörgése terjedt szét az ünnepélyes csendben. Sziklai és sógora a palota előtti fényes térre siettek, mialatt árnyaik mint nagy éjjeli lepkék röptültek el a kaczerán mosolygó virágágyak felett, melyek felcsokrozott, ki-

vágott kebleikkel, mint bábra kész tündérek, a vendégek érkezésére látszottak várakozni.

A palota előcsarnokában háromszorosan megzendült csengettyű jelezte a vonat megérkezését és e pillanatban egy körülczikázó villám lángba borítá a roppant épületet. Az ablakok felett, az ivezetek alatt, a párkányzatokon, a dombordiszítések mélyedéseiben, az oszlopok közt egy tűzözn lobogott. Az épület-kolosszus óriási alakja, mint egy izzó, átvilágított hegy nappali világosságot árasztott. Távolról úgy nézhettek ki ez égő piramis körül csoportosan álló villák, mintha összefutott óriások a földre hullt nap rettentő tűzijátékát bámulnák.

Hanem a mi nem volt feltalálható, a mi az új világ vendéglátásánál és fogadásánál hiányzott: a cseléd had. Ez a ravasz alázatossággal mosolygó, szegénységénél fogva a társadalmi rendszer által szolgásra ítélt hajlongó csoport, mely lefojtott elkeseredéssel türte megalázó hivatását, de sohasem birta megszokni. A gondolat, hogy ő, embertársának szolgálja, folyton lázadásra kész izgatottságban tartá, s hűségnek keresztelt tulajdonsága keserű önmegadás volt, egyik-másik századiknál vagy ezrediknél. Kézcsočka hasonlított a tigris alázatosságához, mikor szelidítője kezét nyalja, de a mint vérszagot kapott, mint a jakobinusok idejében, szétmarczangolta a kezét. Már a régi kor urai «fizetett ellen-

ségek»-nek nevezték őket, még is tartották, mert nem volt inyükre, hogy magas úri személyük saját magát szolgálja ki. Embertárs kellett szolgának, a ki szemben hizelegjen, hátmegett kinevessen s gúnyoljon, így szerezvén elégtételt legmélyebb gyűlöletének, melylyel az uraság iránt viseltetett.

És a szolgálhaddal egyszerre tűnt el az uri meg a bugris-világ, helyet engedve egy, általánosan művelt új emberiségnek, melynek sokkal több esze volt, mintsem hogy saját magából osztályokat alkosson, s az emberi társadalmat elszigetelje egymástól. Feltalálta, hogy az emberiség általánosításának varázsszere nem más, mint az általános műveltség, a mit ugyan a régi világ is tudott már, de vagyoniilag és családilag elkülönített társadalmi rendszerénél fogva, nem tudta keresztül vinni.

Jókedvü kaczagás, csengő felkiáltások hangzottak ki a megérkező vonatból, melynek férfi úgy mint nő közönsége, kiváló csin és elegáncziával volt öltözve. Harminczkilencz egykori feleség vetélkedve egymással, versenyt tartva az izlés és a szépség előnyeért, mintegy új hódításra kész sereg válogatott harczosai, szöktek ki a pompás és kényelmes vagyonokból, könnyed röppenéssel érintve az útnak ragyogó porondját.

Sziklai Zoltán, a meghatottságnak és visszaemlékezésnek lázas érzésével fogadta egykori imádottjai-

nak a multak sirjából kikelő ezen alakjait, mintha csodáttevő erők által felidézett szellemek jelentek volna meg előtte, kiknek mindenike új csábót hozva ajkán, mosolyával igyekezett őt elbűvölni. Az évek nyomait elkendőzött arcok régi szépsége sugárzott felé, e kézszorításnál a keztyűs kezek gyenge nyomása adá értésére e szédítő önvallomást: «Ismerlek!»

Sziklai, mire a harminczkilenczedikkel is kezét fogott, mintha kéjes emlékezettel megtelt harminczkilencz serleget üritett volna ki egymásután, az elkabulásnak öntudatlanságával, mintegy álmódva fogadta már a férjeket, házasságainak utódait, kik a legőszintébb szerencsekívánattal üdvözlék őt. Bizonyos tiszteletet éreztek iránta, mint a milyent érezhettek a régi kor előjárói a volt előjárók iránt, kiknek nyomdokaiban haladva, megkönnyebbített munkásságuk háláját rótták le, a hányszor üdvözlésre emelték kalapjokat.

Sziklai, megittasodva, megrészegedve, elmerülve a visszaemlékezés szellemi kéjmámorában, inkább ösztönszerűleg, mint öntudatosan nyujtá karját első szerelme tárgyának, Tábori Gizellának, egy igen csinos és elegáns, mintegy negyvenöt éves államhivatalnoknőnek a kertészeti szakosztályból, ki jelenleg a férfi-ruhagyártási szakosztály miniszterének neje volt.

Így, Sziklai által vezetettve, ki bizonytalan lép-

tekkel, mámorosan támolyogva nyitotta meg a menetet, indult a vendégsereg a lángokban álló, fényben tündöklő széles lépcsőzet felé, mely a tűzpalota előcsarnokáig nyult föl, oly ragyogásával a színpompának, hogy bámuló és csodálkozó felkiáltásra ragadta a vendégeket.

Fenn, a merészen és magasan emelkedő oszlop-csarnok alatt, mint egy égi jelenségnek sugárözönben fürdő s a lángokon uralkodó fenséges alakja, arannyal áttört üvegszövetű bibor ruhában állt Sziklainé, mint háziasszony, karcsu alakjának büszke magatartásával, szőke selyem hajfürtöktől körül folyt rokonszenves szép arcának megnyerő mosolyával. A lépcsőzeten fölfelé emelkedő vendégcsoport úgy nézett ki előtte, mint valami oltárképhez zárandókoló búcsúsok kara, mely egyszerre csak szent kép közelében találja magát.

Búcsúsok kara! Nem! Hiszen a búcsúsok szegény ügyefogyott, e földön reménytelen s az égtől váró, a társadalom «nép»-ét képző közönséges emberek valának, míg ezek itt? — jólét és fényben verse-nyeznek egymással.

A rokokó-divat van most felkapva. A férfiak fekete frakkban, fehér mellényben, fénymázos topánokban, a nők selyemben, atlaszban, vagy nyári bársonyban, mely könnyű, mint a fátyol és lágy, mint a szerető ölelése. Hosszú uszályok susog-

nak a lépcsőzet üvegén, felbodrozott tunikák «matt» selyme egy fényes atlasza költői redőket vet a karcsu derék és a csipkefodros nyitott vállak alatt, melyek duzzadó teltsége, ruganyos puhasága csábít, a fehér bársony keblek illatos kaczérsága részegít.

És kik ezek? Államhivatalnokok és hivatalnokok, a földművelési (a régi világban «paraszt»), az ipari, kereskedelmi, közigazgatási, tanári, orvosi stb. szakosztályokból. Egyenlő fizetést húz valamennyi, de a melyet ügyesség, szorgalom, találékonyság stb. által meg lehet kétszerezni, ötszörözni, sőt tizszerezni. Az állam, rangra, fizetésre nézve, nem tesz különbséget az ő hivatalnokai közt, ámde a jövedelem fokozására mindenkinek nyitva a tér s a megszabott költelesség színvonalán felül emelkedve, oly jutalmaztatásban részesülni, a mennyi hasznot aránylag az államnak hajt. Csodás erő kifejtésben versenyeznek egymással a hivatott szakemberek. Minden pálya zsong a kitünőségektől. A termelési és jövedelmi ágaknak újabb és újabb forrásai fedeztetnek föl. Az emberek hasznossága bámulatos magasságban áll a régiéik felett. Az állam bevételei rengetegek.

A mint Sziklai Zoltán, egykori első feleségével karján jelenlegi felesége elé lépett, ez, a meghatottság és öröm legőszintébb zokogásával borult kebleikre. Az északi és déli sarkok találkozásá-

hoz és ölelkezéséhez hasonlított e pillanat, egy oly problema megoldásához, melyet lehetetlennek tartott a régi világ! Mert hát a megszokástól függ minden!

Az érkező többi vendég körülvette őket, mintegy koszorú; és míg Sziklai a férjekkel, Sziklainé a nőkkel egyenként kezet fogott s összeölekezett mint megannyi rokonnal, megszólalt a nagy teremben a zene, valódi zeneművészekből álló zenekar, az emberi tökélyesbülésnek ama fenségével, mely az egész társadalmon végig ömlött.

Felpattantak a melléktermek ajtai. A nagy terem, mint megannyi kápolnával a főtemplom, apró termekkel volt körülövezve, melynek ajtói egymásba és a fő terembe nyitak. A termek egy valóságos koszorúja, az izlés és a költséget figyelembe nem vevő gazdagság pompájával berendezve. Ide vonult a vendégek gomolya s oszlott fel a tágas boltozatok alatt mint egy felhő, hogy apróbb csoportokban jöjjön össze, hogy megismerkedjenek egymással az asszonyok és a férfiak, megannyi felavatott sógorok és sógornők, az atyafiságnak azzal a bizalmával, mely impulzust ad az emberi szívnek, hogy melegebben érezzen, s leplezetlenebb legyen a másik iránt.

És lett nagy riadalom, a mint megérkeztek a gyermekek, a mint befutottak a termekbe, mint a

fürjek. A mint kitárt szárnyaik alá fogták őket az elibök repülő anyák, s a mint a dús vetések zöld bársonyában «pitypalaty»-ot vert a boldogság.

Derült homlokkal, könnyes szemekkel, az elérzékenyedéstől lihegve nézte Sziklai egész életének a jelen pillanat medrébe összefutott regényét, szerelme elrepült madarainak visszatértét és csoportosulását az egy fészekben; a mint a fészek pelyhei közt bujkálva csevegtek, s mint a napacél a nap-sugarakat, a boldogságnak szerte hulló ágait összegyűjték.

És a többi férj nem irigyelte tőle. Ugyane sorsnak osztályosa volt valamennyi, a családi élet változatosságát élvezte valamennyi, és a legtöbbre reá várt az eshetőség, hogy valamelyik bekövetkezendő napon, századik házasságának jubileumát ő is megfogja ünnepelni. Az volt ez, a mi az ezüstmennyegező a régieknél, míg ha valaki az ötven éves arany-mennyegezőt is megérte, azt már rendesen egy, avagy csak igen kis számú feleséggel ülte meg.

Ugyanigy megülhették és ülték ezeket a jubileumokat a nők is. Szabadságuk éppen olyan volt, mint a férfiaké, a nemi különbség nem adott jogokat senkinek, és nem fosztott meg jogaitól senkit.

Ezalatt, mint fecskék a verőfényes légáramot, szórták be a nagy terem illatos levegőjét a házkisegítők és kisegítőnők zajtalan röpködései. Finom

elegáns urak és dámák, a milyenek azelőtt a nagy hotelek pinczérei és a cukrászok meg kávéházak «kasszírő»-i voltak, a nélkül, hogy eladók volnának. Államhivatalnokok: a házkisegítők szakosztályából. Erre a pályára képzett, kiváló ügyességgel bíró nők és férfiak, a legsimább modorral a legnagyobb könnyedséggel. A mozdulat kiváló eleganciája, öltözetük keresettsége, kivált ha megnyerő külsővel bírtak, egyik fődiszét képezte a szalonoknak, s voltak házkisegítők, kik egy-egy estélyre mesés fizetéseket kaptak. Jelenlétükkel nagyban emelték az estély kellemes benyomását és az ünnepély fényét. Mindenütt ott voltak és mindent figyelemmel kísértek. Kitalálták a vendégek gondolatait, egy mozdulatból kiolvasták az illető vágyát, mely a másik pillanatban már teljesült.

A nők és férfiak külön asztaloknál szoktak étkezni, mert így gondolták kényelmesebbnek. Az udvarlás szükségét nem érezték, hanem a feszesség kényelmetlenségét igen, mely étkezés közben nem kívánatos. Nem ültettek egymás mellé egy férfit és egy nőt, ez által idézvén elő egy-egy asztal Volta-oszlopának delejes villanyfolyamát, a nemi csiklándozások ingerét, hogy megzavarják vele az étkezés élvezetét, melynek tulajdonképpen ez óra szentelve van. Más volt az a régi világban, az örök házaságok idejében, mikor jól esett egy kis-friss levegő,

kivált a nőknek, kik a hermeticze való elzárásnak inkább rabjai valának. Ezek megvágyták az idegen férfi társaságát, villanyos közelségét, a bókot, a czélzást, melyet mohón nyeltek le, mint az éhes ember a pecsenye szagát. Rettentő unalmasnak találták az olyan férfit, a ki nem ingerelte őket, és az olyan estélyt, a melyen nem lakhattak jól a szavak értelmének kéjével, hogy haza menve, örök férjeik mellett, a hallottakról álmodjanak.

Nem volt erre az új világban semmi szükség. A ki telve érezte magát a változások utáni vágygyal, mint a hogy a gazdag ember tömve érzi tárczáját pénzzel, hát nem volt eltiltva a pazarlástól. Nem azért volt pénze, hogy ne élvezhesse előnyeit, nem azért volt vágya, hogy magába kelljen fojtania. Egyik tekintetben sem volt értelme a fősvényességnek, az önkinzásnak. Nem lehetett látni azt a reszketést, melyet a fősvény érez a más vagyona után, s ha egyebet nem tehet, hozzádörzsölődzik a más Wertheim-szekrényéhez. Vendégségeknél annyit tartottak kíváncsnak, hogy a nők asztalához férfi, a férfiakéhoz nő házkisegítők legyenek beosztva. Az igenleges és nemleges villanyosság vonzó hatásának kellemességét nem kívántak nagyobb fokban élvezni. De ez jól esett mindkét félnek. A bársonyos női vállak és az illatos keblek közelsége, a mint a keztyűs finom kezek az étkeket a ven-

dégek elé tartották, ép oly szívesen türt szomszéd-ságot képeztek a férfiakra nézve, mint a gondozott fekete vagy szőke bajusz tündöklő selyme s a férfias kecs finom vonása a nőkre nézve.

Sziklai a férjek, Sziklainé a feleségek asztalánál elnökkölt, úgy érezték magukat, mint a hogy a régi világ sógorai és sógornői érezhették. Nem ugyan a testvéreikről, hanem a férjeik és feleségeikről, a mit csak meg kell szokni, mint a dohányzást és az íze nem rosszabb más egyéb sógorságok nargil-jénél. Amattól éppen úgy álmodhatjuk, hogy rokonok vagyunk, mint emettől. És a Sziklai pohárköszöntője, mely a jelenlevő sógorokon kívül a jelen nem levő öt-hat ezer sógorról is megemlékezett, őszinteség dolgában nem hagyott maga után több kívánni valót, mint a régi világ sógorainak pohárköszöntői.

«Tisztelt barátim s barátnőim; feleségek s sógorok!» — szólalt meg, a mint az étkezésből kifelé kezdtek haladni. A régi világban így kezdték volna: Tisztelt hölgyeim és uraim. Ámde az új világ nem ismert urat, sem a nők amaz előnyét nem ismerte el, hogy az első mindenben ők legyenek. Ezt megtehetette a régi világ, mely ravasz hizelgéssel mosolygott a máskülönben háttérbe szorított nemre, s udvariassággal igyekezett kárpótolni a jograblást, melyet a gyengébben elkövetett. A hizelgés soha sincs háttér nélkül s a régieknek a nőkkel szemben elkövetett

előzékenységet az a lelkiismeretmardóság okozta, melyet a megrövidített embertárssal szemben éreznők kellett. De a mint a nők a férfakkal egyenjogúakká lettek, a lelkiismeretmardóság megszűnt, a férfiak nem tehettek többé szemrehányást maguknak, és a hizelgés kötelezettsége alul felmentettnék érezte magát mindenki. Az egymás iránti köteles udvariaság, a műveltséggel járó kölcsönös gyengédség és figyelem váltotta fel a régi kor sima ravaszságát.

Tisztelt barátim s barátnőim, feleségek s sógorok! Hálákat adok az istenségnek, mely meghagyta érnem e napot! Hálákat adok az istenségnek, mely megengedte nekem, hogy gyermekeimet, volt nőim legtöbbjét s azok mostani férjeit, az én igen tisztelt sógoraimat és barátaimat, így, csokorba kötve lássam magam előtt, élvezve az élet kertészetének magasztos művészetét, mely engemet, egy, bimbók-ból és virágokból ily nagyszerűen összeállított bokré-tával tisztelt meg. Itt látom egy átvándorolt kertnek egész gyűjteményét, elmúlt életem egész regényét, az ő, többnyire még élő alakjaival, szerelmem tárgyaival, kötetbe szedett fejezeteivel azon múltnak, melynek boldog órái ime feltámadnak előttem, mintegy bebizonyítva a halhatatlanságot, s megczáfolva az allitást: hogy a mi elmúlt, vissza nem jő. Mert ime, nemcsak visszajött a múlt, hanem egy fényes, gyönyörű koszorúba fonódott, melyet

így együtt látni megmagyarázhatatlan boldogság nekem!

Itt egy pillanatra elhallgatott, végig jártatá könyező tekintetét a meghatott arczokon, mintha egy központi magaslatról szemlélné a beutazott vidékek panorámáját, minden völgyben egy-egy kedves emlékü ligettel, minden halmon egy-egy titokzatos kápolnával.

Nem egy boldog órának emléke van itt képviselve, — folytatá emelkedett kedélylyel, — nem egy nő osztá meg velem mindenét, nem egy hétköznapi boldogságnak kerete ez (a kivilágított arczképcsoportra mutatott), hanem egy gyűjteménye annak, a mi szépet, jót, kedveset és ígézöt, kéjet és mámort, boldogat és magasztosat, az élet angyala az ő gondviseltjének számára összehozni képes volt. Beteljesült rajtam egy régi költőnek ama tanácsadása: «Minden órának leszakazd virágát», és az újkor fogalmának az a megczáfolhatlan igazsága: hogy az emberiség, azokkal az érzékekkel, melyekkel bír, boldogságra született. Az isteni jószág és mindenhatóság nem a nyomornak és szenvedésnek, hanem a boldogságnak teremtette az ő gyermekeit. Nem azért ruházott fel vágyakkal, hogy kínoztasson, hanem azért, hogy a vágyakat elérhetőkké tegye, a küzdő embert jutalmazza. Nem azért ojtotta szíveinkbe a szerelmet, hogy egy virágzásával el-

hervadjon, hanem hogy folyton nyiljék a míg csak él a törzs és a míg csak virágzani képes. És nem azért alkotta az emberi szépséget, a női kecsket, a férfiban az ingert, hogy az egy czölöphöz kötve elsenyvedjen. A régiek azt tartották, hogy a nő hivatása az anyaság, az új világ azt tartja, hogy a nő hivatása a szerelem és boldogítás. Az anyaföld meghozta a virágtőt és a fát a míg ojtani nem lehet bele, de ekkor a kertészet és erdészet veszi át. Minden nő anyának termett, de nevelőnek csak az ezredik. A régi világ azt követelte az anyától, hogy a gyermeknevelés rabszolgája legyen, hogy tudatlanságát a jövő nemzedéknek feláldozza. És a szegény tudatlan anyák megtették. Majomszeretetükkel és csókjaikkal igyekeztek pótolni a tudományt, könyeikkel az orvost és önfeláldozásaikkal az ápolási szakmát. Ott tespedtek fészkek tövisei közt, füllesztett ronda levegőben, növekedő kamaszaikkal valóságos háborút küzdve, titáni harczot víva, kétségbeesett lelki tusák pillanatait szenvedve át: többnyire eredménytelenül, vagy a legrosszabb eredménnyel. És az anyák ezen martyrságát megkövetelte a társadalom. Az önfeláldozást egy eltévesztett hitért! Ma? Az apró vadonczokat az államkertészet veszi át. Ott vannak! — kialtá gyermekeire mutatva, mire lelkes éljenzés harsant meg. — A nevelés művészetének egy-egy példánya valamennyi! És itt vannak az anyák,

az élet élenyében csicseregve, mint a boldog madarak; a nevelés gondjainak redői nélkül, menten ama lelki és testi betegségektől, melyekbe a ferdén nevelt gyermekek rakonczátlansága s a reménytelen jövő feletti kétségbeesés döntötte őket.

Most pedig tisztelt barátaim és sógoraim, hozzatok szölok. A régi világban úgy álltunk volna egymással szemben, mint ellenségek, mint vetélytársak, ma úgy állunk, mint jóbarátok és sógorok. A régi világban a feleség tulajdon volt, a kit a férfi táplált, gondozott, gyermekeit táplálta, gondozta neveltette. Ehhez a tulajdonhoz jogot formált és féltette, mint a hogy az akkori társadalomban mindenki féltette az ő tulajdonát, pláne a mi az ő nevére volt kebeleztve. Ki engedte volna át másnak akár-mijét is? A tulajdon fogalma egy volt a kapzsisággal és az irigységgel, a tönkremenés pedig szegyen volt. A ki elsemmizte a vagyonát, volt bár az feleség avagy birtok, azt lenézte a társadalom. Ismerve pedig az emberi csapodárságot és érezve az örök házasság természetellenességét, hát hogy mégis magára disputálja, a házassági eskü csomókját, lepecsételte a becsület szentségével. A ki a feleségét féltette, az egyszersmind vagyonát és becsületét is féltette. A nő pedig viszonzta a féltékenységet. A nők féltékenysége a férjek iránt a férjek féltékenységének viszonzása volt, mint a hus-

véti öntözködés. És mert a házassági törvény kimondta a hűséget, a férj megkövetelte a becsületes asszonytól, mint a hogy a tolvaj megköveteli a becsületes embertől, hogy őt meg ne lopja.

Hiszen a férfiak voltak az urak, s mert ők ülték a törvényszéket, tarthatatlan törvényeket hoztak, magukat felmentették, csak a nőket kinozták vele. A féltékenység joga meg volt adva mindkét félnek, de e jogok az egyik félre nézve holt betűket képeztek. A nők tehetetlen féltékenysége csak mosolyt és szánalmat keltett. Tehát ők, a régi férfiak és nők, nyogodjanak békével, különösen az utóbbiak, pihenjék ki magukat a szenvedésekért, melyekben egy visszás társadalom által részesítették. Én üdvözöllek benneteket, volt nőim férjei a jelenben és üdvözöllek benneteket feleségek, kik engemet boldogítottatok egykoron, de szerelmetek bőkezűségében nemcsak egy lényt részesítve, mások számára is megnyitottatok a mámor kelyhét. Sőt poharamat emelem volt férjeitekért, jelen nem levő öt-hat ezer kedves sógoromért is, és kívánom nekik úgy mint nektek, hogy századik házasságának jubileumát valamennyi megülhesse. S kívánom, hogy még azonfelül számos esztendőket éljeteek!

IV.

A MERÉNYLET.

NANEM azt már az új világ társadalma sem tudta megtenni, hogy a csunyáknak szépséget, a nyomorékoknak ép testet adjon, noha előbbiekre nézve, Egedi Lajos szerint, ki a lélektan és arczisme tanára volt, még nem kellett lemondani a reményről.

Azt állította Egedi, hogy a test szépségét az egészség, az arczvonások szépségét vagy csunyaságát a szenvedélyek aránytalansága vagy arányossága okozta. Ezt az okoskodást, mely könyveket hozott felszínre, nem adhatjuk egész terjedelmében, de megemlíti, hogy Egedi szerint, valamely szenvedélynek tulságos fejlettsége éppen úgy ki ül az arczra, mint a rabok, ha szerét tehetik a börtönök ablakára kiülnek, vagy mint a legyek, férgek és ázalagok a világosságra és verőfényre. Hogy ezeket

a szenvedélyeket, mint például a ravaszságot, irigységet, alattomoságot, telhetetlenséget, lustaságot, indulatot, kegyetlenséget, hűséget, ragaszkodást, féltékenységet stb., melynek bármelyike kerekedik is a többi fölé, bármelyik fejlődjék is erősebbre, legyen bár ez a szenvedély jó vagy rossz: az összhang rovására történik. Megzavarja pedig a szépséget, sőt rúttá teszi az embert, több izmos szenvedély felülkerekedése és az arczvonásokba való erőszakos kuszálódása, mi aztán, kisebb-nagyobb mértékben rútságot idéz elő. Vannak esetek, midőn a legszebb vonások bénultaknak látszanak; midőn a szép arc hatása nem megnyerő, de visszataszító. Itt valamely szenvedély, a helyett hogy elkülönített helyet vívott volna ki magának, a vonásokba olvadt bele, mint a hogy egy csepp sárga vagy kék festék a fehér vagy piros színt bizonytalanná változtatja.

És ezen, Egedi szerint, ismét csak nem segíthet egyéb, mint a gyermekben rejlő szenvedélyeket kikutató tapintat, a nevelés. A szenvedélyek egymás általi ellensúlyozásának iránya. Megkülönböztetvén a szenvedélyt a hajlamtól, mely a tehetségnek szokott kisugárzása lenni.

Ennek a tannak határozottan ellene mondott Árkosi Ilona, ki a szépséget vagy rútságot az alkotás szeszélyének vagy igazságtalanságának tulajdonította, melyen, szerinte, semmiféle nevelés nem segít.

Az alkotás ezen végrehajtásának ellensúlyozására csak egy mód van: el kell különíteni a csunyákat a szépektől. Ha a csunyák nem fogják látni a szépeket, meg fognak elégedni önmagukkal stb.

Könnyen megérthető, hogy a csunyák nagy többsége Árkosi Ilona mellett toglalt állást és keményen ostromolta a társadalmat az elkülönítésért, melyre azonban a társadalom, — alább még felszínre kerülő, — sok mindenféle ok miatt, nem volt rá bírható. Elrendelte azonban a parlament, hogy az Egedi tanának gyakorlati megvizsgálására külön nevelési szakosztály szerveztessék.

Ebben a stádiumban állt a dolog, mikor Sőreg László, egy nyomorék pupos emberke, Árkosi Ilonának második titkos imádója, arra a gondolatra jött, hogy Egedit el fogja tenni láb alól. Nem pusztán az Ilona iránti hódolat érzetétől, hanem az Egedi iránt érzett gyűlölet zaklatásától korbácsoltatva, a miért Egedi a csunyáktól nemcsak a testi, hanem a lelki szépséget is megtagadta. Így fogta fel legálább Sőreg, noha nem volt igaza, mert Egedi csak a szenvedélyek előtérbe való tolakodását állította és nem azt, hogy a lélek uralma a szenvedély korlátozására, a míg a szenvedély féket nem szakított és el nem ragadt, ne lenne képes.

Mint a felhúzott muzsikáló gépnek, a pohárköszöntésre hangolt társaságnak is le kell magát jár-

nia, mielőtt elhallgatna, mint az Sziklainál is megtörtént. Trémázva és nagy mondásokra készülve, de a javát kifelejtve, birkóztak meg pohárköszöntőikkel a szónoklat porondján nem egészen begyakorolt vendégek, meg-megszakítva az asztal és kvaterka mellett már megindult beszélgetések fonálát, csendet és figyelmet arrogálva, mintha ezen pohárköszöntőtől függene az emberiség további sorsa. És a vendégek elnémultak, a kínos türelmetlenség kinyomatával arcukon hallgatták az üres beszédek, főképpen azok, kik maguk is hasonlót akartak cselekedni. Na de ennek a farsang utáni böjtnek és étkezés utáni penitenciának ki van téve minden ünnepélyesen mulató közönség, s az önmegadás elismerésre méltó egykedvűségével kell néznie a türelmén véghezvitt operációt.

Semmi sem tart örökké! A toasztozó gépezet lejárt a magát, a különböző asztalok társaságai összekeveredtek és kvaterkáztak ősi szokás szerint, már tudniillik a férfiak és újabb szokás szerint a nők, kik nem bírták megérteni az okot, a miért hogy meg kellene magukat fosztani ez élvezettől. Sokkal tisztességesebbnek tartották a kedélyes társalgást és az ugynevezett «rózsás spicz»-et, mint a pletykát, az egykori nők mulatozását, mikor a férfi és női közönség külön válva folytatta a társalgást. Most nem volt tiltott gyümölcs a szerelem, s arra, hogy

elbujjanak s úgy tárgyalják maguk közt, nem nyujtott semmi ingert. Ledér beszédek és adomák elmondása által senki sem igyekezett titkos vágyakat gerjeszteni másokban és magában. Nem dugták össze fejüket a férfiak és nők külön-külön, mint az inspirálók és összeesküvők, hogy a legújabb nemi események bujtogató szikráit magukba szedjék s árulásra vagy lázadásra készüljenek. A hol szabad a szó és a sajtó, ott nincs értelmük a titkos társulatoknak, a hol szabad a szerelem, ott nincs értelme a titokzatos konspirációknak és szóbeli kéjelgéseknek, mi a régi világ társadalmának egyik mulatozási tárgya volt.

Aztán meg az asszonyok nem értek rá pletykázni. Mindeniknek megvolt a maga foglalkozása és ambíciója, mely gondolatát igénybe vette. Nem arra való volt az eszük, hogy a mások dolgát analizálják és bonczolják, hanem hogy saját szakmájukban arassanak vele sikert. A közélet eseményeitől nem levén elzárva, nem voltak a magán élet eseményeire utalva, és figyelmük, mely a társadalomnak volt lekötelezve, egy csepp kedvet sem érzett arra, hogy üdülésre szánt pillanataiban a mások szemetését rostálgassa. De nem is igen volt mit. Nem volt körülbástyázott családi élet, melyen rést kutathatott volna és beleshetett volna a kíváncsiság. Nem igen voltak a világosság elől rejtegetett csa-

ládi érdekek és törekvések, titkos aknák, melyeket ellenaknákkal kellett volna meghiusítani az illetőnek. Nem voltak titkos szerelmi viszonyok és házassítási konspirációk, szóval nem igen voltak pletykára alkalmas események, melyek a közügyektől elvonták volna az emberiség figyelmét.

A csunyak helyzetéről folyt a társalgás Sziklainál. Ez volt most fölszinen, erről beszéltek mindenféle. Azok, kik nem tartották magukat csúnaknak, az Egedi feltevésének voltak hivei, míg azok, kik csunyaságukban nem voltak bizonyosak, de hipokondrizáltak, és elkészültek csunyaságuk beismerésére, Ilonával tartottak.

— Kár, hogy nincs itt Ilona, — jegyzé meg Sziklainé. — Mi igen jó barátnék voltunk. Küldtem is neki meghívót, de nem jött el. Mondják, hogy az utóbbi időben, mióta a csunyak ügyét úgy előtérbe hozta, nem igen mutatja magát.

— Eh! — kiáltott fel Sziklai, és incselkedő mosolylyal nézett Cserjési Illésre, a távuszoda és tornászati egyik tanárára, ki igen szép ember volt s köztudomás szerint nagyon tetszett Ilonának, sőt a mint a fáma beszélte, szerelemre bátorította a nőt, aztán nem akarta elvenni. — Illés tudná azt megmondani, hogy miért nem jött el Ilona ...

Cserjési elpirult és oly hangon, mint ki nem

akarja tárgyalni ez ügyet, s mint kinek nem izlik a kóistoló, félre vont szájjal válaszolá:

— Ugyan hagyjatok fel vele...

Most a terem keleti szárnyából erős csergés hallatszott.

— A hirnöki iroda jelez, — szólta Sziklai, s kérdőleg tette hozzá: Nos? meghallgassuk, hogy mi ujság?

A központi hirnöki irodában mindenki előfizetett a «Telephoni értesítő»-re, mely az egész kontinensen szétáradt, s adta a hírt melegében. Sziklainál a nagy teremben volt alkalmazva a gépezet.

Halljuk! Halljuk! — kiáltozák a vendégek, kapva az alkalmon, hogy valami felfrissítő légvonathoz jussanak, mely a társalgásnak már-már fülledni kezdő levegőjét megújítsa. Sziklai felnyitotta a hangtölcsért, s erős, jól érthető szavakkal jelenté az «Értesítő»: «Merénylet! Árkosi Ilona, a keleti városrész felsőbb női tanintézetének egyik tanárnője, az ismert író, a «Csunyak érdekében» című munka szerzője, ma este tíz órakor, a Kossuth-utcában, Egedi Lajos tanárt villanytölténnyel agyonütötte. Villámfutóján elmenekült. Ugyancsak villámfutókon több rendőr keresésére indult. További részletek ismeretlenek».

A vendégek ideges, mondhatni lázas izgatottság-

gal hallgatták a telephon e megrendítő híradását, mint egy villámcsapással kezdődő viharnek folytonos mennydörgését és mennykő hullását, hogy mikor elhallgatott, nehéz sóhajjal gondolta valamennyi: hál'istennek! Aztán a hír szelének csapásától megsédülten néztek össze, s csak akkor tértek magukhoz, mikor az ily eseteknél megjelenni szokott titkos öröm villanyát érezték: hogy az eset nem velük történt. Csak most kezdtek gondolkozni és kiáltozni a más számlájára: «Ez borzasztó! Ez rettenetes!»

De a mennykőütés szelének csapását Cserjési érezte legjobban. Izgatottan állt föl s magas homlokát dörzsölve, czéltalanul kezdett járkálni a teremben.

— Ez a halál nekem volt szánva! — Kiáltá önmagához. Most merően bámult a kíváncsian felé orduló szemekbe, összerezszent, a mint Sziklai hozzá lépve kérdé:

— Honnan sejtet? Szerelmet vallottál neki és rászedted? Mert így beszélnek...

— Soha! — válaszolá zavartan Illés. — Én nem vallottam neki szerelmet. Ismerem törvényeinket és tiszttelem. Egyszer távúszást tettünk s az egyetlen, a ki velem kibirta, Ilona volt. Megdicsértem erőteljes alkatát s plasztikai mozdulatait. Hévtől kipirult arcza ellensúlyozta rútságát. E pillanatban tett szett nekem, de nem mondtam, annál kevésbé

vallottam szerelmet. Lehet hogy ő kinézte belőlem a gondolatot, talán szerelemnek is magyarázhatta, mert az óta folyton üldöz. Jogot látszik hozzám formálni és követeli a törvényes két hónapot...

— Eh! — kiáltá egy női hang, — és miért tagadod meg tőle? Két hónap nem a világ!...

— Nem tehetem!... Akartam... Szóval nem tehetem! A hideg ráz, ha rá gondolok...

Ebben a pillanatban megnyílt az ajtó, és Ilona lépett a terembe. Igen választékosan és elegansan volt öltözve, kissé neki hevülve és kipurulva. Egy cseppet sem látszott csúnyának. Könnyed és ruganyos léptekkel közeledett Sziklainéhoz. Szép termete, amazoni alakja, büszke magatartása inkább hódító volt, mint visszataszító, s domboru keble felett jól vette ki magát az a féső piros rózsabimbó.

— Elkéstem ugy-e bár? — Kérdé némileg reszkető, de csengő hangon, a modernak egy bizonyos fátyolozottságával, mely a nyugalom erőltetéséhez hasonlított s mely a társaságot még fokozottabb izgatottságban tartá, de a mely izgatottságot, belépésének első pillanataiban aligha vett észre Ilona: — Gondoljátok csak! — kiáltá, Egedit, — azt a híres tanárt meggyilkolta valaki. A Kossuth-utcában majd keresztül estem holttestén. Lärmát csaptam, mert nem volt a közelben senki. Egy rendőr azonnal ott termett s még engem akart letartóztatni. Átad-

tam neki kártyámat, s izgatottságomban oly sebesen eresztettem meg a villámfutót, hogy magam sem tudom, hogy értem ide . . . Ah! — kiáltott föl a mint Cserjésit megpillantá, — te is itt vagy! — Ezzel hozzá lépett és kezét nyujtá neki. De megdöbbsent, a mint tekintetét a férfi halvány arczára emelte. Ni ni, — mondá és önkéntelenül körül hordozá tekintetét. — A világosság teszi vagy én nem látok jól? Avagy a hír döbbsentett meg benneket? Oly halaványaknak tűntök föl . . .

Sziklai ezelőtt néhány pillanattal tündökölt a felett, hogy elfelejtett színészeket bérelni, színpadot állítani, színi előadást tartatni. Még csak az hiányzott. A nagyszerűen berendezett terem, a pompás asztal, a nektárok illatos zamata, a világ minden részéből összehordott gyümölcs-garmadák, a cukrász-sütemények remekei és az étkek pazar kiállítása nem hagyott kívánni valót maga után. A művészek hangszereiről olvadozó zene megrészegette az érzéket, a bőség buja tenyészetében heverésztek a vendégek, összecsapott felettük a puha jólét, mint a puha pázsit illatos füve, s az ingyencz házigazda még mindig úgy érezte, hogy hiányzik az egészből valami. Úgy tűnt föl előtte az estély, mint egy kiéptített pompás, de csonka torony, tető nélkül. Színi előadás kellett volna még, — gondolta egy fél órával az előtt: s íme az is megérkezett!

Egy valóságos dráma az életből, az inquizició régi világából, mikor egy ártatlan asszony áll bírāja a nagy közönség előtt, és a közönség gyilkosnak képzei őt.

Sem a társaság, sem Ilona nem bírt tudatával a szerepnek, melyet játszott. Arra, hogy a telephon már előre gyilkosnak hirdette, nem gondolt, és adta az ártatlant öntudatlanul, a társaság pedig adta a kegyetlen bírót, mely irgalmatlanul ítél, mielőtt bizonyítékai lennének.

Az a mély hallgatás, melylyel fogadva lett, nem tűnt fel kezdetben a 28—29 éves nőnek, ki tiszta volt minden bűntől, mint a harmat. Sokkal izgatottabb, sokkal zaklatottabb, mintsem hogy figyelmét azonnal összeszedhette volna, csak úgy pillanatról pillanatra kezdett megdöbbenni a reá meredő bazilikus szemektől, a kísérteties mozdulatlanságtól és síri némaságtól, mely őt körül vette. Szétnézett, mintha barátságosabb tekintetet keresett volna, s mindenütt a halotti csenddel s a meredt szemgolyókkal találkozott. A kékes villanyosság fényében úszó roppant terem sírbolti lombozata, halotti virág szaga, kísérteties mélyedései és fekete árnyéka ijesztő kezdett lenni reá nézve:

— De hát mi lelt benneteket, hogy úgy hallgattok? — kiáltá idegesen. — Ti csak nem vagytok meghalva, mint Egedi?

És a mint az Egedi nevet kiejtette, megrázkódott. Visszagondolt az előtte elnyúló halottia, a mint nyitott üveges szemeinek megtört homályos fényében, az utcza lámpa röpködő tüze csillogott, a mint sápadt nyitott ajkaira rá volt fagyva az utolsó felkiáltás és viasz homlokából félig kikelve, mint valami szállni akaró denevér, — az utolsó gondolat.

És köröskörül a mozdulatlan szemgolyók, a lassan sihegő leheletek, s a gyanu tekintetének szűrő tövisei.

A társaság látta, a mint a pillanatok előtt még piros arcz zöldes halványságba ment át, akár valami ködkép, a mint az arczsontok kiszegletesedtek, a száj ferde metszete feltűnt s a hirtelen hátra hajló széles homlok mint egy homályos márványlap, hideg és zsiros izzadságtól csillogott. Ott állt a csunya nő, rémesen, az ő maga valóságában.

Ez az átváltozás csak arra való volt, hogy az emberek gyanuját fokozza.

— De hát miért néztek így rám? — Kiáltá most már ijedten; — mintha én öltem volna meg Egedit? . . .

És valaki vállán érintette e pillanatban. Hátra nézett. Egy ismeretlen nőt látott, ki a rendőrség hivatalos jelvényét viselé mellén. A nő igen választékosan és izléssel volt öltözve, megnyerő szép ar-

czán a rendőrség hideg szigorával, e vonások közé szőtt ama hivatalos szálakkal, melyek oly nagyon el tudják ferdíteni a kifejezést.

— Árkosi Ilona? — szólt az idegen kérdő hangkifejtéssel.

— Nos?

— Foglyom vagy, az állam nevében.

Kételkedve mélyeszté remegő tekintetét e nő szemeibe Ilona, mintha nem akarná hinni, hogy igazán beszél. Az első pillanattól kezdve, a mint e terembe lépett, melynek vakító fényében mint apró bogarak a nap áramában, mozogtak az emberek, varázslatszerű érzés lepte meg, s egy álomlátás káprázata, mint csalékony tükör, az éjszaka délibábjának képét tárta elébe. Olyan volt neki mintha csak képzelné azt, a mit lát. A mint villámfutójának kereke az Egedi holttestén át zökkent, gondolatainak iránya is elhagyta a kerékvágást és csak úgy taláломra, ösztönszerűleg futott tovább. És a mint ide ért, egy nagy bűvös körben, igéző szemgolyók keresztüzének közepett, varázslók hatalmába találta magát. A régi világ meséinek egy egész chaosza forgott előtte, égő felhőivel, s az izzó ködgomolyok közt libegő rémalakkokkal. Aból nyújtotta ki az ő kezét az a nő is, ki ime el akarja ragadni őt.

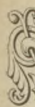
— Mit akarsz? — kérde Ilona vadul meresztve rá tekintetét.

— Légy szives követni. Foglyom vagy.

— És ki vagy te?

A nő, mint egy vízió, a mellén csillogó jelvényre mutatott. És Ilona nézte őt. Nézte és szédült. Forgott felette a kupola és forogni kezdett az egész terem. Körül körül, míg a fák, a lámpák, a fák árnyai és az emberek nem mozdultak. Hanem a kupola és a falak mind sebesebben forogtak, mintha egy óriási kéz forgatná ezt a roppant tokot a vele letakart tárgyak felett és körül. Körül körül, körül körül, hogy már alig lehetett kivenni az ajtókat és ablakokat, míg egy izzó sűrű fénytömegbe olvadt az egész. Szórta a szikrát, mint mikor a gyerekek tűzkarikákat rajzolnak a levegőbe. Iszonytató, óriási tűzkarikákat, melyek sűrögnek, sűrögnek, sűrögnek! . . . És velök sűrög az ég a fejünk felett, a föld a lábunk alatt. Mozog, inog a mindenség, a fák, a lámpák, az emberek . . .

— Ah! — sóhajtott fel Ilona, kinyújtá karjait, s maga körül kapkodott, mintha kapaszkodni akarna. Ott csilloggot előtte valami mozdulatlan fényesség, a rendőri jelvény a nő keblén, mint egy rémes csillag. Ilona megragadta, tépte, aztán támolgott és összehullt.

AZ

tele
mig
el
em
add
sem
F
bit
feli
áru
eze
baz
czé

V.

AZ UJ VILÁG LEGUJABB TÁRSADALMI
KÉRDÉSE.

AZOKNAK a lehetetlenségeknek száma, melyeket a régi világ megtörténhetetleneknek állított, és a melyek megtörténtek, végtelen. Rettenő küzdelmet állott ki az emberiség, a míg elhitte, hogy be kell szüntetni az örökséget, el kell törülni a magánvagyon, mert a míg az emberek az enyém-tiedért egymást ölik, nyúzzák, addig nem lehet sem egyetértés, sem testvériség, sem boldogság.

Ezek a papirosra irt fényes szavak, ezek a csábító czégek, hasonlítottak a tizkrajczáros bazárok felirataihoz, de a mely bazárt öt és tiz forintos áruczikkék nélkül nem lehetett berendezni izléssel, ezeket pedig nem lehetett adni tiz krajczárért. Ilyen bazár volt a régi társadalom, s tiz krajczáros ámitó czég, a homlokzatára irt egyenlőség. Az úr csak

csak nem érezhette magát egyenlőnek a kocsisával, egy mágnás egy köznemessel, egy nemes a polgárral. A polgár nem fogadhatta testvérül az utcazeprőt, s a boldog került a boldogtalant. A keresztény vallás is azért fajult el, mert a kommunizmust, a melyre Krisztus alapítani akarta, megelőzte: a magánvagyon körülményeihez lett alkalmazva. — Előbb kellett volna születni a kommunizmusnak, azután Krisztusnak.

Az állam az emberiségé, tehát az állam vagyona is az emberiségé, a testvériség minden megkülönböztetése nélkül. Oly tiszta és átlátszó ige ez, mint a mily bizonyos az istenség: és az ember mégis kész megtagadni. Ez a legkönnyebb leszámolási mód, ha nem akarjuk a fejünket törni valamin.

Mily édes volt az újvilág emberiségének reggeli ébredése! Mily könnyű a fej! Az agynak gondoktól való túlterheltetése nélkül pihent le az ember, és mikor a hajnal költeni jött, mikor verőfényének pirja bemosolygott az ablakon, örömmel ölelte keblére e kedves látogatót, mint az igazán szívesen látott vendéget, és sietett élvezni, üdülni, zamatos levegőjének kristályát szívni boldogan. Mig a régi világ emberisége «Katzenjammer»-rel ébredett. Gondokkal megterhelt agyvelejétől nehéz volt a fej, s bele nézve a nap újabb gondjainak kódébe, rémes alakokként bontakoztak ki lelki szemei előtt azok

a kísértetek, melyekkel a nap folyamán át meg kell küzdenie. Az élet teher, a családi gond, vagyonszerzési zaklatottság, hitelezők csoportja, mint a szebbik oldal: inség, nyomor, kétségbeesés, öngyilkosság, a rútabbik.

Az állami középületek pompás lakosztályaiban az élet tündéri volt. A világon semmi egyéb nem volt gondod, mint saját hivatásodra. Keresetedhez mértén válogáthattál az állami hótelekben. Tágas, magas harsány csarnokok szellőztetett, kivirágozott éltető levegőjében költhetted el reggelidet. Jó kedvű, kedélyes, őszinte, barátságos társaságot találtál együtt, mely felvillanyozott, mint egy szellemi zuhany, s kisímította kedélyed redőit mint egy mentori kéz.

Előtted voltak a lapok halom számra s a «Telephoni értesítő» a legkoraibb újdonságok elbeszélésével mulattatott.

A mindennapinál szokatlanabb élénkség zsibongott most a reggeliző termekben. A tegnap esti esemény alig hagyta aludni az embereket. Iszonyu egy csattanás volt ez a munkás, békés társadalomban, mely megszédítette, mint valami bánya-robbanás vagy földindulás. Rablás, gyilkosság, öngyilkosság, merénylet, a régi emberiség kinos vergődésének ezen kitörései, a szenvedések lefojtott vulkánjának ezen erőszakos exploziói, már-már ismeretlen ré-

mek valának az újvilágban, s csak mint egy-egy ó világi szörny bukkant még föl a sírok repedéseiből és borzadályt idézett elő. Hullámzó mozgásba hozta az emberiséget, akár egy cholera-eset.

A reggeliző csarnokok már korán reggel meg voltak telve, s a különben élénk arczok felett ott lebegett e hír, mint valami ködfátyol. A merénylet a csúnyák mozgalmának kifolyásául tekintetett, nagy visszahatást idézett elő, hangok kezdtek emelkedni, szokatlan felzudulások, mint mikor a tenger vihar érezve, feldúzza magát. És ez a hang általános dőrejként morgott a levegőben, baljóslatu rekedt zúgás, mint a közelgő jégfelhők csörgése, nehéz, nyomott légkört tolva maga előtt.

A reggeliző csarnokokból oszlani kezdett a közönség, magával vive a hangulatot a hivatalokba, a gyárakba, a műhelyekbe, a bazárokba, ama ropant épületcsoporthoz, melyek az ipar és közgazdaság árucikkjeinek összeségét karolták magukba, raktárai levén a fiók-üzleteknek, gyűjtő-medenczéi az apróbb tavaknak, melyekbe a tápláló vér a kereskedelem erein szétágazott. Egy általános állami monopólium, szabott árakkal, melyek bizonyos perczen levonásával annyiért adatnak, amennyibe az államnak kerültek. Oly ellenőrzés mellett, mely kizárt minden csalást.

De hát minek is lett volna a csalás? Hiszen a

szükség szokta azt előidézni, s már a régi világban azt tartották, hogy: «A becsületesség próbaköve a szegénység». Egy, társadalmilag minden szükséges-
sel ellátott, jól nevelt emberről a csalást nem lehet feltételezni. A nevelés, a szülék példája, a társaság idomítja az embert azzá, a mi, és az új világ társadalmában a becsület volt az egyetlen rang. Mikor az ember az ötven évet megérte, neve az «Ötvenévesek» névsorába került, mely névsor ki lett függesztve nyilvánosan. Ötvenedik évének születési napján a becsületbiróság előtt jelent meg, a mely nyilvános volt, s a mely biróság előtt mindenki elmondhatta panaszát és kifogásait a felavatandó ellen? A panaszok és kifogások megvizsgáltattak, s alaposaknak találtatván, az illető nem kapta meg a becsületrendet, mely halálos ítélethez hasonlított. Becsületrenddel ellátott egyén előtt tisztelkedni kellett mindenkinek. Ez volt az egyetlen rang az új világban.

A merénylet, mint választóvíz zuhatag ömlött a társadalom nyaka közé. Szebbek és csúnyábbak közt élére lett állítva a dolog s kezdtek állást foglalni egymás ellen. De hát ki volt a csúnya, ki volt a szebb? Ez a kérdés kepezte nehézségét a két pártnak. A vihar mozgott, de szelét még nem lehetett felismerni, a felhők alakulásából még nem lehetett megjósolni, hogy melyik az egyik vagy melyik a

másik: az üres, avagy a villámterhes felhő? Még együtt kóválygott valamennyi.

Eddig még csak megvolt az emberekben az az egymás iránti gyengédség, hogy valakinek a csúnyságát nem akarták észrevenni. A szépet megbámulták, de a csunya felett ösztönszerűleg elsiklottak. Nem akarták tudomására hozni az ő társadalmi hátrányát. Most kiméletlenebbek kezdtek lenni. A hol egy csunya megjelent, minden tekintet feléje fordult. Gúnyos arczok vigyorogtak, a fejek össze hajoltak és susogtak, mialatt a szemek az illetőt fixirozták. A ki eddig nem tudta, vagy nem akarta elhinni, hogy ő csúnya, tudta most. Eddig hitegette, ámitotta magát, mint a mellbeteg s ime földerült az ijesztő valóság, az emberek gúnyos tekintete úgy sütött reá, mint a nap, a tükör összeesküdött ellenségeivel s kegyetlenül tárta föl hiányait. Csak néhány óra, s a társadalom kiüldözte magából az alkotás e szerencsétleneit. Bújtak a reájok szegezett szemek elől, mint fegyverek csövei elöl a vadak; csakhogy ők nem tudtak hova bujni. A vadnak volt rejteke, de e csúnyának nem volt. Nem találtak helyre, mely rutságaikkal és kétségbeeséseikkel oltalmába fogadta volna őket.

És ezt Ilona kezdte. A miért hogy Cserjési nem viszonzotta szerelmét, irigység támadt benne a szépek ellen. Miért lennének ők különbek a csunyák-

nál? Ha be lettek szüntetve a kiváltságok, miért a szépek kiváltsága a csúnyák felett? És elkezdte ezt irogatni. Sokak szívének a hurját pengetvén, csakhamar visszhangra talált. Az eldobott szikra rözsét fogott; a társadalomban szétszórt csúnyák figyelni kezdtek a nekik való zenére, s mint az Orpheus lantjának pengésére a tengerek szörnyei, hogy hallgathassák, a partokra úsztak ki, úgy jelentkezett az Ilona közönsége, s a kezdetben csak szélszélyes kitörés társadalmi kérdéssé fejlődött. Beleártotta aztán magát a dologba Egedi, s a mit az emberek eleinte nevettek, határozott vonásokkal lépett fel s pártot alakított maga körül. Ez volt még a proceszusa minden társadalmi kérdésnek. Az emberek egy része valami kényelmetlenséget, valami nyomást, igazságtalanságot, háttérbe szorítatást, kiszivattyúztatást, érdek-megrövidítést stb. érzett és elégedetlenül, boldogtalanul, elkeseredetten hordta az igát, gyakran századokig, a míg nem akadt valaki, a ki, mint az elégedetlenségnek és fájdalomnak kitörése, mint egy nagy jajkiáltás, mint egy megtömörült sóhaj emelkedett sorsosai fölé, kik benne lelkük lelkét, vezércsillagukat ismer-ven föl, fanatikus követőivé lettek. Az elkeseredés szülte hit egy megváltóban, vagy egy megváltó eszmében: ez a fanatizmus!

Hát hogy a társadalom ezen különböző vegyi

részei kiváljanak, csak az a csepp kellett bele, melyet a merénylet idézett fel. Egyszerre össze zavarodott és kavarodott az egész tömeg, forrt és habzott, magán hordván a vegyi elválás proceszszu-
sának ismertető jeleit.

A titkolódzás, a leplezés, a kendőzés, csak addig szokott tartani, a míg az illetők azt látják, hogy mennek vele valamire, de mikor meggyőződtek, hogy minden hiába, hogy fel lettek fedezve, hogy bírják szívükbe látnak, hát meg azt a mezt is lehányják magukról, melynek létezését nem is sejtette a szemlélő. Szegény csúnyák is így tettek! A midőn a tükör nem hazudott nekik többé, a mint ravaszságán, ámitásán keresztül láttak, amint rútságukat az emberek kegyetlensége felfedezte, le-
téptek, lehánytak, lemostak magukról mindent: Legyünk hát olyan rútak, a milyenekké megteremtett az ur Isten!

És a nélkül, hogy összebeszéltek volna, a merénylet utáni második nap délutánján már így jelentek meg az utcákon. Rútságuk kihívó tekintetével, elkeseredésük daczával, némelyik felbontott hajjal, rút idomainak feltüntetésével, repülő fátyolaik sárkányfarkait csóválva, s a szemükben kigyuló örvöngés lángját lobogtatva. És egy-egy ily megjelenő csúnya, mint hívogató, csakhamar sorsosoktól látta magát körül fogva, s huzódtak e kísérteties mene-

tek utczáról utczára, részvét helyett hasonló daczra, kihívó maguk viseletével hasonló tüntetésre zaklatva a társadalom óriási nagy többségét.

Mit?! — Kialtozák amazok: hát okai vagyunk mi, hogy ti csúnyák vagytok? Végig hordozzátok az utczákon rútságaitok daczát, azt hivén, hogy mint valami régi szörny-bálványok előtt, le fogunk borulni előttetek? Nem a részvétet keltitek fel bennünk, hanem az undort; nem az engedelkenységet, hanem az ellentállást.

VI.

A TEMETÉS.

HOGYNE volna Isten! Mikor az ártatlan vér bosszúért kiált az égbe és kiáltása meghallgattatik. A vértanúság soha sincs eredmény nélkül! Az eszmékért elhullt vér nem veszti el csiraképességét, századok múlva is kikél a talajból, melyre hullt, olykor különböző helyein a földtekének, völgyek mélyében, sziklák tetején, hol a nélkül talán soha nem lett volna tenyészet!

Egedi is vértanu volt már. Kimondta a szót, mely köszáli Elemérnek, a nagy festőnek, lelkében talajt fogott, csak a vértanúság kellett hozzá, hogy reá süsse pecsétjét, s hitelesítse a világ előtt. E nélkül a vér nélkül nem hódította volna meg ama nézet az emberiséget. A hol eszmét kell terjeszteni, ott legnagyobb reklámcsináló — a halál!

Az Egedi temetésével roppant tüntetésre készült

a közönség, kilenczven része a száznak, melynek ha nem minden paránya volt is szép, de elkallódott. A kétes szépséget vagy rútságot nem vették be maguk közé; a valódi csúnyák azt tartották, hogy a kinézés is olyan, mint a meggyőződés: nem szabad neki vaczillálni. Hát ez a rész, akarva, nem akarva a másik párthoz volt kénytelen csatlakozni. El lehet gondolni róla, hogy szívesen tette.

Két nap óta majdnem hogy munkaszünet volt. Csak imigy-amugy dolgoztak az emberek, a csúnyák sehogy. Nem mentek a «szépek» közé (a mint most a társadalom többségét nevezték, gúnyosan megnyujtott hosszú é-vel), nehogy megrontsák az összhangot, s a magas társaságban mint tolakodók tűnjenek fel. Megkezdtek a visszavonást, mire a másik rész azt felelte: trompf!

Vannak egyesek, kik higgadtságukat minden körülmény közt képesek megőrizni, de nem a közönség, a társadalom szekerét mozgó ez a nagy tömeg, melynek ha egy része megbokrosodik, viszi a többi magával. Összekeveredik, összeforog, a gyepelőket össze kuszálja, horkol és rug, semmiféle rend csinálót nem hágy magához közeledni. Csak ha kitombolta, kiágaskodta magát, kezdi megfigyelni e szót: Hahhó! Na na... Kezdi megtűrni a simogatást, és beadja a derekát.

A közönség gomolygott most. Tüntetve viselte

gyászát a nagyobbik párt, mely elefánt volt az egér mellett, s e tüntetéssel csak amazoknak önérzetét növelte, de mikor nem birt megférni a bőrében. Ingerkedett. Azon volt, hogy egészen neki bősztse a kisebb félt, talán mert nem félt tőle: hát méltó ellenfelet akart belőle csinálni.

Az egykori «Rákos» közepe táján, az «Egyenlőség» terén, mely palotákkal, rengeteg középületekkel keretezett valódi kis sikságot képezett, volt felállítva az az emelvénynek nevezett hegy, melynek ormán, négy oszlop által tartott fekete bársony menyezet alatt, nyílt koporsóban volt kiterítve a «csúnyák merényletének áldozata». Az «Egyenlőség» terén, mintegy jelezve, hogy az emberi társadalomban senkinek nincs joga, hogy a maga számára külön törvényeket, külön előnyöket követeljen, s hogy az Egedi ellen elkövetett merénylet, az egyenlőség ellen elkövetett merénylet volt.

A sikság közepén, hatszáz négyszögméternyi tért foglalt el az emelvény, melyre háromszáz lépcső vezetett fel. Ez a roppant, gúlaszerű alkotmány az ő fekete posztóval bevont tetemét magasan a város fölé emelve, ünnepélyes halotti sötétségével, menyezetének hosszant lefüggő fátyolaival, melyek szomorú lengése nagy messzeségből volt látható, úgy nézett ki mint az emberiség szívére nehezedő lelkiismeret, a mely engesztelésre

várakozik. A tavaszi verőfény csak jobban kidomborította ezt az óriási árnyékot, melyet a halál vetett, s mely árnyék, a nappal daczolva, fenyegető nagyságához mértén fokozta kísérteties komorságát.

Majdnem hihetetlen volt, hogy ez a nagy tér megtelhessék közönséggel, és délután hét óra felé már egy erdő volt az, beültetve fekete árboczokkal, gyászlobogók fekete vitorláinak felhőseregével, mely alatt a néptenger sötét hullámverése mozgott, feltornyosúlva az emelvény tetejéig, melyet elleptek az emberek, mint a hangyák s nyüzsgött a roppant piramis, mint egy hangyaboly.

Legalább négyszázezer ember és nem volt közöttük egyetlen egy, nem intelligens alak, egyetlenegy, a ki ne gyászba lett volna öltözve. A nők fekete napernyőinek pikkelye alatt hullámozott a fejtenger, a gondozott hajdiszek sokasága, az általános műveltség izlésével öltözött egyöntetűség az osztálykülönbség megkülönböztető árnyalata nélkül. A valódi egyenlőség és testvériség!

Fej fej mellett, mint az égen csillag csillag mellett! S ugyan nem látnoki igazmondás rejlett e nótában: «Ha meghalok, csillag lesz majd belőlem?» Nem mi népesítjük-e be az eget csillagokkal? Nem egy-egy világ van-e minden emberi agyvelőben, melyet kiterjeszt, nagygyá, talán nappá tesz a tudás! És ha a lélek, ebből az agyvelőből, mint a röp-

pentyű kiröppén, burka reped és csillag hull ki belőle, hát nem azt a csillagot fogja-e valósítani, melyet mint ember magában hordott? Nem-e hadkiegészítő raktárát képezzük mi annak a csillagseregnek, mely felettünk ragyog? Hiszen az emberi lélek megmérhetetlen és végtelen. Nem egy csillagos elyipsis kelne-e ki e néptengerből, mely előttünk hullámozik, ha alakot nyerne az ész, mely tele van gondolatokkal, könyvtárakkal, világokkal: egy-egy mindenséggel, melyet az emlékező tehetség benépesít? Oh, mily nagy lehet az Isten, ki egy párnyi ember agyában világoknak ad helyet!

És ha így ránézünk erre a tengernyi néptömegre, melynek testhüvelyét a halálnak egy fuallata, mint homokot söpör el, nem látjuk benne azt a mérhetetlen mélységet és magasságot, mely véghetetlen, mint maga az istenség, és a melynek nem lehet meghalnia, hanem akkor kezd világítani, mikor róla e földi burok lepattan!

«A hol az a csillag ragyog, én is oda való vagyok!» Igen igen! Feljött már az esthajnali csillag, a Venus. Felbukkant a sötétülő kék ég boltívetének a szegélyére mint egy világító angyal fej, s kitérve sugáros nagy szemét, naiv kíváncsiság ébredt benne, a mint megpillantotta e sok embert. És mászott fölfelé a kupola oldalán minél magasabbra, hogy minél jobban láthasson. Ugy

nézett le a sötétülő földtekére, mint egy kis gyerek az alatta mozgó bogárra, melynek szeretné tudni a szándékát. Hát egyszerre csak kigyúlt vagy három millió villanyos földi csillag és Venus hirtelen eltűnt a láthatárról, mintha ijedtében bekapta volna fejét valami égnyíláson.

Nap lemente után felsugárzott a lángoló villany, s az ágaskodó árnyékok hosszú alakjai képezték a föld második lakosságát. Ugy volt kiszámítva, hogy a temetés impozans nagyságának emelésére ez a lakosság is megjelenhessék és megkettőztesse a kíséretet. Mikor aztán mind a kettő együtt volt, a piramis tetején, a halott felett, a menyezeti tornyos csúcsáról lesírt a temetési szertartás csengetyűje, s mint egy apály, térdére mélyedt a néptenger. A másik pillanatban, a téren körös-körül, a dinamit-röppentyük egy vulkánja tört ki, mintha fölrobbant volna a föld, mintha megeredt volna Sodoma és Gomora tüzesője, egy szikraerdő képződött a tér felett, egy tűzburok, mely recsegve és ropogva hirdeté az élőknek az utolsó ítéletet. Eget rázó dőrej bömbölt a magasban, s lent az emberek térdeiken állva, mélyen meghajolva gondoltak az urra, kinek nevét, a tűzviharon keresztül csengte a halotti menyezeti tornyáról az ezüst harang.

És mindig szaporodott a sokaság. Már nemcsak

a tér, hanem a térbe nyúló utcák is tömve voltak emberekkel. Feltorlódott folyók, más utcákra és más terekre áradva, hátukon hordva a fekete lobogókat, mint vitorlaerdőt, mely csendesen lengett hátra a lassan haladó hajók fedélzetéről.

A tér közepén, az emelvény körül, magasabban, mint a többi lobogók, nyúltak ki a különböző szakmák különböző színű zászlói, bevonva gyással, de melynek fátyolán keresztül csillogott a zöld, fehér és vörös selyem, bársony vagy atlasz, vagy a nem rég feltalált üveg szövet; a gazdag aranyozás, a nehéz szalagok himzése, a rojtok és jelvények ragyogó ércze s a drága kövek szípkázása. Ugy nézett ki ez a lobogó öv, mint valami foglalat, mely egy roppant gyűrű fekete trachitját zárja körül.

És jött a zene, az úszó mennyország, tele zengő angyalokkal. Egy kivilágított léghajó tábor, aczél szövetű gömbökből, melyekhez fel voltak vezetve a villanysodronyok, tele karikázva a levegőt, ragyogtatva az üveg szövetű lampion óriások ezreit, a kiszinezett láng menyezetét, csillagrojtos díszítésekkel, csillagfürtökkel, szikrázó csipkefodrozattal. Ötszáz méter magasságtól kezdve föl a beláthatatlanságig, egymás fölé és egymás mellé sorakozva, égbe nyúló utcasorokat képeztek a léghajók, tereket alkotva, melyek be voltak parkirozva égő növényzettel. Egy

tüzből épített város, mely a testvériség teréről emelkedett fel és jött közelebb, közelebb hozva az éneket meg a zenét, a távolság misztikus csengésével, a temetés hattyúdalával mint szellemek harmoniáját, mely harsogóbbá vált, a mint közeledett, az üveg fuvola lágy ércességének hajsza rezgésével, mintha a Pattik és Nilsonok angyalserégének énekkara zengené.

A mint az a lengő város mint egy óriási mág-nestelep a temetési közönség fölött állást foglalt, úgy kezdé magát érezni ez is, mintha emelkednék, mintha a lebegő menny magához vonzaná a lelkeket, és azok fölfelé igyekeznének a testhüvelyből. A tekintetek előtt feltárult igéző látvány, az elevenen való üdvözülés lehet sóhajtá az emberek ajkaira, melyek feltárultak mint áldozó kelyhek és szívták magukba a láthatatlan kezek által csepegtetett égi nektárt. A mint a szem, ezeken a fölötte mozgó légi utcákon át, a mennybe tekintett, elkábult. Mindenütt és mindenütt léghajó sorok egészen az égig érve, az égő bokréták és lampionok fölfelé emelkedő láttávola mint egy látcső fölfordított perspektívája, csillagmilliárdok tengerébe nézve. A legalsó léghajók mint megannyi földtekék lebegtek feletted, a legfelsők mint apró fénygolyócskak és parányok.

És míg a föld és ég közötti űr e paradicsomi

fénye megbűvölt, míg a beláthatatlanságig és határtalanságig minden parány világított, a röppentyűk vihara megindult a temető felé. A tűzfelhő és a mennydörgés ment legelől, ő vitte a temetésnek magasra tartott zászlóját, melynek szikrákból szövött hosszú fátyola a földig érve, húzódott utána s hullt a temetési menet lábai elé, mint égő szőnyeg.

Most aztán, rövid vártatva, a mennydörgésnek és a tűzijátéknak bizonyos távolságot engedve maga előtt, indult utána a menny és a föld. Fenn a magasban a léghajó város, lenn a földön a néptenger, a fekete lobogók sötéten mozgó erdejével, s ama feltornyosodó rengeteg hullámmal, melyet az emelvény képezett a tér közepén. Kisérteties és megdöböntő volt, a mint e ravatalpiramis megmozdult. A mint az alatta elrejtett gépezet nehéz lélekzet vételétől s a kerekék halk dübörgésének morájától, reszketni kezdett a levegő.

A roppant széles Jókai-utczán hömpölyögni kezdett a nép mint egy óriási fekete folyó, két oldalt emelvény partok közt, a temetőig nyúló amphitheatrumok élő és nyüzsgő falazatának medrében, fél millió fejét úsztatva fölszínén, fél millió arczot, melyet a felülről leömlő villanyfény, halál színben fűrösztött. És ezek az ember fejek, kiegészítve az emelvényeken és az ablakokban nyüzsgők által, mint a halál orkánfúvásától kétoldalt meg-

nyilt habok, felcsapkodtak egészen a háztetőig, melyek szintén borítva voltak fejekkel. Ezernyi szemű épületek beláthatatlan hosszú sora, szemsugarakkal beszótt levegő, mely rezgett a menet felett.

Ennek a fejekkel bélelt széles utcának a közepén, alig észrevehetőleg dübörgött előre a ravatal piramis, csúcsán szomorú ingással reszketett a menyegyzet, nehéz rojtjainak és bársony díszítéseinek árnyát hullatva az emberi sokaságra, mint valami bucsuzó áldást. Az ezüstkoporsóból kiválva, mint dombormű körvonalát, a halottat lehetett látni, melyre a látcsövek ezrei voltak szegezve.

Az ének pedig folyton zengett a magasból, a menetet kísérő léghajótábor csodás világából. Az imádság dallamának megható égiességében mint az éleny ózonában fürdött a lélek. Az emberiséget lépésről lépésre kísérő mennyország isteni látványától felmagasztosult az érzelem, s a fényhullámokon átszűrődött zene harmata rá hullt a szívre, mint üdvözítő malaszt. A férfikarok énekét mint visszhang ismételte a női karok bűbájos fuvolája, mint hattyudalként elhaló visszhang.

Igy húzódott a menet a temető felé, eleje már régen kinn volt s közepe még mindig a városban mozgott. A zászlóerdők gyásza beárnyalta a temető környékét, melynek felkavart levegője talán láthatatlan szellemek által volt benépesítve, kiket fel-

keltett álmaikból a szokatlan fény, kicsalt urnáikból a zene varázsa, és most csoportosulva várták az érkezőt, mint valami másvilági képviselő-jelöltet a ki programbeszédét fogja elmondani.

A szövétnekeket vívó csapatok, mint külön-külön hadoszlopok, halkán lépdeltek előre, állást foglalva és sorfalakat képezve a bejáratnál, de a mely bejárat a szövétnekesek egyre érkező oszlopai által csakhamar egy széles és hosszú utcává alakult, melynek égő rácozata felett elterült a lángokból kibontakozó tömjénzag, az a légréteg, melyen, mielőtt a másvilág kapuján belépne, át kellett vándorolni minden halottnak. Egy, a katolikusoktól átveft szokás.

A családi magán temetkezés, vagy az ilyen «köz-célú» temetkezés, két dolog. Azért mondom «köz-célú», mert tüntetés, és minden tüntetésnek célja van: a közös tüntetésnek köz-célja. Az ilyen nagy temetéssel mindig azt az eszmét akarjuk életben marasztani, melyet a halott képviselt. Ő csak hadd menjen, de emléke maradjon meg, legyen felosztva a temetésen, mint a Krisztus keresztfája, melyből minden hívő birhat egy forgácsot, hogy az eszme martírája visszaemlékezzék. S annál emlékezetesebb az ily temetési szertartás, annál jobban imponál, minél nagyobb; hogy pedig az embernek imponálni kell, azt megmutatja maga az Úr-Isten, megráván

olykor-olykor a földtekét, vagy megdörgetvén az eget. Egészen más czélja volt a régieknél a magán-temetésnek, hol a hátramaradottak ki akartak tenni magukért és sírni akartak. A hol a fájdalom kinja égető, ott oltó anyag a könnyzápor, a hol pedig nincs fájdalom, a papnak, az énekkarnak, a zenének dolga hogy legyen. Azt a vagyont, melyet a régieknél az elköltöző hátrahagyott, csak illet valamivel megköszönni, s a gazdag ember nagy temetése az utódok részéről ezen szavaknak adott kifejezést: Köszönjük szépen! A jajszó csak a kenyérkereső után volt igazi, a fájdalom csak a kincsnek elvesztése felett volt nagy, de a höl az elköltöző nem kincset vitt, hanem hagyott, hát mikor lehúlt, a megkönnyebbült élők sóhajtása kísérte sírba.

Az új világban nincs örökség, tehát olyan sincs, a ki halálotat várja; az új világban senki sincs embertársának terhére, tehát nincs kitől megszabadulni. A képmutatás nem fizeti ki magát s így nincs a ki igénybe vegye, mert az bizony fáradság, s miért sajtolna magából álkönyeket bárki is, haszon nélkül? Mind olyan dolog, mely kiment divatból.

Az új világnak még a temetője is más volt. A halottal nem úgy táplálták a földet, hogy egye meg. Porból lettünk, porrá leszünk, nesze: visszaadom a konczot, gondolták a régiek. S ezzel beledobták a hullát a feltárult sírba, mint egy éhes szörnyeteg

szétnyílt torkába, s a mint a hant a koporsóra reá dübörgött, mintha a szörnyeteg gyomrának koryogása hallatszott volna, a mint a prédát nyeli.

Az új világ lakói pára és füst alakjában az égnek adták át az ő halottjukat, mint áldozataikat az ó-kor emberei. Isten adta, Isten elvette, legyen az ő akarata szerint! Az ég adja vissza a földnek akár eső, akár harmat alakjában, hogy a mi élet volt, életet hintsen, s a ki embertársaira nézve áldás volt, áldás maradjon!

Hát a temető nem volt más, mint egy nagy mauzoleum, egy roppant épületkörönd, felpompázva, a mint felpompázhatja emberi ész azt, a kit legjobban szeretett: saját magát! Egy a művészet remekeivel pazarul beszórt liget, a hova pihenni, magát kinyugodni ment a társadalom, visszavonulva a zajtól, élni Istennek és meghalni az embereknek. Az épületeknek egy remeke, fülemülés park közepén, apró árnyas fülkészkékkel, a mely fülkészkébe beleállították az urnát, az urnába bele tették a te hamvait és felírták rá a te nevedet: hogy itt vagy feltalálható, ha eszébe jutna még valakinek, hogy keressen. Az élők társadalmából a holtak társadalmába költöztél. A mint hogy nem volt elkülönített család, úgy nincs elkülönített sír. Külön síremlék nem igazolja, hogy gazdag ember voltál, mert hiszen a másvilágon nem kell hitel, csak becsületes név,

a mely egyformán ragyog le minden urnáról, mert ide gazembert nem temetnek. Azoknak ott van most a helyük, hova az előtt a kereszteleletleneket meg az akasztottakat utasították, hogy a széleken legyenek, s reájok találjon az ördög leghamarabb, ha el akar vinni valakit: kívül a temetők falán.

A nagy mauzoleum előtt volt felállítva az égető kemencze, a purgatorium. Ezt a hivatalt az új világ a másvilágtól vette át, s így a lelkek egyenesen mehettek a mennyországba, nem kellvén nekik, mint a kolerás vidékről érkezetteknek, a vesztegintézetekben tölteniök pláne az első édes heteket. Az átutazás ezen egyszerűsítése által sok kellemetlenségtől kiméltetett meg az új emberiség lelke.

A néptenger hullámai körülnyaldosták már a mauzoleumot, mely sápadt meghatottsággal emelkedett a delejes kék fénnyben, mint emelkedhetett egykor az a szirt, melyről Krisztus mondá: «És e szirtre fogom építeni az én anyaszentegyházamat!» Most a halál mondta ezt, és az új anyaszentegyház, a mennyország volt!

Mindig egyre, mindig egyre ömlött be a temető nagy tágas kapuján a sokaság, mint egy zsilipre talált áradat, s kezdte előnteni az egész parkot. A lobogók árnyai, mint lidérczek táncoltak a mauzoleum falán, a szellő gyengéden imbolgatá a falombokat, melyek fürtös fátolok gyanánt hull-

tak alá, s a bágyadtan mozgó czipruslevelek közt susogva osont tova.

A koporsót hozó emelvény is közeledett már mint egy rettenetes Mammuth, melyet az emberi haladás csodatételei varázsoltak elő az őskor júrárétegei közül, s mely megadva magát a tudománynak, ő, mint egykor a szarvasok a vadászt, az évezredek titkainak kutatóját viszi hátán a cél felé.

A roppant emelvény, mintha el akarná nyelni, egyenesen az égető kemenczének tartva tipegett előre, alig hallatva lépteinek nyomát, oldalbordáinak nyikorgását. Nesztelenül mint egy fekete felhő, mely árnyékát előre vetve közeleg, hozta hatalmas testét, körül ölelve a színes lobogók aranyának ragyogásától, melyek villámai a sötét szőnyegbe ütődve tele szórták bűvös fénynyel. Az emelvény tetején rengett a mennyezet, a mennyezet alatt rengett a koporsó, de a melyre most már nem figyelt senki, mert a halálfejes égető kemencze közelébe akart jutni mindenki. A rendezők vették át a kegyeleltől a szerepet, mely utóbbi látva, hogy ezentúl semmi szükség reá, mint a régi temetéseknél a papok és kántorok szokták, hogy a kereszt vívő gyereket előre indítva, visszafordultak a város felé, az abban hagyott ferblit folytatni, ő is magára hagyta a közönséget.

Nemsokára megkondult a mauzoleum ezer mázsás harangja, melyet csakis köztemetések alkalmával húztak meg, — jelentvén és nyugtázván, hogy a halál adóját az élők kezei közül átvette.

VII.

A PARLAMENT ÉS MINISZTERIUM.

ÁSNAP reggel, nagy falragaszokon, a következő sorok voltak olvashatók:

Csúnyák!

Tudjátok-e, hogy tegnap nem temettek, hanem tüntettek. Ellenünk tüntettek, kiket nemcsak a természet bélyegezett meg rútsággal, hanem a társadalom is meg akar bélyegezni: gyilkossággal! Hadd legyen az emberiségnek két oldala: a rút és a szép; a bűnös és az ártatlan! A szép, a mely zsarnokoskodhatik, s a rút, a melynek a zsarnokságot tűrnie kell! A melynek nincs joga a panaszra, s a melynek sorsa javítását nem szabad kívánnia!

Mert egy valaki ellen merénylet követtetett el: mi vagyunk a gyilkosok! Az egy napos csecsemőtől kezdve, ki csak most lépett be az élet kapuján, s tudatlan szemekkel mered a nagy világba, a törő-

dött aggjg, ki e nagy világ tévesztő útain átzarándokolván a kijáráshoz érkezett s egy másik világba nyíló ajtón kopogtat: a ki rút, az gyilkos is! Nincs kivétel! Kivétel nélkül vagyunk bevádolva. Lelkiismeretünk lehet tiszta, de a testre, erre az öltönyre reá frecsegett az áldozat vére és hiába mosakodunk, a vérfoltot csak nagyobbra mázoljuk magunkon. A haláleset megtörtént, a társadalom bűnöst akar látni és reánk néz. Messziről a szemébe virítunk, mint pipacs a buzaföldön, és hiába állítjuk, hogy nem vagyunk veresek. Azt a villanytelepet, melyből az Egedit lesujtó szikra kipattant, bárki vezette irányát, mi képezzük. Igaz, hogy nem ismerjük egymást, igaz, hogy nem volt eddig egymáshoz semmi közünk, igaz, hogy nem vállaltunk felelősséget az egymás cselekedeteiért, igaz, hogy nem szavatolhatunk az egymás bűneiért, de mert a társadalom nagy többsége reánk süti a szolidaritás bélyegét, nem tesz különbséget a csúnya és csúnya közt: hiába tiltakozunk ellene! Hát ne tiltakozzunk, hanem védekezzünk! Kezünkben hozzá a fegyver: az emberiség közös joga!

Miért vagyunk mi a társadalom megvettetei, lenézetei, kigúnyoltjai? Talán különb majom volt a szépek őse s annak jutott a majorátus? El van törülve az örökség, s mint ilyennek, a szépségnek sincs külön joga!

A testvériség terén ma délután két órakereszt akarjuk megbeszélni. Jelenjék meg minden csúnya!

Hogy ki a csúnya?

Megmagyarázta a tegnapelőtt és a tegnap. A szépek maró tekintetét arcán érezhette minden csúnya, ennek a választó víznek az égetése behatott a lélekig. Ha az utcán mentél, mint százlábú bogarak mászkáltak arczodon amazoknak a nézései. A mosolyok éles gúnyja összeméltelte izmaidat. Uszkár szemekkel találkozottál, melyek tulajdonosai, mintha «idegen büzt éreztek volna a háznál» nem ismertek el az emberi családhoz tartozónak.

Ha eddig hitegettétek és ámtítottatok magatokat, ha féltetek a természet mostohaságának beismerésétől, s elnyomtatok kebleitekben az irigységet, bővebben javadalmazott testvéreitek iránt; ha nem akartátok, hogy az egyenlőségbe fektetett hit megtörjék, ám fel vagytok mentve minden tartózkodástól: a szebbek vigyorgása és a tegnapi tüntetés befejezte a műtétet, mely benneteket mint kinövéseket, a társadalom testéről levágott. Most már kell, hogy mint az eldarabolt puhányok, új életre ébredjétek, új társadalmat alkossatok.

Félre az önámítással! Emelt homlokkal jelenjétek meg a délutáni gyülekezeten! Emberi jogaitok érvényesítésének órája üt! *Az önként alakult bizottság.*

Szokatlan dolog volt ez. A munkás, a békés, a csendes társadalom, melyben minden ember jól érzé magát a helyen. hová az alkotás által rendeltetett, egyszerre csak felkavarodott, mint a kinek beadtak valamit, vérét elkezdte ostromolni a láz és a vér elkezdte ostromolni az agyvelőt, mint valami parlamenti ülést a csőcselék, zűrzavaros bömböléssel érthetetlen követeléseket hangoztatva, lüktetésével döngötte a falakat.

Aztán ebben a korban, a melyben a rém találmányok fergetege akár az egész földgömböt képes lett volna széjjelhányni, egy most alkalmazott forradalom vagy háború hegyeket dobált volna és tengereket ömlesztett volna egymásra. Mindenféle vezetékekkel, csövekkel, alagútakkal, a föld melegét kiaknázó tölcsérekkel, melyek a tűzrétegekbe nyultak le, össze-vissza volt hálózva a világ, hogy éppen úgy beutazhattad a föld alatt, mint a föld felett, a hullámok alatt, mint a hullámokon. Mi lett volna légbe röpíteni egy aláaknázott várost?... A puskapor és a dinamit nyugalomba volt helyezve, mint a magát túlélő ártatlanság, s a földből fejlesztett léggel hasogatták, habár az egeket nem is, de a hegyeket, hogy összeömlesztették a Kárpátokat és buza meg repcze rengett a havasok nyomán; elsikalták a hegy és bércz oldalakat, a magyar fél-földekből fensikokat alkotva.

Hát ha most az emberek neki állnak egymásnak és elkezdik a földet rázni, mint a régi világ asszonyai a rostát, mikor kukoriczát pattogtattak, nem sok idő kell hozzá, hogy önnönmagukat kipusztítsák. Ezért ijedtek meg a szépek, s kezdték belátni, hogy a mai világban, az emberiség egy másik részének kihívásával meggondolatlan és veszélyes dolgot követtek el. Most csak békében lehet élni. A háború azelőtt kakasviadal volt, ma világozmlás lenne. A csúnyák pedig el vannak keseredve a meghalásig, s ha, mint Zrinyi Ilona tette egykoron, ők a föld belsejét gyujtanak meg a város alatt?! . . .

Növelte pedig a rémulést a hatóság intézkedése, mely talpra állított minden rendört, s falragaszokon hívta fel a lakosságot, hogy: «Az úgynevezett *csúnyák* gyülekezeté»-vel szemben minden megjegyzéstől vagy tüntetéstől tartózkodjék.

Mikor a rendőrség ilyen figyelmeztetést bocsát ki és baj történik, a közvélemény azzal áll elő: «Mire való volt az a figyelmeztetés. Maga a rendőrség fujta fel a dolgot, a mi elmúlt volna csendességben». — S ha a rendőrség nem ad ki figyelmeztetést, hát a bajnak akkor is ő az oka: «Mert kötelessége lett volna, hogy előre figyelmeztesse a közönséget». Ha valakinek, a rendőrnek kell szemé elé tartani ama keresztényi közmondást: «Ha az

egyik oldalról arczul ütnek, arczodnak másik oldalát tartsd oda!» És a kinek soha sem szabad elveszítetni a türelmet. Az új világban a rendőrségi szakmára kiváló figyelem volt fordítva. Minden egyes rendőr tudora volt az emberismeret-tannak, a lélek- a türelem- és a bánásmódor-tannak. Művelt emberek és nem «fogdmeg»-ek. Ilyenekre nem igen volt szüksége az új világnak, melyben a társadalmi rend és a törvények iránti tisztelet olyan volt, mint a vallásosság.

Az ó-világ rendőrei kopó és «ratler» mesterséget űztek, s a társadalom vadainak voltak üldözői. A rókáknak, a farkasoknak a medvéknek, meg a kisebb ragadozók és tolvajoknak, a milyen a görény, a menyét, a hörcsög, ürge, patkány és az egér. Ezek a ragadozók és tolvajok majdnem egészen ismeretlenek voltak az új világban, hol az iskolából vették az embert az életbe, mindjárt helyet adtak neki és számba vették. Mint tanuló, az iskolai igazgatóságoknak, mint szakember, a szakosztályoknak felügyelete alatt állt. Teljes szabadsága volt, *de tudták, hogy van, hogy hol van, és hogy mivel foglalkozik.* Foglalkozás nélkül nem lehetett megenni, mert az új világban nem volt sem birtokos, sem magánzó, sem tőkepénzes, sem nyugdíjas, csak munkás! A dologtehetetlen nyomorékok és aggok el voltak helyezve. Hát az ilyen társadalmi rendszer

nem olyan, mint egy vadon, hanem olyan, mint egy park, melyben minden egyes fának és növénynek megvan a maga helye, s a botanikus szeme azonnal felismeri, a mint valamely idegen növény nem neki való csoportba tolakodik, az élösdieket pedig elpusztítja. Munkaszünetek napjain olyan a társadalom, mint egy összekavarodott tábor, de a mint a harang munkára kondúl, egyszerre a maga ezredénél és századánál van mindenki. Nem katonai rendszer, csak társadalmi rend, a henyeségnek, tunyaságnak és tétlenségnek ellenőrzője, a rablók és tolvajok fészkeinek szétszórója, valószínűsítője ama lélektani axiómának, hogy: **becsületes** nevelésben részesült, **szükséget** nem szenvedő, **munkás** ember nem lehet erkölcstelen!

Az új világ rendőrei tehát, kik csakis művelt emberekkel érintkeztek, nem fogdmegek voltak, s ha mégis akadt eset, hogy el kellett fogniok valakit, annak elég volt egy intés és követte őket ellenszegülés nélkül: mert az új világban *nem lehetett hová szökni*. A tétlen ember száz szemnek tűnt fel egyszerre, a társadalom tekintete előtt pedig nincs rejtek. A méhek rendszere ez, melyben nem maradhat meg a here.

Hát mire való lett volna a «fogdmeg»? Mikor csak rendet kellett tartani, a szó szoros értelmében. Ezek a rendőrök nem arra valók voltak, hogy

például, egy lázadást leverjenek, hanem arra, hogy a néptorlódást szabályozzák, az embereket az elgázoltatástól megóvják. Még csak fegyverük sem volt. Egy elégedett, békés, munkás, becsületes társadalom azt a szalkát, melyet az ó-világ rendőreinek szuronyai képeztek, nem tűrte volna meg testében.

Akkor is voltak gyűlekezők, tüntetések, de nem voltak veszélyesek. Csak a műveletlen csöcselék szokott erőszakoskodni, a szegénységnek és az inségnek elkéseredett áldozata szokott rablásra vetemedni, de az új világban ilyen nem volt. Annál nagyobb feltűnéssel járt az összes rendőrség talpra állítása, a mi szokatlan volt még tüntetések alkalmával is, meg a falragaszok! Szóval, nyomott volt a levegő. Viharos tikkadtság boruja lengett a kedélyeken s kellemetlen feszélyezettség lepte meg az idegeket. Olyan rossz előérzetféle, a mi sejtelmeket szül és képzelődésekre zaklatja az agyvelőt. Abban a hangban, mely a csúnyák falragaszairól szétáradt, a társadalom másik része fenyegetést fedezett fel, s habár az óriási többséget ő képezte, olyan valami szibbaddásszerű mozdulatlanság lepte meg, a milyen a várakozó helyzettel és tájékozatlansággal szokott járni.

Katonaság persze hogy nem volt. Mire való lett volna ez a felpikkelyezett, rettenetes, embert evő szörnyeteg?! Hiszen egyik nemzetiséget nem lehetett rá uszítani a másikkra. Vért dermedztő volt látni

az úgynevezett «középkor» kínpadainak eszközeit, melyek az embertársak kínzására találtattak föl, emberi agyvelők által, melyek a legborzasztóbb fájdalmak előidézésén törték az ést, az istenségnek eme szikráját, mely gyertyául adatott az emberi lénynek, hogy világítson vele maga előtt és e világosság segélyével keresse föl a tökélyesbülés céljához vezető utat. S íme, a kezdetleges ember, mint a gyermek a kést, hogy saját magát metélje össze, arra használta ama világosságot, hogy kioltsa vele a másokét és terjeszse a sötétséget! Éppen ily borzasztó volt látni a régiéknél azt a töméntelen sok fegyvert, szuronyerdőket, hegyes golyókat, rettenetes ágyúkat, torpedókat, és e fegyverek kezelésére kiválasztott ember tömegeket, melyek el lettek vonva a munkától, s kényszerítve lett a többi emberiség, hogy saját verejtékes keresményéből tartsa, fizesse őket. Miért? Azért, hogy gyilkoljanak. Milliókra ment az ily szabadalmazott és kitartott gyilkosok száma. És minél jobban tudott ölni, annál jobban jutalmazták. A cím ugyan mindenütt az önvédelem volt, más államok gyilkosaival szemben. Mindig csak magát védelmezte mindenki, támadó soha sem volt senki, mégis folyt az ember vér, mint a patak. És a katonák, dísz jelvényképen, békés időben is oldalukon hordták a gyilkot. A megszaros eldugta kését, nehogy borzalmat keltsen vele,

és nem hordozta vállán az ökröt sujtó bárdot, de az embert ölő gyilkok látását annyira megszokta már a társadalom, hogy az a férfi, ki oldalán ily gyilkot hordott, a gyengéd nő nem részéről előnyökben részesült. Ilyen korszakokon és felfogásokon küzdötte magát keresztül az emberiség, míg az «új világ»-ba érkezett!

A mint az enyém-tied kérdése a társadalomban és a nemzetek közt megszűnt, az egyes és a tömeges rablások is megszűntek. A mint a vagyon és a világ közös lett; a mint a magántulajdon határai és a vámsorompók lehűltak; a mint a föld az emberiség otthonává lett, és az északi sarktól a déli sarkig minden közös birtokká nyilvánított; a mint nem volt többé kitől mit elvenni: a katonaság, mint a hollók serege mikor a hulla elfogy, feloszlott. A közös gyilkolásnak; az emberi vérben pacskoló, jajgató sebesülteket és haldoklókat érzéketlenül taposó hősiességnek; a «vörös-kereszt egyleteket» felállító téveteg humanitásnak és mesterséges részvétnek vége lett.

A mi olykor a társadalom tengerének fölszínét megzavarta, egyes, még egészen el nem simított, vagy az újabb viszonyok következtében felmerülő kérdés lehetett, de a melyet a társadalom saját érdekében, legjobb belátása szerint intézhetett el. Nem voltak az elintézészt nehezítő meggátló vagy lehetetlenítő

osztályérdekek, szirtek, melyeken a jóakarat hajótörést szenvedhetett volna. Egy akadálytalan sikság vonult el a szem előtt, csak egyetlen érdeket és tulajdont képviselve. Ezen is megakadhatott egyik-másik társadalmi szekér, de hogy útjába ne álljon a közforgalomnak, azonnal jött a kisegítő kéz, a társadalom saját keze.

Emberi emlékezetet meghaladó, rendkívüli esetnek lehetett nevezni ezt a máit, midőn annyira fokozva lett az izgalom, hogy az emberiség egyik része a másik rész ellensége gyanánt foglalt állást. Szerencse, hogy a gyilkot hordozók szervezett tömegének korszaka lejárt, mely tömeg mindig kéznél lévén, rögtön igénybe vétetett a hatalmasabb fél által, a mi talán ez esetnél is megtörténik s akkor az erőszak dönt az igazság és méltányosság helyett.

De nem úgy volt. A társadalom hatalmasabb része nem tehetett mást, mint hogy visszavonuljon és tért engedjen a gyengébb félnek, hogy az, panaszt és óhajtsát nyilvánítsa: hogy e panasz és óhajtság meghallgattatván, a közös érdek és nyugalom szempontjából a lehető legigazságosabb és méltányosabb elintézésben részesüljön.

Délutáni két órakor ülést tartott minden szakosztály és délutáni öt órára egybe lett hívva a parlament. De nem olyan parlament, mint a milyent a régiek tákoltak össze, holmi primitív alkotmányt,

mindenféle nem oda való dirib-darab anyagból, vályog alapra rakott márványkő, bazalt, gránit és téglá keverékből, ingatag tetővel, melyet lefujt az első kavarodás. A mely parlamentben hajdu bírálta a harangöntést; a magán adósság lavinájában vergődő tömeg, melynek csak a füle látszott ki, a pénzügyeket; a szédelgő a tudományt, a képmutató a vallást, a pedans a költészetet, a sertés-kereskedő a művészetet, és a zongora-művész a kereskedelmet meg az ipart. A mely parlamentbe nem a szakértelem ment be, hanem a ki meg tudta váltani a jegyet, mindjárt magával vivén a látcsövet is, mint a színházba, csak hogy ez nem színház volt hanem komédia. Karzataira jegyeket osztogattak, hogy a kik pénzért jutottak be, ingyen bámultassák és hallgattassák magukat. Azokat a szép beszédeket, melyekkel a karzati közönségnek és az otthon levőknek udvaroltak, meg a tudatlanokat mulattatták, és kimentek a «tisztelt házból», mikor valaki a tárgyhöz kezdett hozzá szólni. A mely parlamentben tíz vagy husz okos, de nem szakember kötőféken vezette a többi maga után és rányomta a «billeget» a követők homlokára, hogy melyik mennyi hasznót hajt és értéket képvisel. A kit pedig szakminiszternek kineveztek, az rendesen, még a miniszterium kapujánál akadt meg, s hogy a folyosókon el ne tévedjen, vezetni kellett valakinek. Mire a

járáskeelésben, taglejtésben és a miniszteri tekintély gyakorlásában az ország kárán tájékozta volna magát, elcsapatott bankigazgatónak. Mert sokan voltak, kik a miniszterség betanulására érdemeket szereztek, és bankigazgatók vagy más a félék akartak lenni. Ilyen parlamentek intézték régente az emberiség sorsát!

De hát a parlamenti építészet is ha'adt, tökélyesbült. A régi világ összetákolt alkotmányainak helyét várak foglalták el, erősségei az emberiség közös jogának és egyenlőségének. Kezdetben a várak egyes családok rablófészkei gyanánt szerepeltek, később a hatalmak védelmezték benne magukat; de soha sem az emberiség! Az új világ szabad államainak egy vára volt: a parlament! Itt voltak felhalmozva az emberiség jogai, az állami törvények, az egyenlőség palladiumai, ez volt fegyvertára a békének, a haladásnak és a boldogságnak. Ez volt remeke a legújabb építészetnek. Kő kő mellé illesztve, az érdekek összeforrasztva és beleépítve a szakértelem bástyatornyaiba, melyekből át lehetett pillantani a társadalom egész mozgó tengerét le egészen a fenékgig, a szervezet minden idegszállával és hajszáledényével. A parlament volt a fej, a hol összefutottak az erek, az izmokat mozgató idegek az ő külön-külön hivatásaikkal, a testből egyenesen az agyvelőbe vezetve minden szakmának

az ideg szála, minden érdeknek a hajszaledénye a nélkül hogy összekuszolódna vagy akadályozná egymást. Mint a hogy ezer távsodrony összefuthat egy központba, mindegyiknek a vége egy külön gépezetbe vezet, s minden gépezet előtt egy közeg áll.

A vasiparnak, a faiparnak, a bőr iparnak, a szövőiparnak, a szabó- a cipész iparnak, az üvegiparnak, a kőiparnak, szóval az ipar minden külön telepének külön sodronya, külön idegszála vezetett a parlamentbe; így a kereskedelem külön telepeinek; a gazdaság, a kertészet, a borászat külön telepeinek; a művészetek és a tudományok külön ágainak: szóval valamennyi egymástól elválasztható és elválasztott szakma, külön-külön volt képviselve, úgy, hogy minden külön szakma egyenesen a parlamenttel közlekedhetett. Ezeknek a szakmáknak képviselői képezték a ház tagjait, a mely tagok közt az univerzál tudománynak és tudatlanságnak nem volt helye.

Kiket és miket képviseltek a régiek parlamentjeinek tagjai? A kerületeket, melyekben csomósodva volt minden érdek, s a képviselő nem csak hogy az összekavart szálak egyikét sem ismerte helyesen, de hogy a csomóban hogy mint folynak össze, s hogy lehet őket kibontani, szétválasztani arról nem volt fogalma sem. Hanem igen is, a «mandatum»-

nak nevezett csomót dugta a kabátja zsebébe, onnan letette a ház asztalára, s ott hevert egyik választástól a másikig. És a tisztelt választók különböző szakosztályai ebbe az eljárásba egészen bele voltak nyugodva, s szentül hitték, hogy ők képviselve vannak. Gondosan olvasták a «haza beszélők» szónoklatait és azt hitték, hogy azokban a szóhólyaglabdacsokban meg van minden, csak éppen hogy látni és érteni nem lehet, de majd megteszi a hatást azoknál, a kik beveszik. S ha véletlenül csakugyan történt érdekükben valami, a tisztelt képviselő úr nem mulasztotta el magának róni fel az érdemet. Ilyen komédiák voltak régente!

Nos, hát az új világ parlamentjét a külön szakmák által választott szak-képviselők töltötték be, egyeztették össze az érdekeket s vezették előre a haladás útján. A nők éppen úgy választottak, mint a férfiak. Ugyan annyi volt a nő képviselő, a mennyi a férfi. Minden szak-miniszteriumnak élén két miniszter állt. Az első és a második miniszter. Ezek egyike mindig nő volt. Az új világ emberei a női észet és tapintatot éppen olyan szükségesnek találták az állam-, mint a régiéknél magán-háztartásban.

A különböző szak-miniszteriumok hivatalnokait a különböző szakmák egyetemlein nevelték. Nem mint a régiéknél, hol minden miniszteri hivatalt jogászokkal töltöttek be. És hogy mit kerestek a jo-

gászok a közlekedési, a közgazdasági, kereskedelmi, pénzügyi stb. miniszteriumokban? Azt bajosan tudták volna megmondani. Az akkori rendszer ama bizonyos bakához hasonlított, ki töltött káposztával gyógyított minden betegséget. Hogy ne lett volna egészséges a társadalom!...

A szakmák saját maguk választották hivatalnokaiikat, mint régente az egyletek vagy ügyvédi kamarák; a mint mondani szokták: saját húsból és vérükből. Így a miniszteriumok is. De nem mint a régi megyék, melyekben a választók nagy többségének legfőbb ismertető jele a tudatlanság volt. Mint egy-egy nagyobb mű építésénél a napszámósok a követ, úgy hordták rakásra szavazataikat, a nélkül, hogy az abból kiemelkedő épületről csak fogalommal is birtak volna. A bírakat, az ülnököket, az alispánokat stb. a vargák, asztalosok, szabók, parasztok stb. választották, kik a bírák, ülnökök és alispánok hivatását a legtávolabbról sem ismerték. Mintha olyanoktól követelték volna a felolvasást, a kik nem tudtak olvasni és a könyvet felfordítva tartották kezeikben. Most már mondjanak bírálatot a tartalomról, a mit a szakma tartalmaz és a mit a megválasztott tartalmaz. S mondtak. A pásztor előre állította a kolompost és ordítva, bögve ment utána a nyáj. Ez volt a bírálat, a mit «szabad választás»-nak neveztek. S vajjon a kinevezés? Az

embercsinálás? A protekció kéjelgése a sorssal. Fattyú-gyerekek létrehozása s a jogosultak kitagadása, háttérbe szoríttatása. Kapuczába verése és hátra kötése az enerzsiának, hogy a mellé fogott lusta és tehetetlen elejébe vág hasson, s amannak az erejével saját magát tüntesse ki. A méltóságok embriójának a kinevezések retortájában boszorkánytojása, melyből felczimezett és érdemjelezett kegyenczek ugrálnak ki, bukfenczet hányni a kegyűr előtt, a tudományok és érdemek rovására. Emberek alkotása és a kegyvesztés király vizében emberek felolvasztása. A hivatalnoki csordák felett tulajdonjogot gyakorló miniszteri haszonbérlok önkénykedése és henczegése, dobálása és elkapkodása a kenyérnek. Azt hitte a távoli szemlélő, hogy állatseregletekben miniszteri Cassanovák tartanak előadást.

Ilyen Cassanovák nem voltak az új világban. A miniszter is csak olyan ember volt és olyan hatalommal birt, mint a többi. A társadalom úgy volt szervezve, hogy egyik ember nem lehetett hatalmasabb a másiknál. A miniszttert a miniszterium hivatalnokai kara választotta, és a miniszter nem volt más, mint a miniszterium hivatalos képviselője a parlamentben. Vagyon és rang nem lévén, arra, hogy valakit a szakma élére állítsanak, csak az ész és az érdem gyakorolhatott befolyást. Más egyéb mellékeszközök nem voltak s így nem lehetett velük imponálni.

A fizetés is egyre ment. Minden ember számára általánosságban meg volt határozva a minimum és hogy azért mit kell tenni. A ki az államnak ezenfelül használt, a külön szakosztályok bizottságainak megállapítása nyomán, érdeme szerint lett jutalmazva. Az előléptetést a szaktársak eszközölték s nem járt vele egyéb, mint az az elismerés, melyben az illető saját kollegái által részesült; az a valódi, őszinte, a lélekből folyó mesterkéletlen tisztelet, milyent csak az érdem érhet el, de a rang soha nem képes fakasztani.

A felebbvalók előtt nem lehetett görnyedezni, az alantasak felett nem lehetett zsarnokoskodni, mert egyik ember nem függött a másiktól. A rendes fizetésért ki volt szabva a rendes munka, a ki ennyit nem végzett, az az állami fegyelmi tanács elé került, s az ítelt felette. De az egyes önkénykedések ki voltak zárva.

A parlament tehát délutáni öt órára lett összehívva: parlament, melyben nem volt párt, csak közérdek! Nem volt benne külügyi, hadügyi, igazságügyi szakma, mert nem volt külföld, nem volt háború, nem volt politika, és nem volt per.

A földteke világ-kerületekre volt beosztva, a mely világ-kerületek, rövidség okáért, államoknak nevezettek. Minden államnak megvolt a maga parlamentje, de ezeken felül volt a «közös parlament»,

mely az államparlamentek választottjaiból, delegáltjaiból, minden évben más és más államban ült össze, s mert az egész világ emberiségének érdeke egy és ugyanaz volt, a tanácskozások csakis a közös boldogság előmozdítására szorítottak.

VIII.

AZ ÚJ VILÁG EGY BÖRTÖNE.

ILONÁHOZ vezetjük most az olvasót, börtönbe, melynek tiszta, csinos kinézése, tágassága, czélszerű és kényelmes butorzata, meglepte volna a régi világ emberét. Hiszen könnyű így rabnak lenni!

Ilona halványan ült tüköre előtt s nézte rútságát azzal a mély megvetéssel, mely átment az egész emberiségre, a mely emberiség, annak a kis hus idomnak hatása alól, mely a koponya előrésze van tapasztva, nem képes felszabadítani magát. A külső máznak hódol, még a huszonharmadik században is. A testen keresi a szépséget és nem a testben, az épületet akarja szeretni és nem azt, a ki az épületben lakik.

Így nézte magát a nő és gyűlölettel telt el legnagyobb ellensége, saját arcza iránt, melynek vise-

lésével lett megátkozva. Nem hitte, hogy azt az arcot nem tévedésből ragasztotta reá az alkotás, hiszen teste idomzatának szépségéhez nem is illett. Bizonyynal sokan születtek egy napon, nagy lehetett a világra jövők közt a tolongás, s a küszöbön az ő vonásait valamelyik testi és lelki nyomorék vonásaival cserélték ki. Ugy is nézte azokat, mint idegeneket, mostoha szülötteket, kiket viselnie kellett, mert hozzá lettek forrasztva. S ezért nem birt kibékülni önmagával.

Lelkében nagy feltevések fogamzottak meg s áradtak szét egész lényében, hogy meg lett töltve velük mint egy villany palaczk, majdnem szikrát hányt, és éjjelenként talán világított, mert lehetetlen, hogy az az eszmékkeli túlteltség ki ne sugározott volna pólusain, hogy a rajongás kipárolgása delejes fénynyel ne vette volna körül.

A szépséggel szemben egy megtestesült fanatizmus volt, a ki mint Memnon-szobor szenvedett, ha a szépség hatása által érintve lön: és mint minden fanatizált, követelően lépett fel. Követelte, hogy a rútat úgy tekintsék, mint a legszebbet, mert az nem tehet arról, hogy saját hibáján kívül rútnak teremtetett: avagy tegyék lehetővé, hogy ne érezze rúttságát.

Mint az ablakon átszűrődő napsugarak a falon, ezek a gondolatok rezegtek a fogoly homlokán

akkor is, mikor börtönének ajtója megnyílt s a felügyelő nő lépett be. Ilona megrezzenve nézett hátra, s nézése megütötte a belépőt, mit az mindannyiszor érzett, a hányszor tekintete e nő tekintetével találkozott. Annak a fanatizmusnak, mely Ilonából kisugárzott, érezhetőnek kellett lenni.

Ő határozottan ellenszenvezett a szép felügyelőnővel, mint a veréb a színes tollú madarakkal, és szeretett volna a belépő hajzatának menni, mely szöke volt és dús, megkelve a sűrűségtől és a lágy-ságtól, mint az árvaleányhaj, lombos boltivet képezve a szép homlok és a vonzó mosolygású buza-virág szemek felett.

A fogoly nő elfordította tekintetét, mely belebukott a közel álló tükörbe, hol újra találkozott az arczczal, mely elől menekülni akart.

— Oh! — kiáltá szemeit eltakarva, — mily rút kettőnk közül az egyik! Hogy is lehet ily arczczal az emberek közt járn! — S Ilona fuldokolva dobta magát a pamlagra.

Paulina, — így hívták a felügyelőnőt, — ki Ilonának a rövid két nap alatt több ily kitörését látta már, megdöbbenés nélkül állt meg, s türelemmel várta az izgatottság csillapultát. Szelid, de gyanakvó tekintettel nézte kliensét, kinek hirtelen felindulásai egészen ellentétben álltak nyilatkozataival, melyeket

rendes kedélyállapotában tett, s melyek ártatlanságát látszottak igazolni.

— Eh, barátnóm! — szólt Ilonához a hölgy, midőn csendesedni kezdett. — Azzal kell megelégednünk a mit Isten adott. Az elégedetlenség rossz tanácsadó, — tevé hozzá akaratlanul és oly hangon, mely szíven találta amazt, ki megrázkodott, mint valami sebzett párducz, aztán merészen és kihívóan emelé tekintetét Paulinára: — Például? — kérde tőle, de a mint látta, hogy amaz felelet helyett megdöbben és széttelint, mintha segítség után nézne, ismét felzokogott: — Ilyen vagyok én!... — Azt kell hinnem, hogy megőrülök. Oh, de ne gondold, hogy azért gyilkolásra tudtam volna vete-medni. — Nagy ég! — sikoltott fel és elhagyja helyét, hogy térdre hulljon s összekulcsolja kezeit: — Még védelmezni kell magamat e vád ellen!...

A mint így tekintetét a szoba mennyezete felé emelé, mintegy az Istent keresve szemeivel, hogy tanúságra hívja; a mint arcának izzó halványságán, csillogó utat hagyva maga után, nehéz, égő könny-cseppek gördültek végig s a rúttságát veszített arc az ártatlanság ihletével volt besugározva, Paulina ismét eldobta gyanúját, s a térdelőhöz lépve, gyengéden ragadta meg összekulcsolt kezeit:

— Szegény barátném! — susogá, aztán megállt, hogy elnyomja felindulását... Jó az Isten!...

Csak bizzál te abban, kihez most folyamodtál és felderíti a valóságot!

Így beszéltek az új világ börtönfelügyelői vagy felügyelőnői a foglyokkal. Könnyű volt akkor fogolynak lenni!

Avagy talán sokkal nehezebb!

Nem a felügyelők durvasága teszi a fogságot nehezebbé, hanem az önérzet finomsága. A finom kezeken hólyagokat éget egy szikra is, míg az eldurvult bőrkéreg megmarkolja a parázst és daczol vele. De az önérzet finomsága is csak addig tart, míg durva kezekkel nem érinted. Minden durva érintés, mely hosszasabban tart, kérget képez, a testi a testen, a lelki a lelken, melyhez aztán nem bírsz hozzá férni, mert a kéreg elzárja előled az érző idegeket. Ha gyógyítani akarsz, őrizkedjél e kéreg előidézésétől, mert a gyógyszer csak ott hat, a hol ez nincs. Ez volt az új világ gyógyítási rendszere. A felügyelők és felügyelőnők nem durva örök, hanem gyengéd betegápolók valának, kik az illetőt nem az emberiség bosszuállásáról, hanem az emberiség irgalmáról igyekeztek meggyőzni.

A bűnös emberek lelki betegeknek tekintettek, a mint hogy azok is. Egy oly társadalomban, melyben mindenki egyforma úr, melyben mindenki egyforma gondozásban részesül, nem is feltételezhető

egészséges lélekről, hogy mint kártékony féreg akarjon az emberiség testében szerepelni.

Oh! Nem az örült a lelki beteg: az élő-halott! A lelki betegség számtalan és gyógyítása mély tudomány! Ez a tudomány a régi társadalomban a deres volt. Bottal, senyvesztéssel, akasztófával gyógyították a betegek névelt embereket. A rossz nevelés bűnét a nevelés áldozatain bosszulta meg a társadalom. A fenyegető törvényszékek inquizíciói ítélték az erkölcsi eretnekek felett, ezzel akarván kárpótolni a neveléshiányt, s elégtételt adni a társadalom furdált lelkiismeretének.

Azt hitték, hogy a beteg léleknek nincs gyomra, hát nincs hova beadni az orvosságot. Pedig ott van a gyomor az agyvelőben, tápláléka a gondolat, a tanulmány és az észlelődés. S az a lélek úgy fejlődik, a mint táplálod. Úgy lesz urává avagy szolgájává a testiségnek, a mint a testiség vagy szellemiség részesül nagyobb ápolásban: az ember vagy az állat. Az emberi lényben benne van mind a kettő, az állat azért, hogy legyen a mi az embert kiszolgálja. A rossz nevelés kieszközölheti azt a visszasságot, hogy a szolgát teszi urrá. A testi vágyak teljesítésének eszközévé alacsonyítja a lelket. Ez a valódi «szolgalelek», mely vakon engedelmeskedik zsarnokának. Ha olykor megkisérti is az ellentállást, legyűretik, mert nem lett kifejlesztve ereje.

Az új világ lélek-gyógytanának az volt a feladata, hogy a hol még lehetett, a lelket támogassa a test, az embert az állat ellen. Hogy az embernek, ennek a megkínzott, mindenkire gyanakvó, a test zsarnoki uralma alatt összetörődött páriának, mindenekelőtt bizalmát nyerje meg, önérzetét ébreszsze fel. Ha csak lehet, tegye újra gyermekké, mézes szóval, a jó akarat feltüntetésével, ha kell, cziczomázva, habuzva, simogatvat és az elaltatott ideghúrokon elülről kezdve a skálát, a nevelés abéczéjét. Csakhogy ezt nem durvasággal lehet megtenni.

Az új világ fogháza tehát nem arra való volt, hogy a csak ritkán előforduló szerencsétlen lelkű beteget szabadságának elvesztésével büntesse és sanyargassa, hanem hogy őt, ama benyomásoktól és káros lelki táplálékoktól, melyek elkábulását és elsatnyulását idézték elő, elvonja, s hogy reá nézve a test zsarnokságát lehetetlenné tegye. Ezért lettek betegápolókul olyanok kiszemelve, kik jó szívével, türelmükkel, magasabb felfogásukkal s józan ítélőképességükkel tűntek ki. A lelki betegek ápolói sokkal felette álltak a testi betegek ápolóinak, s hivatásuk nehézségének elismeréseül, kiváló tiszteletben részesíté őket a társadalom.

A fent leírt jelenet ideje a csúnyák gyülekezetének idejével esett össze, s harsogó felzudulás rázta

meg utána a levegőt, mintha az Isten, kihez Ilona fohászkodott, nem akarna késni válaszával.

— Mi az?! — kérdék egyszerre mind a ketten. Ilona felszökött térdeiről, s magasra emelt fejével hallgatott mint a szimatoló vad, mely valami rendkívüli pillanatot érez közeledni. Szemeiben még ott rezegtek a könnyek, de orrczimpái szélesre nyíltak, s hallhatóan működve, mint valami fuvó szellentyűk, adták és szívták a levegőt.

S bömbölve közeledett a vihar. Mintha nehéz szárnyverésével sürítené, nyomott lett a lég, s hőmpolygó hullámai megrázták az ablakokat. Egy-egy hang rikkantása csapott magasra, mint valami harci sip riadója, s utána recsegett egy tábor torok, lépésről-lépésre közeledő és siketítőbb hurrogatással, mint egy «forte» működő, óriási zenekar trombita erdejének harsogása.

Régen nem hallott már Budapest ilyen rivalgást, mely a szenvedély diapazonján végig csattogva és féket veszítve hasogató az égboltozatot. Paulina, összehúzódva ijedten, mintha az épület beomlását várná, vonult egyik sarokba, míg Ilona kéjtelen lihegett, s mélyen fekvő apró fekete szemei mint gyutacsok csillogtak a felrobbanásig villanyos levegőben.

S most megrázkódott az épület. Az emberi hangok egy lávája tört ki, az ordítások művészete

orkánba csapott át, soha lelkesedés nem röpült még
ily magasra, mely forgó szél gyanánt kavarta a fel-
hőkbe e kiáltást:

Éljen Árkosi Ilona!

IX.

AZ ARKOSI ILONA BESZÉDE.

FALRAGASZOK, az utolsó ítélet harsonáinak hatalmával kiáltották a csúnyákhoz, kik feltámadni látszának sírjaikból, ama sírokból, melyekbe elevenen temette őket egy végzetes alkotás kegyetlensége. Feltámadtak, mert a mióta a világ áll, talán először rivallt hozzájuk ez a hang, mely öntudatra ébreszté őket, hogy : miért legyenek meghalva! Miért temetkezzenek rútságaik rejtekébe, félve az emberek tekintetét, mintha ők nem olyan emberek volnának. Miért szégyeljék bevallani a természet igaztalanságát, mely őket martírságra kárhoztatta? Hiszen nem bűnösök ők azért, mert rútságuk börtönét magukkal hordják, hanem ártatlanul szenvedők, s az isteni részrehajlatlanság megmagyarázhatlan tévedésének áldozatai! Mindenesetre szebb embertársaikon a sor, hogy a testvéreiket ért ezen

csapást enyhítsék, s az előnyökért, melyekben — talán éppen a csúnyák rovására részesülnek — méltányos kárpótlást nyújtsanak.

Hát miért szégyeljük rútságukat, megraboltatásukat? Visszahuzódásuk álszemérme által miért ismerjük el a szebbek fölényét? Avagy háttérbe szoríttatásukért miért ne merjenek elégtételt követelni?

Hát le a koporsó fedelével! — harsogott végig a földtekén, melyet mindenfelé beágtak a telefonok: — A feltámadás órája üt!

S az utczákat elárasztották ez élőhalottak. Leplezetlenül, kendőzetlenül, tatározatlanul, felbontott hajjal, mint a furiák, széthányt vállpellel pongyolán, hogy rútságuk minden titkát, szégyenkezve takart hátrányuk minden átkát feltárják szerencsésebb embertársaik előtt. A mit eddig gonddal rejtegettek, azzal most kérkedni kezdtek. Mint a kik folyamodást nyújtottak be a társadalomhoz, egyszerre mellékelték a bizonyítékokat is, minél hatásosabban, minél eklatánsabban, egyenesen rajzát nyújtva ama kegyetlenségeknek, melyeket velük az alkotás elkövetett.

A kicsavart lábak, nyakak, kezek, orrok; félre húzott elgörbített szájak; kidöntött fogsorok stb. egész borzasztóságukban lettek mutogatva, mint a vásárokon és búcsúkon csengetyűző koldusok téték az előtt, hogy magukra vonják a járó-kelők figyelmét.

S mikor a társadalom szebbjei, a rútság e kérdése és borzalmas fitogtatásai elől kitértek avagy elfordultak, akkor felhangzott emezek ajkán az elkeseredés szülte örült kacaj: «Ugy-e nem akartok látni! De csak nézzetek! Ám éreztétek át az undort, a mint hogy mi, a méltatlan büntetést átérezzük! Jöjjetek tudomására a fájdalomnak, mely alatt a társadalom egy része titokban nyögött, elnyomván sóhajtását és kétségbeesésének jaját, hogy szerencsésebb testvéreinek alkalmatlanságára ne legyen. S ti a néma szenvedést kötelességünknek tartottatok, kétségbeesésünk titkolásának csendjében egészen jól éreztétek magatokat. Hát nézzetek most és borzadjatok! Jöjjön vonaglásba szépsészeti érzéketek, mint a hogy mi vonaglunk! Fussatok és bujkáljatok előlünk, mint a hogy mi futottunk és bujkáltunk előletek. Legyen megzavarva a ti kényelmetek, a ti nyugalmatok is, mint a világ teremtmése óta a mienk! Legalább szelét éreztétek a gyeheennának, mely folytonosan ég kebleinkben. Ha így lesztek ostromolva, talán fogtok valamit tenni: magatokért!»

S jól érezték magukat a csúnyák e leplezetlen állapotban, mint az álarczosok, kik a kifejlődött emberi gőz fojtó levegőjét szíván éjféli szünóraig, ekkor ledobják magukról az álarczot s megcsapják őket a természet szabad lehe. Ilyen éjféli szünóra volt ez. A rémek báljában, a kísértetek órája.

Az utcák a rútaké voltak ma. Ez a tüntetés úgy szétválasztotta a társadalom két részét, mintha soha nem is tartozott volna össze, mintha olajból és vízből állt volna és pedig nem összeolvadva, csak keverve, más-más emberiségnek az ő arisztokratikus és demokratikus érzetével. A szebbek egyszerre csak eltűntek és a csúnyák megjelentek, tanuságául annak, hogy mindkét fél nagyon tudta magáról hová tartozik, csakis a szerénység és röstelkedés palástját kellvén ledobniok.

A két oldalt álló házsorok közt, melyek ablakai tömve voltak szebbekkel és tekintetük fénye keresztűzbe vette az utcákat, és szemük öntelt sugarai úgy suhogtak azokon, mint a régi barbár világban a vesszőző katonaság sorfalainak markában a vesszők, — özönlöttek a csúnyák a testvériség tere felé, kitartva a szemek vesszőcsapását, sőt kérkedve, daczosan, mintha nem fájna nekik, mintha nem éreznék. Büszkén, hátravetett fejjel, mint a régi kor igaz hitének keresztes vitézei, tekintettek bámulóikra, s felemelt sisak rostélylyal, harczy hevük pírjával hívtak ellenfeleiket párviadalra.

A rendőrség szépen félrevonult, a rend fentartását magukra a törvények meghozóira bízván, a mily törvényhozó volt a társadalom minden tagja. Mert mielőtt bármely törvény meghozatott volna, a szakminiszterek által a szakmák nagygyűlésének

elébe lett terjesztve, s ezek véleményeinek figyelembe vételével került a parlament színe elé. Ott meg lett vitatva, ismét a nagygyűlések elébe terjesztve, s csak azután került döntés alá. Nem volt ember, ki a maga szak-gyűlésében a törvényjavaslathoz hozzá ne szólhatott volna, és nem volt szentesített törvény, mely a közóhajtással ellenkezett volna. S habár a helyzet megváltozott, habár a szebbek egyszerre csak azt vették észre, hogy kiváltságolt osztályt képeztek, s a csúnyákkal szemben a régi arisztokracziát képviselik: a törvény törvény volt, s habár a csúnyák reformálásra törektek most, daczára a sok mindenféle hírnek, egy pillanatig sem jutott eszükbe, hogy törvényellenes tettekre vetemedjenek.

Egy művelt társadalom demonstrációja volt ez, felkorbácsolt, de féken tartott szenvedélylyel. Tudták a csúnyák, hogy ők nem tehetnek rútságukról, de azt is tudták, hogy amazok meg nem tehetnek szebbségükről, de mert előnyben voltak és ők képezték a többséget, a háttérbe szorított kisebbség arra a gondolatra ébredt, hogy ki lehet és ki kell egyenlíteni a kinézés különbözetét.

A testvériség terén sorakoztak. Osztályozták magukat és hogy fellépésük impozáns legyen, körmenetet határoztak: a rútság körmenetét! Ilyen is csak Amerikában történhetett volna azelőtt, a régiek

új világában, az emberiség újjászületésének ezen kezdő betűjében, még mielőtt megszületett volna az egész új ábécze, az új ábécze méhéből az új jogbölcsészet, és az új jogbölcsészet méhéből az új emberiség.

Már az előtt megrendeltettek a lobogók, és egy óra múlva már ott lobogtak az ő külön-külön fölirataikkal a külön-külön csoportok fölött, mindenféle színben. Olyan lobogók voltak, úgy lobogtak, mint más lobogók, hanem olyan furcsák voltak mégis. Szárnyaik voltak és röpködtek, mint a madarak, hanem denevérszerűséggel és bagolyszerűséggel, a nagy éjjeli pillangók kísérteties szárnyverésével; a sötétségből kivonulva a világosságba daczolni, a napba nézni és mutogatni magukat, hogy nem félnek a verőfénytől és az nem fészélyezi őket. S azt az idegenszerűséget, azt az idegességet, melyet elárultak, még sem okozta egyéb mint a fészélyezettség. A világosság szokatlansága és a szokatlanságot titkolni akaró negély; az új aera különösségében érzett otthoniatlanság s az azt palástolni akaró «geck»-ség. Mint a milyenek valamikor, emancipálásuk napjaiban a zsidók voltak.

A lobogókon triviális, a szomorításig őszinte feliratokat lehetett látni: «Ragyások». «Ferde szájuak, fülig érő szájasok és nagy pittyuék». «Kidülledt szemüek». «Majom arczuak és nagy fülüek». «Madár fejüek». «Hosszu és nagy álluak». «Buldog arczuak».

»Bagoly arczuak». «Hegyes fejüek». «Nagy bubuak». Halál fejüek». »Rettenetes piszék és rettenetes nagy orruak» stb. Követték pedig ezeket a nyomorékok, kik semmi szín alatt sem akartak elmaradni, mert előléptetésüket látták benne, és büszkeségüknek tartották, hogy a csőnyákhoz sorakozhattak. S ezek elég nagylelküek voltak, hogy a még náluk is szerencsétlenebb embertársaikat felvegyék s leereszkedésükkel enyhítsék azoknak még siralmasabb sorsát.

Így indult meg az élőhalottak körmenete, tömegesen és méltóságosabban mint az egyesek. Tartózkodva, kedvetlenül libegni kezdtek a zászlók, mintha talán restelnék is a dolgot. Az előre indított ragyások is kényelmetlenül érezték magukat, mint a színdarabot játszó műkedvelők közt azok, kiknek legelőször kell megjelenni a színpadon. Kezdetben lecsüggesztett fejjel, réveteg tekintettel, szemernyőik leeresztett függönyével, melynek benső világába huzódtak, mint a csigabigák. Hanem annál nagyobb garral, mikor szokni kezdték a lámpa lázt, mikor kezdték kinyújtani szarvaikat, fölemelni tekinteteiket és belenézni abba a százezer és millió szembe, mely az ablakok bástyanyílásain mint megannyi puskacső volt reájok irányozva. Csak az első ütközet volt nehéz, a sánczok első sorának bevétele, míg az első utczán végig mentek, aztán magától fejlődött bennük a hősiesség villánya és vitte őket.

Tartózkodásuk bátorságba, később vakmerőségbe ment át: szemébe nézni a halálnak. Bele nézni azokba az igéző szép szemekbe, melyek egyik-másik ablakból gyilkos tüzet szórtak reájok, s kitartani ezt a kartácszáport mint 1849-ben a veres sapkások Szolnoknál.

Így lépdelt a ragyások zászlóalja legelől, nekik jutván a sor az első támadásban, kiállni az ostromoltak legelső és leghevesebb sortűzelését, mely a második zászlóaljra szelidebben hullt s a harmadik már benne volt a záporban, mely mindig arra nézve a legkellemetlenebb, a ki bele lép és a kit szembe csap.

Hanem azért megdöbbentő volt ez a halkan morajló felvonulás, a lefojtott elkeseredés tompa zubogása, mint a kráterek bensőjében duzzadó láva pöfögése. A némán előre haladó zászló komoly lengése a rettenetes czimmel, mint a társadalom elitélteinek homlokára sütött bélyeggel, magasra tartván megaláztatásuk ezen czimerét, mint a sirból felnyuló karok az átkot. S habár tele volt a menet komikummal, senkinek sem szottyant kedve a nevetésre, mert nagyon kísértetiesnek tünt föl és nagyon szomorú volt komikumnak.

A mint az első csapat, a ragyásoké, az első utca végére ért, mint egy intésre, dőrejszerűleg kialtott föl: «Méltányosságot!» S ezt utána kiáltá a másik, aztán a negyedik, ötödik, tizedik csapat, végig a

hosszu utcán, mint egy messziről jövő, mindig hangosabbá váló, aztán ismét csendesedő mennydörgés, mely a nyomorékok ajkán halt el.

Borzalmas volt nézni a rútság e fokozatos megjelenését, összeválogatott tömegesítését, a mint a félre huzott görbe szájak vad mosolya közül egy általános fogvigyorgás cikázott a nézők szeme közé; a mint a fülig érő szájak kétfelé választott koponyájuk nevetésével rezgették állkapczájokat; a mint a kidülledt szemüek után a halál fejesek mély szemüregei sötétlettek, mintha az előttük menők vinnék az ő szemgolyójukat is, kettőt-kettőt egy helyett. S mind ezek felett a rútságok felett ott lebegett a czim, mint a boncztani muzeumok spirituszba áztatott csodaszülötteinek osztályai felett a zoophaenomenologikus és zoonosologikus elnevezés.

A nézőknek kezdetben kíváncsi és nem egészen gúnymentes tekintetét, lassan-lassan a mély részvét kifejezése váltotta fel. A mint a majom arczok, madárfejek, orratlan tömegek panaszos nézése, mint az átérzett szerencsétlenség fájdalmának tolmácsolója, az alkotás szerencse-gyermekeinek nézésével találkozott, megannyi keserű cseppként hullt sziveikre minden pillantás, és a verőfényes nappal ragyogásának közepett elborult a társadalom arcza. Úgy huzódott el e menet a nézők és a nap között mint egy felhő oszlop, rávetve árnyékát a házsorokra,

melyek ablakaiban elhomályosodtak a derült homlokok, s a részvét végtelen fátyola lengett a szomorú lassúsággal elvonuló zászlók után.

A mint a menet, körutját megtéve, a testvériség terére visszaért, az be volt hintve virággal és koszorúkkal, elszórt részvétnyilatkozatokkal, szalagcsokrokkal, melyekbe névaláírások rejtvék, mind-megannyi tanútételeként a társadalom meghatottságának, mely a rútságnak és nyomorúságnak e nagyszerűen borzalmas összeállítását most először látva így, nyert fogalmat a csapásról, mely az emberiség egy részét ártatlanul sújtva a szerencsésebbek által, mindeddig érzéketlenséggel és közönynyel fogadtatott.

S mind ezt Kőszali Elemér, a szerelmes festő rendezte így. Ő volt az, a ki csúnyább akart lenni a csúnyánál, a ki igazán hősi önfeláldozást fejtett ki az elvért, melynek lovagjául szegődött. Nem pártelvért, melynél soha sem tudni, mi a tulnyomó: az önzés-e, a haszonlesés-e vagy az emberiség java? Hanem tudományos elvért, melynek martirjai, ha ugyan embertől önzetlenséget követelni avagy feltételezni lehet, bizonyynyal önzetlenül haltak meg. Hihetetlen ugyan, hogy beszámítható állapotban elkövetett emberi cselekedet az ember «én»-jének a számításból való kihagyásával követtetett volna el, de mert a régi világ írói állították, el kell hinnünk.

Az új világ emberei nem állították. Ők nem követelték embertársaiktól, hogy tisztességnek okaért efféle hazugságokat elhigyenek, és az isteni mindentudással szemben saját magukat megtagadják. Hogy feleselésbe keveredjenek a teremtéssel, el akarván vele hitetni: hogy ő önzetlen embereket is teremtett. Az új világban senkitől sem követeltek embertelen dolgokat, ámtásokkal, hazudozásokkal nem lehetett dicsőséget aratni. Önmegtagadást ismertek, de önzéstelenséget nem. A nemes és nagy tetteket nem becsülték kevesebbre, mint a régiek, csak azt nem kívánták, hogy az «önzéstelenség» ráhazudásával legyenek megbélyegezve. A nemes önzés, a nagy tettekre való törekvés önzésből, nem volt kisebb erény, mint a régieknél, habár akkor «önzéstelen» czímmel festették ki. Mert semmit sem tudtak tenni szín nélkül. A politikai hazugságnak és a diplomáciai ravaszságnak ott kellett lenni mindenütt. A társadalom maga követelte meg azt a nyílt ámtást, melyet senki sem köteles elhinni. Mert a gondolatot nem lehetett hazugságra kötelezni, hát legalább a szót kötelezték arra: annyira rettegetek az igazságtól. Az igazság világosság és a régi társadalom mindenik emberének volt sötétben rejtegetni valója elég. Ezért félték a lámpa gyújtást, az igazi őszinteséget. Ezért használták a finom igazmondás helyett a durva hazugságot. A vagyonszerzés labi-

rynthjének ezernyi mellékutai hemzsegték a férgektől. A megélhetési módok tévesztőiben százával, ezrével voltak kirakva a török és a kelepczék: és mert minden embernek volt ilyen, senki sem kapkodott a Diogenesek után. Mert minden ember becsületesnek akart látszani és senki sem volt az: hát mire való lett volna az őszinteség lámpása, a mit csak jelkép gyanánt hordtak, kioltva. A ki meggyújtotta, azt nem türték meg. Az olyan goromba embert, a ki tolvaj lámpással járt, hogy másokra világítson, maga pedig sötétségben maradjon, kiküszöbölték.

Nos hát az új világban nem volt szükség semmiféle titokra. Nyílt volt a rendszer, az életmód: és nyílt volt a szerelem! A másét nem lehetett megszerezni, mert senkitől sem lehetett venni semmit, csak az államtól. Mindenki az államnak fizetett mindenért, és mindenkit az állam fizetett. Nyíltan ment, nem volt szükség a leplezgetésre. A kényszer nem erőszakolhatta reá az emberre a hazugságot, a titokzatosságot, a tagadást. Az egész társadalom, egy, az állam által vezetett nyitott könyv lévén, beletekinthetett mindenki. Nem volt rejtegetni való, nem félt a világosságtól, az őszinteségtől senki. Minden ember egyenlő lévén, senkinek sem kellett hizelegni. Ez volt az igazi szó szabadság, az igazi becsületesség, mert az őszinteség lámpása ragyogott

mindenütt. Az ember bensője nem olyan volt, mint egy ragadozó barlangja, vagy titkokkal halmozott, kincseket rejtegető pincze, hanem mint egy kivilágított, nyitott templom.

A Kőszáli Elemér törekvése a régieknél bizony-nyal magán hordozta volna az «önzetlenség» czimet, mert az önérdeket nem ismerhette volna fel benne senki. Hiszen a dicsőség utáni nemes törekvésnek még önzése is olyan ragyogó, hogy nem képezhet árnyékot. Ő be akarta bizonyítani, hogy Egedinek volt igaza: mégis Ilonába volt szerelmes. Vagy talán nem is Ilonába, hanem abba az eszmébe, melyet Ilonával akart kiküzdeni, melyet Ilonában összpontosított, az ő alakjával testesített és eszményesített egyszerre. Ő be akarta bizonyítani, hogy az arczrútsága nem más, mint az arczelferdülése a szenvedélyek öröklés behatása alatt. A ravaszság, az irigység, a telhetetlenség, a vágyakozás, a kegyetlenség, a dühösség, a dölyfösség, a meghunyászkodás, a bátorság, a gyávaság, a nyíltság, az alatomosság stb. mind-mind külön vonással bír. Egy egészséges vagy egy beteg léleknek, egy egészséges vagy beteg testnek, minden érzelmét visszatükrözi az emberi arcz. Felismerni a betegséget, még a gyermek korban és a szerint gyógyítani: hát az arczfejlődése is úgy alakul. Ez volt az Egedi tana és ezt vallotta a magaénak Elemér. Az elmélet helyességé-

nek bebizonyítására Ilonát választotta ki: és bele szeretett. Az eszmét szerette-e benne vagy nőt? Ezzel a kérdéssel nem bibelődött. A kivitellel volt elfoglalva. Arczfintorgatásokkal. Azelőtt pénzért mutogatták volna magukat az ily emberek. A kik tudtak rútak és szépek lenni. Dühösek és jámborok, az egyik pillanatban ijesztő, a másik pillanatban megnyerő arczczal. Az egyik pillanatban felkeltették benned az ellenszenvet, a másikban a rokonszenvet; egyik pillanatban gyűlölted, a másikban szántad. Most oly irigyen nézett reád, hogy megborzadtál tőle, s egyszerre önfeláldozó nagylelkű embert láttál magad előtt. Most ravasz, most őszinte arczot; most egy telhetetlen fősvényt majd egy bőkezűt és adakozót. S mind ez átváltozás egy hang, egy szó kiejtése nélkül. Szavakkal, test mozdulatokkal nem magyarázva, egyedül az arczvonásokat változtatva úgy, hogy kiolvasd belőlük a jelezni kívánt szenvedélyt. Hogy meggyőződjél a rútság idéző okairól: hogy mitől növekszik, vastagszik, vékonyul avagy pízszul meg az orr? Hogy mitől szélesedik meg a száj; mitől düllednek ki az arczcsontok és a szemek; honnan ered a kancsalság; a meghúzóódott vagy kerek arcz? és a többi. Hogy mindezek az elhatalmasodott szenvedélyek, vagy benső szervezeti hibáknak eredményei, melyeken segíteni, a lelki és a szervezeti gyógykezelés van hivatva.

Elemér a csúnyák egy szűkebb körü értekezletének mutatta be magát, előadást tartott és azok megértették őt egy óra alatt. Arczmutatványainak hírét szétvitték a telephonok, s a közérdeklődés, melyet az Egedi és az Ilona vitatkozásai nem bírtak felkelteni, fel lett keltve egy nap alatt. Persze, hogy mind ehhez hozzá kellett járulni a tüntetésnek, a mi a társadalom gépezetében az ébresztő óra gépezetét képviseli, kiveri az emberek szeméből az álmod, és felébreszti őket a gondolkozásra. A tüntetések fogékonyságra izgatják az emberi lelket, felszántják, mint az ekék a talajt s ha nem üresek, ha nemcsak sustorognak és szíporkáznak de magvakat, szórnak, az a mag kikél előbb-utóbb.

A közönség figyelme fel volt hívva Elemérre, ki azonban a menet alkalmával nem mutatta magát. Ő nem színpadi hatást akart elérni e tüntetéssel, nem látványosságot és mulatságot akart rendezni s mint rendező, magát fitogtatni, hanem a valóság feltárásával akart hatni. A boldog társadalomnak akarta bemutatni a boldogtalan társadalmat, a szerencsés emberiségnek a szerencsétlent; azt a faji elkorcsosulást, melyet egy évezredek óta használt talaj nyujthat, de a mely talaj szakszerű művelésének emez ágát figyelmen kívül hagyta az emberiség. A test egyéb hátrányait igenis, idomították már, behozták a testgyakorlatok különböző nemét, s a

daliás alakzatot, mit az előtt maga a természet ős ereje hozott létre, mesterséges uton állítják elő: de az arcz szép idomainak előidézésére nem gondolt senki. Kendőzésekkel, festékekkel, tapasztokkal igyekeztek pótolni a hiányokat, a helyett, hogy magának az izomzatnak fejlesztésére gondoltak volna. És a rútság egyre terjedt. Az egy százalékból lett kettő, a kettőből négy s a négyből nyolcz, s ha elejét nem veszik, így terjed tovább, míg az egész emberiség el nem rúdul s vissza nem tér a majomba, a honnan eredetét vette. Ezért volt a majomarczuak lobogóján e jelszó: «Majmoktól lettünk, majmokka leszünk!» Hát ez a tüntetés egy felkiáltás volt a társadalomhoz: «Memento mori!»

A testvériség terén, hova a menet visszatérőben volt, telephon-oszlopok lettek elhelyezve hang-fogó és hang-adó tölcsekkel. Máskülönb is, habár nem oly nagy számmal, mint például gyülekezetek alkalmával, de a telephon-oszlopok meg voltak mindenfelé. Az utczákon minden kétszáz méterre volt egy nyilvános telephon-oszlop és a téreken, a tér nagyságához arányos számban. A parlamenti beszédeket bármely téren hallgathatták a járó-kelők. Ezen újvilági találmányok leírását azonban más kollegáinknak engedjük át, csupán azokra szorítkozván, melyek regényünknek szükséges butorait képezik, mint például a «hanghatványozó telephon-

tölcseerek» is, melyek, ha kellett, az emberi hang terjedelmét és erejét annyira fokozták, hogy tudörögték az ágyukat, és hallhatók voltak kilométerekig.

Végre megérkezett a körmenet, s a tért ellepte a csúnyák sokasága. Körös-körül a tért ölelő épületek ablakaiból fehér kendőket lobogtattak a szépek, megindulásukat jelezve és engesztelődést kérve az örökségben megrövidített testvérektől. Minden egyes fehér kendő megannyi kérvényt és ártatlansági bizonyítványt jelképezett, meg biztatást a jövőre: hogy az alkotás előnyeiben részesültek, feladatukká teendik a segítyt, melyet méltán igényelhet a bűn nélkül bűnhődő testvériség. S ezeknek a röpködő fehér kendőknek a látása, melyek mint havasi rózsák a bérczeket, borították a házak falát; mintha azok a palota sorok óriási rózsabokrok gyanánt nyilnának és virágokat hozna a kő, megindította a csunyákat is. A testvéri szeretetnek ezen nyilvánulása könyeket csalt az érzékenyebbek szemébe, s mikor egyik ablakból ez a kiáltás harsogott le: «Üdv nektek, testvérek és reménység!» felzendült a szerencsétlenek éljene, mint a sírokból kitörő orkán, mint a hogy első Napoleont éljenezték a vérükben fetrengő katonák, mikor keresztül lovagolt rajtuk a csatatéren.

A tér közepén szónokai emelvény volt felállítva, melynek lépcsőzetén, lassan, ünnepélyesen fokon-

ként emelkedve, végre egész alakjával kimagasodva haladt fölfelé Kőszáli Elemér az ünnepelt festő. Elcsendesedett a zaj, mint a hogy elcsendesedik a viharos tenger, mikor a szél bevégezvén szerepét kisuhan a láthatáron. Egy általános sohajtás tört még keresztül a sokaságon, melyre megrendültek a lobogó szárnyak, mint a szendergő pillái alvás előtt s újra lehullva, bekövetkezett a méla csend. Az alkonyodó nap enyhe légáramában mint esteli harangszó csendült meg a Kőszáli Elemér hangja. Abban a pillanatban csendült meg a telephon-tölcsér a parlamentben s épp oly néma lett a képviselők gyülekezete, mint a nép.

«A mely eszme élni van hivatva, — kezdé szónoklatát Elemér, — annak, hogy megérhessen, időre van szüksége. Az erőltetett érés, a kényszer alatti megérlelés vagy elférgesítés nem terjeszti az eszmét, hanem megöli. Egy-két gyümölcs után kivész a gyenge fa, mely arra lett volna hivatva, hogy árnyékában családok nyerjenek enyhülést és táplálkozást. S pedig minél nagyobb az eszme, hogy csirája az emberi szivekben megfoganhasson és kifejlődhessék, annál több időre van szüksége. A gyenge buzakalász egy év alatt megéri, de el is vesz, a másik évben már nem veszed hasznát, míg a tölgy vagy pálmaerdők nemzedékről nemzedékre terjesztik árnyékukat. A mindenki által egyszerre

felfogható kis eszmék hamar zöldülnek és hamar elvirítanak, hamar elillannak mint egy-egy jótékony-sági tánczestély, míg az egész emberiség boldogítására hivatott nagy eszme évezredekig fejlődik, mint fejlődött a szocializmus és kommunizmus. (Éljenzés.) Az a kertész, ki az ilyen fát ülteti, a jövő nemzedékeknek dolgozik, jutalma a tudat, hogy igenis: ki fog terebélyesedni, és az ő unokáinak teremni fog valaha, de neki nem. S mégis ülteti, ápolja a fát, mint hűséges szolgája istennek, ki e munka végrehajtásával megbízta őt, s ő becsületesen teljesíti feladatát. Így küzdenek a mi érdekeinkben dédapáink, s így küzdünk mi, a késő unokák érdekében.» (Éljenzés.)

«Az erőszakoskodás mindenkor az önző türelmetlenség kifolyása, legyen az bár az eszme mellett vagy az eszme ellen. Az eszme ellensége, mint az érdekeit féltő furia lázad fel, s egyik gyermeke javára meg akarja gyilkolni a másikat; az eszme türelmetlen fejlesztője pedig azért siettetné az érlelést, mert gyümölcsét élvezni akarná ő maga is: míg az eszméknek felkent és önfeláldozó harczosa olyan, mint a milyenek a szabadsághősök voltak egykoron, kik meghaltak, hogy küzdelmeik díját másoknak hagyhassák örökségbe!» (Lelkes éljenzés.)

«Ilyen feladat vár mi reánk: a fát ültető kertésznek, a szabadsághősnek feladata küzdeni a türe-

lem, a kitartás fegyverével, és az önfeláldozás lelkesedésével!» (Helyeslés.)

«E mozgalom, melynek jogos és igazságos voltát, — a mint a jelekből itélni lehet — az egész társadalom átérezzi, az erőszakoskodás hírével kezdett ijesztetni, mintha még ma is az emberi gyűlölködésnek és ellenségeskedésnek sötét korszakában nyomorognánk. Mintha nem vált volna testté Menenius Agrippának egykori bölcs hasonlata azzal a különbséggel, hogy míg ő külön választotta a gyomrot és a végtagokat: ma a társadalom nem *elkülönített* czélt képviselő testrészekből áll, mint gyomorból és végtagokból, hanem gyomorral és végtagokkal bíró parányokból van szerkesztve, melynek minden paránya a testtel érez, és a test minden parányának baját érzi. Az egyéni betegségek kivételével minden más betegség társadalmi betegség, a társadalom szervezetéből származó bármiféle kóros állapot a társadalom egyik szervének szenvedését jelenti és csak társadalmilag gyógyítható. Azelőtt a törvények kuruzslásával és csodahatásával akartak gyógyítani. Elmulasztani az éhséget, hanem az éhező szájából kivették a kenyeret. Törvényekkel fedezték a rablás **egyik** nemét, megengedték, hogy egyik ember *kifoszsa* a másikat, s mikor a *kifosztottat* a nyomor, a rablás **másik** nemére kényszerítette, felakasztották. Elmulasztották a *gyermek*ek ne-

velését és börtönöket állítottak az emberek nevelésére. A társadalom millióit kiszolgáltatták a társadalom ezreinek, és a milliókat meghókuszpókuszolták törvényekkel, hogy ne lázongjanak és meg legyenek elégedve. Az embereket egymás ellen küzdették, s a ki a másikat úgy ölte meg, hogy nem halt szörnyet, hanem sebeiben «tönkre ment», avagy öngyilkossá lett, azt megtapsolták mint a régibb rómaiak az ügyesebb gladiátort, — de a ki ellenfelét agyonütötte, azt ők is agyonütötték. Hát akkor lehetett az ember ellensége egymásnak, de ma, a midőn a társadalom minden egyes tagja úgy van a társadalom testébe beillesztve, a hogy azt minden egyesnek, s az egyesekből álló összesnek érdeke hozta magával, ma, a test egyik paránya a test másik parányának, az az a test maga magának ellensége nem lehet!» (Igaz.)

«A mi mozgalmunk egy fájó tagnak a mozgalma, mely nem találja helyét, a mely fájó tag az egész testet izgalomban, kényelmetlenségben tartja s így feltehető, hogy e kényelmetlenségtől a társadalom szabadulni igyekszik. Régente törvényeket hoztak volna, hogy ne fájjunk (Derűtség), ma, ki fognak gyógyítani. Vajjon mi értelme volna az erőszakoskodásnak, saját testünk többi tagja ellen?» (Igaz. Ugy van.)

«Én, a gyógyítást az Egedi rendszere szerint tar-

tom jónak.» (Egy hang: Éljen Árkosi Ilona! Eget verő éljenzés.)

Szónok a régi világban leléphetett volna az emelvényről. Ha akkor a tömeg ordítani kezdett, addig ordított, míg el nem hallgattatta a szónokot s míg az emelvényen látta azt. A ki nem tetszett neki, azt nem tűrte maga előtt, mint a bika a vörös színt. Nem igazságot akart hallani, hanem olyat, a mi neki tetszett. Népszónok nem lehetett, csak az, ki tökéletesen alárendelte magát a nép izlésének, nem szorítkozott a valóságra, hanem azt kutatta, mi tetszik a népnek. És azt megigérte, teljesülhetőnek állította: sőt maga is elhitte. Szóval, úgy gondolkozott, mint a tömeg. Még a parlamentekben is megtörtént, hogy nem hallgatták ki az ellenkező véleményt. Azt hitték, ha valaminek a létezéséről nem vesznek tudomást, az megszűnik lenni, ha behúnyják szemeiket, nem látja őket senki. Sok igazságnak ki lett így tekerve a nyaka és sok nagy eszme lett háttérbe szorítva vagy lefojtva, hogy explodálás útján törjön magának utat. Mintha abból állna a tanácskozás, hogy az ember ne merje kimondani gondolatát? S akkor mégis úgy kellett. Az érdekek nem voltak kiegyenlíthetők, hát el kellett nyomni. Nem az igazság, nem a méltányosság döntött, hanem az erőszak. Az alattvaló megtanulta a felebbvalótól, egyik nemzet a másiktól és min-

denik ott alkalmazta, a ho' módját ejtette. Főnt éppen úgy nem hallgatták meg a mi nem tetszett, mint lent, s ha az egyik kizárta a másik véleményét, miért ne zárta volna ki a másik amazét?

Ilyen volt az akkori testvériség, az akkori igazság. Egyik útjában állt a másiknak. S ehhez mért volt a haladás.

A gondolatnak mindig a körülmények szabnak irányt. Mások voltak az újvilág körülményei, más volt az emberek gondolkozási módja. Itt mindenki tudta, hogy szónok csak közös érdekekben beszélhet, mert más érdek nincs, s így véleménye kifejtésében nem akarta megakadályozni senki. De szokásban volt, hogy az ellenkező véleményűek is életelt adjanak magukról, hogy «vetot» mondjanak, mint egykor a tribunok tettek, aztán hagyják folyni a tanácskozást. Ilyen «veto» volt a hallgatóság egy részétől az Ilona éltetése. Elemér tudomásul vette, és folytatta szónoklatát. Befejezésül pedig ezeket mondá:

«Indítványozom, hogy kérjük ki a rendőrségtől Ilonát. (Harsány éljenzés.) Ő is hadd mondja el véleményét. Ő e tárgyról munkákat írt, a kérdést tanulmányozta és tisztaban van magával. A merényletchez semmi közünk, azt derítse ki az, a kinek hivatása, de az Ilona eszméihez közünk van, s kívánhatjuk, hogy ezeket az eszméket a mig töké-

letesen fel nem fogtuk, ne zárják el előlünk. Engedje meg a rendőrség, hogy Árkosi Ilona a mi kiséretünkben és tiz egyén jótállása mellett, előttünk megjelenhessék, s a mit a csúnyák érdekében tenni jónak lát, elmondhassa». (Éljenezés.)

«Végre mondjunk köszönetet a «szépek»-nek, kik a tegnapi tüntetés által minket is talpra állítottak, s jogaink kiküzdésére, összetartásuk nagyszerű példájával mentek elől. Ők megmutatták, hogy rövid pár nap alatt mire voltak képesek, s nyomdokaikban haladva, hiszem, meg fogjuk mutatni mi is. Biztosítjuk azonban a társadalmat, hogy sem lehetlent, sem méltánytalant nem kívánunk. Bízunk testvéreink szeretetében, hogy ők is meg fogják tenni a mit sorsunknak, vagy a jövő nemzedék sorsának enyhítésére megtehetnek».

Szónok e szavaira megharsantak a testvériség terén, a város különböző részeiből összefutó telephon-vezetékek öblei, mennydörgéshez hasonlító éljenzéssel töltvén be a levegőt. S küldték ez éljenzést a téreken, az utczákon, a társalgó, a mulatóhelyeken összegyűlt «ugynevezett szebbek»; sőt maga a parlament elnöke, a parlament nevében üdvözölvén Elemért: «a nemcsak kitünő festőt, de kitünő szónokot, nemes emberbarátot, s a társadalom békéjét tisztelő állampolgárt»; — a mely üdvözlétből kitünt, hogy az emberek nagyobb zenébonára

voltak elkészülve. — Az ablakokból, a téren köröskörül, újra lobogtak a fehér kendők, és hallatszottak a kiáltozások: «Mindnyájan testvérek vagyunk!» «Igazságot a testvéreknek!»

S most roppant éljenzés közt indult meg a csúnyák tömege: Ilonáért.

* * *

A kis púpos! Ez az egy legény volt az egész tüntetés alatt, a ki nem tudott a bőrében megfélni. Mindig kivált a többi púpos közül, mint a ki nem találja magához valónak a társaságot. S egyedül tombolt, hogy a közfigyelmet magára vonja. Igaz, hogy rútabb volt valamennyinél és a kihívásig elbizakodott. Elöl hátul púpja volt, melyek közt lehuzván rövid nyakát, úgy nézett ki, mint a mesebeli béka, mely annyira felfujta magát gögjében, hogy szétrepedt. A két púp felett olyan volt a fej, mint egy harmadik púp és közvetlenül e három púpból lefelé nyulva, mint egy fatuskóba dugott két iszonyuan vékony, kifordított «kasza» görbe lábszár. Az ember bámulta, hogy képes fentartani az egyensúlyt, hogy nem bukik előre avagy hátra, s ha két lábánál fogva kezébe ragadta volna valaki, senki se mondta volna, hogy nem egy czölöpöt verő gáncsos darabja valami fatörzsnek. Nem lehetett megérteni, hogy honnan származtatja azt a nagy kényességet, s hogy mi okon nézi le azt az

embertársát, a kinek csak a térdeig ér. A magához valók közt nem találván helyét, vagy a nagyok lába közt ténfergett, hogy azok majd felbuktak, vagy mint valami nagy varangy, a menet szélén ugrált. Mindenkinek, a ki csak egyszer reá nézett is, felkeltette ellenszenvét. Valami borzalmas komisz hangon rikácsolt, mint a neki dühösödött papagály és úgy verte össze a két csülkét, mint valami rokkant ló. A kezei hosszabbak voltak a lábainál és tolyton úgy forogtak három púpjá körül, mint szélmalmi vitorlák, s hihetőleg, mert nagyon kecsesnek gondolhatta magát úgy vicsgorgatta agyaraít, mint a hogy a «Rattlerek» szoktak mosolyogni.

A szépek ellen is csak ő vitézkedett. A csontos nagy ökölben végződő hosszú és vékony csontkar úgy nézett ki, mint egy bunkós bot, ezzel fenyegette őket. Egyszer, vasútépítés alkalmával valami szörnyeteg állat gurult ki a földből, egyet nyikkant, utálatos hangot adott, és kimult. A természetbuvárok valami őskori állatnak légmentesen elzárt csomotáját ismerték fel benne. Afféle nyomorult leszármazásban ez a púpos is magán hordta az 1792-iki francia forradalom típusát. Mikor a többiek azt kérdezték tőle, hogy miért fenyegeti a szépeket? Utálatos rekedt hangjával azt felelé: «Mert ki kelene irtani őket!» Még a csúnyák is felkaczagtak a gondolatra, hogy a jövő nemzedéket oly

emberekből szeretné megalkotva látni, mint deli maga.

A szépek komoly arczczal néztek reá az ablakokból. Nem mertek mosolyogni, nehogy felingereljék a tüntetőket, pedig azok éppen nem tekintették magukhoz tartozónak, hiszen mindig a legelsők közt ténfergett. Mint mikor váró terembe lépünk, melyben csupa idegenek vannak, előttünk egymáshoz tartozóknak tűnik föl valamennyi és csak saját magunkat véljük idegennek. Ilyenkor mindenki húzódik egyik-másik piszkos alaknak a szomszédságtól, nehogy hozzátartozónak gondolja őt a ki belép. Így huzakodtak a rútak ettől a nyomorék henczegőtől. Na már csak mégis különbeknek tartottak magukat.

Hangja persze nem volt olyan, hogy a többi közül kiharsogott volna, hát a saját éljenzését mindig a legvégére hagyta, a mi roppant bosszantó lehetett, a mennyiben a leglelkesebb éljenzés is egy repedt gixerben lelte végét. Szóval a kis púpos, a tüntetők egész sokaságában kegyetlen ellenszenvet keltett maga iránt, mert tagadhatlanul rontotta a hatást mindenütt, a hol ficzánkoló szörnyeteg alakjával belejátszott. Hanem a ficzánkolás és vergődés az Ilona ablaka alatt, a fogház udvarán érte el tetőpontját. Minden áron tudatni akarta Ilonával, hogy ő itt az iránytadó. Rendezkedett, intézkedett, iszo-

nyuan fontoskodott. Senki se adott reá semmit hanem ő úgy járt a sorok előtt, mint egy bumbum generális. S mikor Ilona az ajtón kilépett, mint valami hűséges uszkár, ő volt az első, a ki elébe furakodott és megragadta kezét, hogy az asszony majd epilepsziába esett.

Senki sem hitt az Ilona bűnösségében. Kezdetben megdöbbsenté az embereket, hogy a műveltség ily magas színvonalán álló egyén is gyilkosságra vete-medhetik, de később mindenki lehetetlennek vélte azt s a valódi gyilkos felfedezését várta a tarsadalom. De csak nem akadt nyoma. A vád tehát még mindig Ilonát terhelte, a mi csak a martírság dicsfényében fűrészté őt, s mindenki látta maga előtt az apotheozist, melylyel fogságából ki fog emelkedni. Képzeltető a rajongás, melylyel megjelenését a rútak fogadták, ki a megváltó nimbuszát töviskoszorú gyanánt viselte homlokán. Ugy jelent meg sorsosai közt, mint egy második üdvözítő.

S a mi most következett, az már nem menet volt: tombolás és ujjongás. Vállaira ragadva vitte őt az ár, mely harsogó hullámveréssel, viharzó orkánszerűséggel közeledett a testvériség tere felé. S a mint ez a habzó tenger elborította a tért, a mint az egyik nap az égről lefelé hanyatlott, s a másik, a néptengerből a szószék lépcsőjén, mint a

reménység kelő hajnala, fölfelé emelkedett, siketítő éljenzéstől reszketett a levegő.

S Ilona ismét szép volt, mint a milyennek Sziklainál láttuk őt. A szószék lábainál állt Kőszáli Elemér és elragadtatással bámulta ideálját, azt az ő lelkéből kikelt phönixet, mely egy új korszak megalkotására van hivatva, a kinek tana el fog ugyan hamvadni, de kinek a festő által teremtett alakján fog megtörni a kételkedés minden hulláma, mely eddig az Egedi tanával szemben tornyosodik. «Igenis! Saját tanod megbuktatásának te magad léssz az eszköze»; — gondolta a szerelmes festő, a mint az Ilona felkent szellemének kifejezését, az arcz rút-ságát elsímító gloriában bámulta: «A mely gloria ha meg volna testesülve vonásaidban, a teremtés egyik remekét bámulná a társadalom».

Perczek multak, a mig az orkán lecsendesült, s mint harang zengése vihar után, megcsendülhetett az Ilona hangja. Mint mikor «Ave Mariá»-ra harangoztak, berepülte a tért ez az áhitatos édes zene, s hallgatásán elandalgott az emberi lélek, megnémult a sokaság.

«Tisztelt barátim, sorsosaim! Bizalmatokat nem utasíthattam vissza, meg kellett jelennem előttetek. Elhagytam egy pillanatra fogságomat, hogy visszatérjek abba ismét, mert semmi szín alatt és semmi körülmények közt nem engedhető,

hogy az igazságszolgáltatás keze megbénítassék, s hatalma, mely az egész társadalom biztonságának őre, a legmélyebben ne tiszteltessék. De eljöttem ide, mert meg kellett ragadnom a már régen várt alkalmat, hogy veletek beszélhessek, úgy a mint most együtt vagytok, a mint összehozott benneteket az isteni gondviselés és a mint nem hozhatott volna benneteket össze emberi hatalom, emberi ész. Meg kellett tehát hajolnom a gondviselés eme végzetszerűsége előtt, hogy el ne szalaszszam a pillanatot, mely talán nem lenne visszaidézhető, soha!»

«Társadalmi intézményeink ma már előbbre haladtak, de a mint tapasztaljuk, még mindig megtörténhetik, hogy egy-egy eszme évtizedekig vajudik a nélkül, hogy meghallgatná valaki. Pedig a mi van, a mi létezik, a mi napjainkban már szemmel látható, kézzel fogható és érzékileg érezhető, az, mielőtt valósággá lett volna, mind mind csak eszme volt, még talán a mindenség is! Ez a sok tárgy, mely bennünket körülfog, szórakoztat, toglalkoztat és boldogít: megvalósult eszme és nem egyéb! Ha az emberiség haladása lassú volt, az eszmék megértésének, felfogásának és megérlelésének rendes menete okozta és annak úgy kellett lenni; de mikor e haladás megállt, avagy visszaesés következett be: az mindig az anyag utáni szellemtelen kapkodásból

és az eszmék megvetéséből származott; abból a téves hitből, hogy egyik embernek a baja nincs összekötve a másik ember bajával, s egyik embernek a másik ember bajához semmi köze, tehát: egy-egy elvont eszméhez a társadalomnak semmi köze. Pedig nem úgy van. A mint hogy az óra gépezetében a legcsekélyebb kerék legcsekélyebb hibája is határoz, éppen úgy határoz a társadalomban a legcsekélyebb szervezeti hiba, mely hol az egyik, hol a másik ember bajában (nem betegségében) mutatkozik, azaz: egyes emberek baja az egész társadalmi szervezetet érinti, mert a társadalmi szervezet hibájából származik. A társadalomnak tehát közvetve, minden ember baja iránt érdeklőnie kell, éppen úgy érdeklőnie kell az eszmék iránt, mely a bajokon óhajt segíteni.» (Élénk helyeslés.)

«Igaz, hogy az ember csakis saját baját érzi, sőt a régi társadalomban, az akkori viszonyokat nagyon jellemző közmondás uralkodott: «Ne fújd, a mi nem éget», — de hogy ez a legtévesebb felfogások egyike volt, a jelen társadalmi szervezet mutatja meg. Tekintsünk szét az emberek milliói közt, és tapasztalni fogjuk, hogy elkülönített egyéni baja nincs a világon senkinek; hogy az istenség minden egyes ember számára éppen úgy nem teremtett külön-külön bajt, mint külön-külön boldogságot, hanem

a mi egy embernél bajt avagy boldogságot okoz, ugyanazt az okot találhatni fel millióknál. Így vagyunk a bajok orvoslására használt gyógyszerekkel is. Azok sem egy-egy ember számára lettek feltalálva. Az emberi bajok tehát éppen úgy közösek, mint az emberi gyógyszerek, s ha egy embernél bizonyos betegséget fedezünk fel, úgy kell tekintenünk, mint ha milliók szenvednének benne, mert úgy is van, s ez egy embernél helyesen alkalmazott gyógyszer, milliók szenvedésének enyhítésére van hivatva. Mikor a társadalom egyes emberek bajait tanulmányozza, csakis saját maga iránti kötelességét teljesíti, s mikor egyes emberek baját gyógyítja, saját magát gyógyítja; mert a társadalom csak úgy lehet egészséges, ha tagjai egészségesek, és nevetség oly társadalmat állítani egészségesnek, melyben mindenfelé jajgatnak. Az nem egy egészséges társadalom, hanem egy beteg társadalom számára rosszszul berendezett kórház. Ilyenekkel bővelkedtek a régiek. S hiába álltak ott elő eszmékkal, mert egyik eszme rendszeren beleütközött a másikba. A társadalmi test szervezete úgy össze volt kuszálva, hogy a mely gyógyszer a fejnek használt, a lábnak fajt; a mi a lábnak használt, a kéznek fajt; a mi a kéznek használt, a gyomornak fajt. Ezért nem lehetett kormány, mely a társadalmat közmegelegedésre gyógykezelhesse, mert a társadalom szervezetében volt a hiba.

S mert általános gyógyszer nem volt, az egyes osztályok alakultak egyletekké és szövetkezetekké, hogy saját magukat kuruzsolják, egyik tagot a másik rovására gyógyítsák, kórházakat építsenek, betegsegélyző, szegényeket tápláló, árvákat nevelő, és mindenféle más társulatokat alapítsanak, a míg mindnyájan betegekké, szegényekké, és ügyefogyottakká nem lettek, mikor aztán beláttak; hogy egy egészen új alapon s rendszerrel, egy egészen új nemzedéket és társadalmat kell teremteni». (Helyeslés.)

«A társadalomnak nem szabad azt megengednie, hogy az emberek saját magukat gyógyítsák, a társadalomnak nem szabad ignorálni az eszméket, melyek a társadalmi bajok gyógyítását czélozzák, kivált ha ezen eszmékkal olyanok allnak elő, kik a társadalom egy némely baját tanulmányuk tárgyává tették. A társadalomnak nem szabad lemondani betegéről, hogy oly kurúzsolók kezeibe kerüljön, kik az orvosi kar által el nem fogadott bár hatalmas gyógyszerekkel gyógyítanak és lappangva bujdosnak a társadalom betegei közt, mint az ignorált, fel nem vett eszmék üldözöttjei avagy kigunyoltjai, hogy az embereket önsegélyre buzdítsák: hanem igenis, tegye félre a társadalom az orvosi pedanteriákat s tétesse tanulmányainak tárgyává még a legbolondabbnak látszó eszmét is, mert úgy keresik a gyémántot is,

hogy millió és millió értéktelen kövecset kutatnak át». (Helyeslés.)

«Ma a társadalom saját magának ura, azt tehet, a mit akar. Ma nem úgy van szervezve a parlament, hogy a vagyonos osztályt több száz kerület képviseltesse, a szegényeket pedig egy sem. Ma a vagyon minden emberé és minden ember választó. Az alig pár száz egyénből álló főrangúak nem bírnak külön parlamenttel, hogy az összes emberiség jogát illuzóriussá tegyék. Ma, az olyan eszme előtt, mely a társadalomban még mindig létező és létező bajok orvoslására van hivatva, nincs akadály».

«Állíttassék fel egy külön minisztérium: «Az eszmék minisztériuma!» Ez a minisztérium ne tegyen mást, hanem kutasson a gyémántok, az eszmék után. Számtalan oly eszme van szanaszét hintve és a társadalom rétegei közé temetve, mely napfényre hozatva, kincset képviselne. Módunkban áll, kutassunk utána. Ez a kincsbánya figyelmen kívül hagyatott eddig, s vajjon ki tudná megmondani, mennyivel volna gazdagabb az emberiség, ha figyelmére méltatta volna és kutatta volna ezt a bányát?»

«Ime a csúnyák ügye, egy betegség, mint a szeplő, s melyet vagy nem vett, vagy nem akart észrevenni, s éppen ezért, elhanyagolt a társadalom».

«Nincs ember a föld kerekiségén, ki az alkotás céljáról ne gondolkozott volna már, és abban a

gondolatban, hogy e roppant alkotási mű czél nélkül jött volna létre, nem tud megnyugodni senki. Én is azt hiszem, hogy a teremtésnek czélja van, s e czél kivívásának meghatalmazottja, megbizottja az ember. Az évezredek iskolájába járunk, lehet, egy évezred egy osztályt képvisel, s az alkotó figyelemmel, tálán gyönyörrel nézi, a mint czélunkat és hivatásunkat mindinkább felismerve, közeledünk az érettségi vizsga felé. S az emberi törekvés jutalma a boldogság, a mi csakis az embernek adatott meg. A törekvés közös, a boldogságnak is közösnek kell lenni. Nem feltételezhető az alkotási célról, hogy e boldogságból az emberiség egy részét ki akarná zárni, mert nem lehet indokolni, hogy : miért ? mi célból ? Az alkotás pedig céltalanul nem tesz semmit. S a feltevés, hogy egyik ember a másik rovására boldogulhasson, meg lett czáfolva az események által. Az ököljog, az erősebb uralma a gyengébb felett megszűnt; az osztályuralom megszűnt; a vagyon, a pénz uralma megszűnt; a rang uralma megszűnt, és a mit a régi társadalom oly sokszor hangoztatott, elvben el is fogadott de valósításától remegett: ime eléretett a tényleges egyenlőség ígéretének földje! S habár a társadalom már évszázadokkal előbb rendezettnak tartatott, az nem volt egyéb, mint egy chaos, s lehet, az utókor a jelen társadalmat sem fogja elismerni rendezettnak: mert ime mindjárt,

egy még el nem intézett ügy, a csúnyák ügye!»
(Ügy van. Igaz. Éljenzés.)

«A többi nagy vonások, a mennyire mi tudjuk, rendezvék, de ez a vonás még rendezetlen. Nem mintha a rendezéshez az akarat hiányzott volna, de hiszen még nem is volt reá elég idő. Óriási feladatok megoldásával volt elfoglalva az emberiség. A mely emberiség beszüntette a kapzsiságot, a csalást, a becsstelenséget, a szegénységet és a nyomort, az nem vádolható sem tétlenséggel, sem rossz akarrattal. S daczára mindezeknek, az üdvös, az áldásos, a boldogító reformoknak, a társadalom legújabb remek szervezetének, ki merem mondani nyiltan, emelt fejjel, szemébe nézve mindenkinek, a ki állítasomat megczáfolni akarná: hogy a csúnyák a régi társadalomban boldogabbak valának!» (Mozgás. Halljuk!)

«A régi társadalom megadta a csúnyának azt a lehetőséget, hogy vagyont szerezhett, és megvásárolhatta magának a szépet. Ezrével kínálkoztak akkor az ily árúczikkek, szerelmi zsoldosok, kik pénzért, vagyonért, a szerelmi kötelességeket elvégezték. Még keresni sem kellett őket, jártak városokról városokra, bálokról bálókra, sőt hirdették magukat a lapokban. S még csak meg se róttá őket senki. Az efféle embervásár, adásvevés, olyan üzlet volt, mint a többi; éppen olyan alku-csalás és rá-

szedés, mint a milyeneket a törvények oltalma alatt ezeket lehetett elkövetni. A csúnya megvette magának a szépet, lenyügözte a házasság örök bilincseivel és használta. Most nem kellünk senkinek és nem vásárolhatunk meg senkit, s habár a legújabb társadalmi rendszer minden áldását élvezhetjük, szerelem dolgában rosszabbul állunk mint valaha. Csúnyák vagyunk, de izlésünk nem az, s nem engedi meg nekünk rútaknak, hogy szerelem dolgában egymásért lelkesedjünk.» (Mozgás.)

«Ha a szépeket nem látnók, ha az a leverő nagy különbség, mely a szép és csúnya közt létezik, nem állna mindig szemünk előtt, megelégednénk a magunk fajtájával. Ha nem látnók magunk előtt a szépségnek dúsan terített asztalát, az étkeknek, a pompás falatoknak az ingyenczkedésig menő gazdag választékát, — megelégednénk a mi rozskenyerünkkel és burgonyánkkal: ámde e terített asztal előtt állva, bennünk is fölébred a vágy, hiszen mi is emberek vagyunk, s azt kérdezzük magunktól, mint az egykori szegények, hogy: miért boldogabbak amazok? (Mozgás.) Miért ők kiváltságosok, mikor el van törölve a kiváltság? Miért érezzük magunkat velük szemben szegényeknek, mikor el van törölve a vagyon? Ime az osztálykülönbség, a szépek és a csúnyák osztályában. Az egyiknél a fölény, a másíknál a hátrány. Az egyiknél a megelégedés és

a boldogság, a másíknal az elégedetlenség és az irigység. S meg van ez állapottal elégedve a társadalom? (Mozgás.) Tűrhetőbb, enyhébb osztálykülönbség ez, mint a milyenek azelőtt valának? Nem napról-napra élesbedik-e az ellentét? Nem mehet-e át az egyik félnél lenézésbe, a másík félnél gyűlöletbe?»

«A társadalom nem akarhatja elmérgesíteni ezt a sebéí. A mai társadalom előítt évezredek iskolája áll, tudnunk kell, hogy minél inkább elhanyagol-tatik egy betegség, annál nehezebben gyógyítható. Nagyon ítt van az ideje, hogy ezen a betegségen segítve legyen. El kell távolítani a beteg részt. Ez sem nem kar, sem nem kéz, sem nem láb, csak kinövés. Le a kinövéssel! A társadalom érdekében indítványozom, hogy: minket rúíakat, távolítson el magától. Van még a világom elég hely, telepítse-nek le valahová és engedjék meg nekünk, a mi a szépeknek megadatott: hogy mi is megelégedhes-sünk egymással. Mire való nekünk a csemegékkel megrakott asztal, a dús választék, a pazarló izlés kiállítása: hogy elérhetetlen vágyainkat fokozza? Mi, a társadalomnak egy éhező és szomjuhozó töre-déke, miért nézzük a többiek lakmározását? Miért akarják bennünk mesterségesen fokozni a kielégít-hetlen étvágyat és irigységet? Hát mulatság az nekik, ha mi szenvedünk? Hiszen az állatok kinzása

is megszűnt már, hát miért legyen nekünk kevesebb jogunk az emberiség jó akaratához? Vegyük el szemünk elől az étvágyingerlő, így csiklándozó tárgyakat, utaljanak egymásra és meg fogunk egymással elégedni. Az embernek nem a maga szegénysége esik rosszul, hanem a más gazdagsága. Mikor a tűzföldi embereket felfedezték, azok nyers halat és nyers húst ettek, földbe vájt lyukakban laktak és nem jutott eszükbe az elégedetlenség. A felfedezett vadak csak akkor tudták meg, hogy mily nyomorultak ők, mikor felfedezőik kényelmét és fényűzését megismerték. S nekünk mindig szemünk előtt csillog ez az óriási különbség, de azért senkinek se jutott eszébe: hogy talán boldogtalanok is lehetünk. Hogy míg az emberiség a társadalom legújabb szervezetének áldásait ismeri, van egy töredék, a mely csak szenvedni tud, és annál jobban szenved, mert titokban teszi, még csak az emberek részvételében sem keresheti vigasztalását; mert szégyenli boldogtalanságát!» (Éljenzés.)

«Ez a legelső nap, a legelső mozzanat, hogy be merjük vallani azt; hogy arczainknak eddig rejtgetett csúfságát daczosan mutogatjuk, visszük a világosság elé: ám ragyogjátok be szépek a ti «csillag szemeitekkel», «napsugáros mosolygásokkal». — Ragyogjátok be és irtózzatok meg az alkotás mostohaságától, mely ártatlanokra mérte bün-

tetését. Irtózzatok meg és érezzetek irgalmat! Mentsetek meg magatokat és mentsetek meg e kínos helyzettől minket. Nem valók vagyunk mi egymáshoz, el van törülve az örök házasság, ám ne legyünk kényszerítve az örökös együttlétre mi sem!» (Éljenzés.)

«Ezennel indítványozom: Kérlelmezzük a parlamentnél elkülönítésünket. Tegyenek bennünket bár a világ végére, de egy külön államot jelöljenek ki számunkra, és nyujtsanak segédkezet a berendezéshez. S legyen az a csúnyák menhelye mindörökké: hogy ők is elégedetten imádhassák, s dicsőíthessék istenüket!»

S most felrobbant a tér, mintha alá lett volna aknázva. A néma ahítat, melylyel a csúnyák az Ilona beszédét hallgatták, dörgésbe ment át, százezer kalap röpült a magasba és feltornyosodott az «éljen» mint egy piramis, hogy csúcsával a felhőket érje és megtöltse villanyossággal, hogy villámok gyuljanak ki s lángnyelvükkel hirdessék a csúnyák kiáltványát e földgömbön. Azok ajkairól rivalgott most a lelkesedés, kik talán még sohasem lelkesedtek s lelkesedésük szüziességének egész mámorával adták át magukat az élvezetnek. Mint a méhek az anya királynét, úgy rajongták körül Ilonát, elárasztván őt áldásuk záporával, hogy ő legyen az, ki meg fogja szülni a jobb kort: «Mely után buzgó imádság epedez, százezrek ajakán!»

X.

A GYERMEKEK.

BUDAPESTNEK több mint felében virágzott az új nemzedék tavasza. Az a világos zöld pázsit, mely úgy borítja a földet, mint a gyümölcsöt a himpor, de a mely később neki sötétedik mint maga az élet, aztán megéri a kasza alá. Olyankor gyönyörözt nézni, mikor még fakad, mikor gyenge szálai közül ibolyák és nefelejcskek mosolyognak ki, azok az ártatlan, gondolatnélküli gyermekszemek, melyek félve tekintenek a nagy emberekre, a kik olyan erősek, s ha nagy szakálluk van, még mumusok is. A kik, ártatlanságuk érzetében, ösztönszerű tartózkodással nézik az élet vándorát, kiről nem tudhatni, hogy mi van a batyujában? . . .

Ez a gyermekvilág, ez a gyenge anyag, mely idomítható és hajlítható, a lelke éppen úgy, mint a teste, lehet belőle csinálni szédelő «svihakot»-

éppen úgy, mint «kautschuk» embert, a ki tele hinti a szemedet porral, és átbujik egy tű fokán. Kikből hősök váltak és csuklyás barátok; birák és haramiák; meczenások és tolvajok; királyok, inkvizitorok és hóhérok. A kik felkuszta a tudományok piramisára és felkutatták az alkotás titkát, vagy lettek tevehajcsárok, lóköők és peczérek, a mily fészekben találta őket a sors, és a mily alakba gyúrták a körülmények. Az egyiket felakasztották, a másikat istenítették, pedig éppen úgy lehetett volna megfordítva. És ő, a ki csalt, a ki lopott, a ki rabolt, a ki gyilkolt: ő volt annak az oka? A kit az élet forgatagába taszítottak, és az első szempillantástól kezdve, melyben gondolkozott, az utolsóig, melyet a hóhér fogott be, soha nem volt alapja, melyen megállhatott volna, melybe gyökeret verhetett volna, hogy a társadalomban állást foglalhasson: ő volt oka annak, hogy hányatva-vettetve és megvettetve, eltévedett? A régi világ emberei éppen úgy voltak alkotva, mint az új világéi. Minden kebel tele volt nemes és rút szenvedélylyel akkor is; a nemes növénynek és dudvának magvát ugyanaz a kéz vetette, és bizonynyal nem volt ideje akkor sem, hogy a Pistike és Aurelka sziveibe magkereskedésekből megrendelt csodagumókat ültethessen, a Gyura és Miska szívét pedig böléndek maggal szórja be: és ha Gyuri zsványnyá nőtte ki magát, a kit Aurél

halálra ítelt, hát az nem az Aurél érdeme és nem a Gyuri bűne volt. Hasonlitsátok össze a mai gyermeknevelést a régivel, a mai társaságot, melyből a növendék észlelődő tehetsége a táplálékot szívja, a régivel; az alkalmat az elfajulásra az előtt és a lehetetlenséget most: azonnal meg fogjátok mondani, hogy a bűnös ki volt. A mely társadalmi rendszer a társadalom egyik tagjából zsiványt, a másiktól birót nevel; a mely társadalom a társadalom egyik tagjával halálra ítelteti a másikat; lehetségessé teszi az egyiknél, hogy gyilkosságra vetemedjék, hogy a másikkal meg ő gyilkoltasson, és ekkor azzal dicsekszik, hogy ő «igazságot szolgáltat»: az a társadalom nem arra való volt, hogy létezzék.

Oh láttatok volna csak, a régi társadalom nevelési rendszerét, a millió és millió nyomorult család penészes fészket; a mérges levegőt, melyet beszívott a test, és mérgező példákat, melyeket beszívott a lélek, mindjárt megérténétek ama rémkorszakot, melylyel a régi társadalomnak fel-felmerülő kísérteties alakja, mint hazajáró lélek, a mi éjfeleinket is nyugtalanítja még.

Azt a hajszálmérésztő igazságtalanságot, mely alatt a régibb emberiség szenvedett, csakis oly öntudatlan tömeg tűrhette el, mint a régi társadalom, mely kezdettől fogva egyes emberek szolgája volt, és belenyugodott szolgaságába, mert megszokta azt.

A történelem tükörében nézegette magát, s mert világteremtése óta az is csak szolgát mutatott, el kellett hinnie, hogy maga az Úristen rendezte úgy.

Lelki nyomorékokból állt az emberiség kilencz-tizedrésze. Úgy nevelték azt már a bölcsőtől kezdve. Gyermekeket tolvajló egyes koldus családok ellen fellázadt a társadalom vére, mert ama koldus családok, hogy a gyermek az emberekben részvétet keltsen, s adakozásra bírja őket, elnyomoritották a testét, de hogy millióknak és millióknak lelkét hogy törte össze a társadalom maga, azzal nem törődött. Hogy száz gyermek közül kilenczven, vagy talán kilenczvenkilencz, vagy ezer közül kilenczszáz-kilenczvenkilencz hogy lett szellemileg guzsba kötve a mint megszületett, arra nem gondoltak. Ha a lélek szemlélhető volna, mint a test, a régi társadalom a lelki kínzásnak, a szellemek elnyomoritásának borzalmas képét nyújtotta volna. Hiszen egy elnyomoritott emberiségből állt az egész, mint egy elsatnyult csenevész erdő, girbe-gurba cserjék tábora, melyből itt-ott emelkedett ki egy-két fa, a mely nem volt leguzsolva.

A szellemre nézve az határozott, hogy milyen bölcsőben született. A ki rongyok közt született, annak az elnyomoritásához hozzáfogtak azonnal. Mikor tíz éves volt, már a jármot húzta. Megtörtént olykor, hogy millió és millió közül egyik-

másiknak a ragyogását, a mint burkából kicsillogott, észrevette valamelyik szakember és kicsiszolták, hogy nevének fénye az egész világra széthatott: de hány volt ilyen? A többi odaveszett, burkába fult. Szolgájává lett a selyemben született törpének, a ki nem ért fel a bokájáig.

Piszkos, penészes lyukakban hat-hét gyermek nyüzsgött egymás hátán és tanulta az elégedetlen szüléktől a káromkodást, az átkozódást, meg a gyűlöletet a jobbmóduakkal szemben. Megszokta a piszkot a testén meg a lelkén egyaránt. Az ütés csapást, mely fájó idegeiről átszármazott a lelkére, mint az anya fájdalma méhének gyümölcse. A fogékony lélek tele volt fényképezve, forrva, ezernyi rossz példával. Egy gombostű fokára rá lehet fényképezni egy imádságot, egy serdülő lélekre ezer kárhozatot. Mit aztán elmélkedő idejében előszedget a raktárból és tanulmányozza, műveli magát. Olyan könyvekből teszi le az érettségit, a melyekből tanult. Egy zsvány fészekben felnövekedve Humboldt sem vált volna tudóssá. Tolvajok közt nem valami épületes előadásokat hallhatni a morálból. És a kit nem zsványynya, tolvajja neveltek, a szegénység és szolgaság erkölcsi kényszerének iskolájában felnevelték képmutatóvá, ravaszszá, alatomossá, intrikussá, mert ezek voltak életfeltételei, ha «boldogulni» akart. — Hát ha azokat a lelkeket,

melyek a nevelésnek ezen elnyomórító rendszere alatt érték el a fejlődött kort, úgy lehetett volna látni, mint a testet, egy undok, elriasztó képet nyújtott volna a társadalom. Ha a ravaszság eme telepeiben az ellened irányult gondolatokat megtestesülve láthattad volna, annyi hozzád simuló kígyó, annyi legyezgető vampir, kezeidet nyaló hiéna, tigris és farkas közt, melyeket csak a fegyelem tüzes vasvesszeje korlátozott, hogy fel ne faljanak, nem lettél volna nyugodtan egy pillanatig.

Ez volt a régi társadalom nevelési rendszere. Megmutatta, hogy az emberi szellem lombikjából, hogy lehessen előállítani az állatok különböző fáját, de minél kevesebb olyan embert, ki betölthesse az alkotó által neki szánt hivatást. Még ha úgy hagyták volna, a mint született, magára, mint az erdő tölgyét, hadd fejlődött volna szabadon; de elnyomórították kísértetekké, mint a milyenekké elátkozott vidékekre rajzolta a fákat Doré, szörnyeteg fejekkel, kitekert, görbe, csenevész ágakkal, melyek mint kitekert karok és lábak, köszvénycsavarta inak, vonaglottak és meredeztek a repedezett, ember alakú borzalmas sziklák öbleiben.

Ilyen volt a régi társadalom szellemi képe!

Most nézzétek meg ama palotacsoportot, azt a paradicsomi városrészt, óriási parkok közepett, sétányok gazdag lombjaitól kerítetten, pázsitok ölen,

melyek bársonyába puhán süppedeznek a gyenge lábak és czikáznak az örömtől kaczagó angyalkák, egészséges arcuk bimbó nyílásával, mint futkosó rózsák, virágjelmezek, a természet nagy báljában, a gyermekek számára teremtetett örömidők muló perceit átjátszadozva és ápolgatva, hogy fejlődésük zsongéjába szívják az életerőt, melyet ebben a korban lehet elsajátítani áldásosan. A régi világ emberei is zabolták ilyenkor a csikót, a bárányt, és adtak neki tágas mezőt, tudták, hogy ez adja meg a fejlődés feltételeit: csak a gyermekeket koplaltatták és senyvesztették miazmás levegőben. A kicsiny, ártatlan csemetéket, kik kevesebbre becsültek a malaczoknál, kik a sovány sok habarcsból nagyra nőtt hasakkal és puffadt gyomrokkal, erőtlen vékonyka lábszárakkal és karokkal úgy lézengtek, mintha születésükkel valami nagy bünt követtek volna el a társadalom ellen, s nem áldást, hanem átkot képviselnének a szülői ház szeméjében.

Hát az «angyal csinálók»-ról, a gyermekeket öltöztetők, mélyen az állatiasság színvonalára alá süllyedő, fizetett kegyetlenségekről mit mondjunk? Az oda kényszerített anyai szívről, mely gyermekét kiadta a senyvesztő gyilkosoknak. Ő maga nem ölhetette meg, arra nem volt szabadalom. Egy gyermekgyilkos anya... Hah!... Hanem a gyermekeiket lassú, kínos halállal, agyonéheztetéssel gyil-

koltató anyák ezrei nem jöttek szóba. Azok a vesztőhelyek, melyeken ezrével pusztították az apró áldozatokat, nem szúrtak szemet a társadalomnak, mely egy «eszlári» per miatt fellázadt. Az ilyen rendszeres gyermekgyilkolás olyan megszokott dolog volt, akár a vágóhíd.

Üdvözlégy te «új világ» magasztos eszméje! Te boldog világ! Te, ki átvetted a szerepet az őrző angyaloktól, s oda állsz a gyermek bölcsője mellé, pótolni a te tudományoddal, a te tapasztalásoddal a tudatlan és tapasztalatlan anyát; a te mindenekre felszerelt remek palotáid éltető ózónával a kunyhók szagát; a te bölcs nevelési rendszereddel az elnyomorítás otrombaságát, és a te hatalmaddal a gondviselést. Üdvözlégy te új világ! itt mindjárt a gyermekek paradicsomának előcsarnokában, hol áhítattal borulván le isteni hivatásod előtt: országod eljöveteleért esedezünk!

Az emberiség egy család! Ime a család gyermekei a közös palotákban! A fecske épít magának fészket, a hód kunyhót, az ember palotát. Minden ember fejedelemnek született: az emberiség a világ ura. Az embert az ő méltóságánál fogva palota illeti meg, és az új világ társadalma ilyeneket épített. Magának és nem másoknak: az ő saját gyermekei számára. Palotában lakott mindenki, magas, szellős palotákban, az emberi lélek csapongásához

méltó fészekben, a mely léleknek, ha azt akarjuk, hogy szárnyait össze ne törje, bő hely kell.

Itt, eme nagy terjedelmű helyiségekben, pázsitos parkokban a kisdedek neveltettek, egy évestől kezdve hatig. Nem árvák, nem ügyefogyottak gyermekei, nem szegény szülők ápolthai: hanem a társadalom szülöttei. A kikre gondja volt minden apának és minden anyának, nem csak a miniszternek, jótékony egyletek elnökeinek vagy alelnökeinek, mint a régi világban. Nem igazgatókat, szakácsokat, kapusokat gazdagító és hizlaló intézetek voltak ezek. Senki sem tartotta elődbe szemtelen markát, mikor látogatást tettél. A gyermekeket nem borraivalók szerint gondozták, nem a szülék rangja szerint osztályozták. A gyermekgondozók nem elszegényedett «mesteremberek» nejei vagy özvegyei, avagy előléptetett mosónők valának, érdes nagy öklökkel, hanem még gyermekkorukban kiszemelt, nevelői vagy nevelőnői hivatással született, gyengéd lelkű, jó szívű, nagy türelemmel megáldott, tanult egyének. Egyedül erre a szakmára nevelt és a társadalomban nagyrabecsült szakemberek. Kik, mint a kertész a virágok közt, a gyermekek közt találták magukat boldogoknak, ismerték minden kis növénynek az ő botanikai természetét, és ama természet igényeihez alkalmazkodva gondozták. Ezekkel a gyermekgondozóknak nem lehet ám olyan köny-

nyen elbánni. Hiszen üvegházi virágocskák ezek, kik nem születnek bundában, mint a bárány, és csikóbőrben, mint a kis ló, még is ők részesültek a régi világ szegényeinél a legkevesebb gondozásban.

Hogy röpkednek itt a cserjék közt, mint a pillangók, és egészséges, szeplőtelen nevetésükkel tele csengetyűzik a berkek árnyát. Velük futkosnak a látogató szülők és henteregnek a füvek selymén; egyik-másik ölébe ragadja gyermekét és éldeli arczáról a csókot, mint mézet a méhe, mialatt a gyermek viczkáندozik kezei közt, s mikor elbocsátja, beleszökik a verőfényes levegőbe, mint hal a vízbe.

A régi világban elmentek a mamák a «czukrász-dákba», «fagylaldákba», «korzókra», idegen férfiakat látni, most elménnek a gyermekkertekbe számóczákat csókolni le a piros arczokról, élvezni e virágkiállítások pompáját, dúsan terített asztalát a szeretetnek, melyet a társadalom mindig készen tart a szülék számára.

Mi kevésnek lehetett része e terített asztalokban azelőtt! Hány anya szeme ragyog most az örömtől, a mely könnyektől égett a régi világban, mikor battyuját a hátára, gyermekét a mellére kötötte, és forró napsütés tüzeiben, verejtékfürdőben lihegett a kukoricaföldek felé. Vagy mikor a gyári munkás két gyermekének csak fél karéj kenyér jutott, mert

a másik félen az apa meg az anya veszett össze. Mikor a hivatalnok tekintetes úr minden pár cipőt egy hétig koplalt meg, és csak majáliskor lakott jól: — a máséból. Mikor ezeknek a szegény emberek gyermekeinek milliói nézték ki a módosabbak szájából az eleséget, és nem birtak jól lakni a nézéssel! — Hajdan és most! Mintha nem is az alatt az Isten alatt, nem is ugyanazon a földön élnénk!

De hát ez a kis púpos mit keres itt? Mit keres az ártatlanok hazájában? Hiszen ki vannak már irtva a ragadozók, és ez úgy néz szét, mint Aesopus farkasa, mely bárányt keres, hogy felzavartassa vele a vizet. A gyermekek futottak tőle, mint a kis nyulak, mikor középök szagol a róka, s ha be'ljők nem haraphat, legalább rájuk vicsorítja fogát. Csak egy gyermek, egy szőke kis fiú nem félt tőle, sőt a mint közeledni látta, tapsolt neki, mint az arabok a tapsra tanított dromedárnak, mely leguggolt és fel hagyta őket ülni a púpjára. A kis görbe is felismerte a gyermeket, hosszú kampós kezeivel már messziről integetett, s előre tolt állkapczája felett nevetésre vont a széles száját.

Ő volt az, Sőreg László, az Ilona segédtestvére, a ki meg szokta tenni szívességből, hogy mikor kimenő nap volt, és Ilona nem jöhetett, ő kérte ki Jenőket az intézetből. A gondozó nő, kinek osztályában a gyermek volt, már úgy fogadta a kis púpost, mint

színházi jegyszedők a szabadjegyeseket, hogy szinte restellik őket észre venni. Még a házörző eb is elszégyenli magát, ha megugatja a mindennapost.

Minden vasárnap kimenő nap volt. A szülék ilyenkor el szoktak jönni gyermekeikért, és elviszik őket magukhoz, vagy valahova mulatni, ünnepet ülni: valóságos ünnepet! Ugy várta e napot mindkét fél, hogy egyik vasárnaptól a másikig örült neki. A vasárnapok piros betűi úgy mosolyogtak a naptárakban, mintha a szülő gyermekét, a gyermek szülőjét látná bennük. Mint ahogy a régi világban mondták arra, a ki a levegőbe nevetett, hogy: «az angyalát látja.»

Nem volt anyagi gond, hát elég idejük volt az embereknek arra, hogy boldogságukra gondoljanak. A régi világban a sok pénzt tartották a boldogság feltételének, ezt a lidércztüzet, melyet ha megfogott valaki, akkor látta, hogy semmi. Egy halmaz lenyelt vágy, melyből minél többet érsz el, annál jobban szomjazol, mintha folytonosan heringet ennél. Egészen különböző az új világ embereinek boldogsága, mely harmatos rózsza kelyhéből hajnalban született, mint az illat, és nincs az anyaghoz kötve. A mely boldogságnak a lélekben van a fészke és megmarokolhatatlan a szétsugárzása, mint a napfényé, ha nincs előtte köd. De az anyagi baj hasonlít a ködhöz, lelkünk melegét még azoktól is elfogja, kiket

legjobban szeretünk. Egy-egy csapás, mint a fagyos hideg szél a levegőt, lehüti szíveink forróságát, és ha reményeink szirmai is lehulltak, olyanok leszünk, mint a száraz ág, melyen bús gerlicze turbékol. Fáj még a szeretet is, könnyezünk, mikor nevetlen gyermekeinkre s nők munkás kezeire tekintünk, melyek az elrongyollott ruhák foltjaira foltokat varrnak.

Fejedelmi neveltetésben részesültek az új világ gyermekei! A szülék nem ismerve a megélhetés gondját, és azt a mesterséget, hogy kell élükre rakni a garasokat, lényük egész erejével, képzeletük egész hatalmával csügghettek ama boldogság élvezésén, melyet a régi világban még csak nem is ismert a szegény ember. Nem szeretet volt az, a mit ő érzett, hanem ösztön. A szeretet fénye megtörik a szennyen, mint a napsugár ragyogása a zsírfolton. A szeretet fantáziája olyan, mint az ízlés, minél fejlődöttebb, annál finnyásabb, s csak ott képes átmenni a magasztosságba, a hol nem érez maga körül salakot. A régi világ szegénysége meg volt fosztva ama kéjtől, mely csakis a gondtalanság buja talajában tenyészhet, mint az ananász; abban az ugarban, melyből az ő szíve táplálkozott, nem igen díszlett csak a köleskása, meg a kukoriczamálé.

Ismerték is a régiek a boldogságot. Gazdagság? Kőszikla, melyhez a Prometheuszokat láncolták! Hogy férhet össze az anyag a boldogsággal, hiszen

ez két különböző valami. A boldogságnak nincs teste, nem hord a vállán tarisznyát, mibe tenné az aranyat, a mi nehéz? Hogy az embert ég felé emelhesse, könnyebbnek kell lennie, mint a levegő. Csak úgy röpül igazán és szabadon, ha leverheti szárnyairól a gondnak még a porát is, legyen az bár drágakőből. A hol tollai a gond nyirkos levegőjét megérik, onnan tova száll. Nem kéjhölgy ő, kit meg lehet fizetni, hanem tündér, ki csak azt részesíti szerelmében, ki fel tud hozzá magasztosulni. Ő mulatni akar és nem számolni. Neki ihlett ajakról kell a csók, melyen nem érzi meg a gond fokhagyma szagát. Mi volt neki Rothschild vagy a muszka czár, a kik büzlöttek a gondoktól! Az új világ az ő hazája, melynek levegőjében hemzseg, mint a kolibrik fényes raja.

Szeretni és szeretetni! Ez volt az ember hivatása. Bátran szeretni mindenkit, nem félni a szeretettől, mint az olyan méztől, melyben elbújhatott egy-egy megrablott méh, hogy fullánkját a rabló nyelvébe bocsássa; nem félni a szeretőtől, hogy árulóddá leszen, mint Delila; hogy politikai titkaidat akarja kikutatni, mint régente a jezsuiták. Szeretni bátran, szerelemmel és testvérileg, nem mint régente, hogy a testvérben sem lehetett bízni, örökség forogván szóban. Most nincs háttéri gondolata senkinek, mert nem számíthat sem a vagyonodra, sem az állásodra,

hát miért viselne ellened háborút: haszon nélkül?
Ki tette azt valaha?

És a szülő! Ez aztán szeretheti gyermekét szeretetének egész ragyogásával. Mikor egymást látják, mindig rajognak. Nem ismerik az árnyat, csak a fényt, mindig arról az oldalról látják egymást, a hova a gyönyörnek napja süt. Rossz gyermek, durczás, rakoncátlan, engedetlen, síró gyermek nincs. Csak mosolygó, a ki tárt karokkal rohan feléd, eperajkait csókra tartja, s bársynos kacsójával simogatja kigyúlt arczod tüzeit. És csak szerető szülő van, a ki nem tud haragudni, pirongatni, szitkozódni, ütlegetni, csak ölelni és csókolni. Mint régente a fejedelmek, kik akkor látták gyermekeiket, mikor nem voltak terhükre, mikor nem volt egyéb dolguk, mint szeretni. Ilyen fejedelmi dolga van az új világban minden szülőnek.

De a gyermekeknek is, kiket hetedik éveig úgy gondoznak, mint kertészek a fejlődő csemetéket. Az az övék mindenből, a mi a legjobb. Annak a földművelőnek a gyermeke, ki azelőtt sült burgonyahéjjal tömte meg potrohát, most elejét élvezí a csemegének, a szorbetnek, az illatos süteményeknek, pástétomoknak, a zamatos pecsenyének. Mindent a mi tápláló, a tövéhez hintik, mint a hortenziának és a rózsafának, és pompáznak a virágágyak gondozott porondjában, mint a kaméliák.

Így növekednek egymás mellett a társadalom gyermekei, a gazdag társadaloméi, mely arra van hivatva, hogy minden jövedelmét fölélvezze, hogy semmit meg ne vonjon, meg ne tagadjon magától. Ne azért éljen, hogy gyötörje, hanem hogy boldogítsa magát, minden cselekedete, gondolata, lépése, mozdulata az élvezetek felé legyen irányulva. Ne hogy minél többet szerezzen, hanem hogy minél többet élvezzen. Igen is, az élvezek vágya adjon kitartást és buzdítást szorgalmának. Az legyen erénye, a mi a régieknél bűn volt: a gondtalanság, a könnyelműség. Igyekezzen sokat költeni, mely erélyt ad a keresetre, és vágyait fokozni, mely anyagot ad a szorgalomra. A mi önmegtagadással jár, az természetellenesség, és a mi természetellenesség, az önkinzás, Isten elleni bűn! Olyan ostobaságot tételni fel az alkotásról, hogy azért teremtett az emberekbe vágyakat, hogy azokat eme vágyakkal szemben ellenállásra serkentse. Hiszen nem akar ő harczot vívni az emberi haddal. Csak is bosszankodó megvetéssel nézhet az ágaskodásra, melylyel párbajozni akarunk vele, hogy teremtése czéljainak ellentálljunk. — Igyekezéssel vágyaidat elérni és teljesíteni! Az volt az ő gondolata, midőn a vágyakat kebleinkbe lehelte, és nem annak a nagy vitézségnek provokálása: «Ime nézd, uram

Isten, hogy tudunk mi a te szándékodnak ellent-
állni!» — Buták! — mondaná erre, ha ember
volna ő is, és elhajtana színe elől. De így csak
nézi és várja a mi eszünk megérését.

XI.

A PÚPOS VALLOMÁSA.

ILONA boldog volt. Élő szóval mondhatta el a világnak ami szíven feküdt, bemutathatta a társadalomnak rútságát és eszét. Keresztül szikráztatta lelke fényét rút bőrén, világíthatott mint egy álarczos lampion, földerítve az új ösvényt, melyet ő fedezett fel, s mely egy eddig elképzelhetetlen helyre, a csúnyák paradicsomába vezetett.

Amint dicsőségének körutjából, mint egy szentség, sorsosai vállán fogságának falai közé visszaérkezett, megváltónak érzé magát, ki feltámadott az ő halottai-ból, s csak azért tért e sírba vissza, hogy annál fényesebben keljen ki, ha majd ütni fog az óra, mely őt paradicsomának elfoglalására hívja föl.

E pillanatban azt hitte, hogy meghódította Illést is. Ilona látta őt. Szónoki emelvényével szemben egy ablakból nézett reá és hallgatta áhítattal, ami

csak használt Ilonának, mert fokozta benne a lelkesedést és a hódítási vágyat. Mint valami stratégiai magaslat a hadvezér előtt, úgy domborodott ki az Illés alakja Ilona előtt, ki, ha bár öntudatlanul, de ékesszólásának majd minden ütegét e pont felé irányozta, s hogy elfoglalta-e vagy nem? de annyi igaz, hogy jól oda lövöldözött. De vannak esetek, hogy a mire legjobban puskázunk, az a tárgy a golyó közül csodálatosan kimarad. A hallgatóság szíve rostává lett sörétezve és golyózva, miért ne az Illése is? gondolta a mámoros asszony.

És ez a gondolat jobban foglalkoztatta, mint az egész messiási küldetés, szerelmesebb volt Illésbe, mint valamennyi görbe szájú és nagy fülű teremtményébe a világnak.

Ilona nem is hitte magáról, hogy ő nemtő, tudta, hogy egy szerelmes asszony és nem más, de aki nagy tettekre van hivatva, s a kiben a szerelem a hajtó erő. Nincs ember, kiben ne az önérték volna az a tűz, mely a tetterő gőzét fejleszti, csak hogy az a tetterő egyikben egy fél kiló nyomású, a másikon már két kiló, a harmadikban tíz. Amilyen az emberi lélek térfogata, mely soha sem alkalmazkodik a testi nagysághoz. Ha nem fér a testbe, elfér a testen kívül, hisz egy-egy nagy lélek olykor egy-egy világot tölt be, azért mondják, hogy:

«világra szól». A test csak a firma, de működési tere a mindenség.

Az Ilona rút alakja, nagy szenvedélyek tanyája volt. Nem énekelő madarak vagy apró állatkák, hanem oroszlánok kalitja, melyen meglátszottak az «oroszlán körmök» nyomai. A mint a dulakodó hatalmak a kalit egyik vagy másik rácsát, az arcvonásokat kiebb nyomták, behorpasztottak avagy összekúszáltak; a mint a falaknak, az arczcsontoknak oldalai ki-be álltak, s a mint a dulakodás karmolásai bevésődtek a redőkbe. A tekintet önérzete, olykor indulata, és ama nagy birkózások kifejezése, melyek a nő bensőjében végbe mennek. Valóságos oroszlán-szelidítői arcztypus, behintve szellemi forradásokkal és sebhelyekkel, mint a sorok közt olvasható gondolatokkal. A gondolatok eme nagyságait imádta benne Kőszáli Elemér a festő, és ezeket nem értette meg Cserjesi Illés, az úszás tanára: de hát azért vált az egyikből «festő», a másikkól «úszó» mester.

A nagy agyarúak, szegletes fejűek és koncсорodott orru piszék stb. még mindig ujjongtak a város terein és utcáin, nem akarván engedni a mai nap dicsőségéből egy másod percnyit sem. Feltették magukban, hogy «ha csak addig élnek is», de az éjfél legutolsó óráveréseig kihúzzák. Övék volt most a «purim». Ilona úgy hallgatta az utcáknak ezen, hozzá beszűrődött ujjongását, mint bál zaját a mellék

termek egyikébe vonult szerelmes, ki vállain érzi kedvese ölelését. Szíve úgy vert, mint az áruló nőé, ki idegen férfi csókját szívja és megcsalt férjére gondol, a ki gyanútlan vegyül a bál zajába, nem is sejtven, hogy mögötte «mi a vízi»? A mint nem sejtették a *csúnyák*, hogy Ilona ebben a pillanatban is az ő *szépjével* éledeleg, lelke az Illés arczán üdül és csügg ittasan, mint pillangó a virág szirmán. A csúnyákkal csak annyit gondolt, mint «vitéz hadseregével» a tábornok, kellettek neki, mert azokkal akarta kivivatni a diadalt. Azt hitte, hogy a dicsőség glóriájától beragyogott női homlok éppen úgy elveszi a férfi szeme fényét, mint a férfi dicsősége a nőét. De csalódott. A nézetek megváltoztak, de a természet maradt. A nőben létező férfias tulajdonok még úgy sem hatottak a szerelemre, mint az előtt.

A régi világ férfias nőinek különczködéseiben és különlegességeiben még volt valami pikáns, ami az ingyencséget kóstolásra ingerelte, de mint minden pikáns falattal, hamar el lehetett telni ezzel is, míg az új világban a gyakoriság még e pikánságnak is ízét vette. A valódi nő soha sem volt hódítóbb, mint akkor, mert ez kezdett különlegesség lenni. Az átmeneti korszak kivette sodrából a társadalmat s a férfiak hivatásába avatott nő azt hitte, hogy a hivatással a férfiaság is vele jár, de később

rájöttek: hogy ha minden asszony férfit lesz, megszűnik a szerelem. És ez hatott. A szerelem kedvéért érdemes volt nem keverni össze a hivatást és a nemet. Elvállalni a miniszterséget, de megmaradni asszonynak.

De mit ért volna Ilonánál a kellemkedés. Az is csak a szépnek áll jól. A kellemkedő csúnya olyan, mint a tolakodó ember, aki minden áron kelleni akar. Hát nőnek lenni, rútnak lenni és még kellemkedni hozzá: ez már netovábbja a szánsalomraméltóságnak: de nőnek lenni, rútnak lenni, még is hódítani, — ez volt az Ilona ambíciója. És mert magában érezte az oroszlanokat, párbajra kelt az izléssel. Titáni harczra, melybe bele szédült és bele vakult.

A rútak lelkesedését és ujjongását hallgatva, arról a szerelemről gondolkozott, melyet most Illésnek kell iránta éreznie. És úgy fogadta a torony óra éjféli kongását, mely befejezi a múltat, és megkezdi a másik jövőt.

Valami koppant az ablakon . . .

Ilona megrezzent és fölemelte fejét. Merően nézett az ablak felé, furcsa, izgató gondolat lopódzott agyába, mintha az, a ki az ablakon be akar jönni, ott jelentené be magát előbb. Illés! Ki más mint Illés. Vele népesedett be az Ilona világa, őt látta mindenütt, akár jobbra tekintett, akár balra, és ha

gondolata valósággá lett volna, csupa Illésből állt volna az emberiség. Nem is képzelhette el hirtelen, hogy abban a világban, mely Illéssel van tele, más valaki is megkoppanthatná, — éjfél után, — az ablakot. Az óra kongása a levegőben rezgett még, az új nap első percze sem mult el, s íme az élet színpada már átalakul. Első jelenés a színdarabból, melyet a nő lázas agya, élete folytatásaul kigondolt: Illés!

És valaki csakugyan ott kotorászott az ablakon kívül. Macska karmolásokhoz hasonló perczegés neszelt az éjeli levegőben, s az Ilona idegein végig futott a hideg. Mereven, mintegy megbűvölten ült karos székében, az ablakra szegezve mozdulatlan tekintetét.

Most egy kéz jelent meg az ablak üvegein kívül, tapogatózva, s ujjának nyomai az asszony szívébe süppedtek, aki sápadt volt és reszketett.

Az ablak lassan kipattant és feltárult, mint az Ilona lelke, melyet fölnyitott a közeledő hajnal reménye.

Egy alak jelent meg a külső félhomályban és a nő szemhéjai, mintha valami elbűvölő álom nehezült volna rájuk, lecsukódtak. Nem merte ébren fogadni ez ígézetet, hátha elröpül? Inkább légy álommá, csak ne menj el, maradj itt!

De nem lett álommá! Ilona hallotta, amint az ablak rostélyzata kétfelé vált, valaki a szobába

ereszkedett, lassú nesztelen hiúz léptekkel közelebb jött, letérdelt, megfogta és ajkaihoz emelte kezét.

Fel merjem-e nyitni szemeimet! Nem röpülsz-e el, boldogságom! Óh, mi kék volt érezni a kezekre tapadt csókot, a mely szétfutott az idegeken, mint megannyi sugár, felmelegítve, forrásba hozva vérét, melynek pezsgéséből a diadal mámora habzott fel. Ilona bájoltan élvezé győzelmének ezen üdvözítő pillanatát, és meg volt jutalmazva szenvedéseiert, küzdelmeiert: Hah! . . . — Pszt! — És reá meredt a püpos bazilizkus szeme, melynek borzalmas fénye az aléltság merevségét lövelte tagjaiba. — Pszt! — Meg ne mozdulj, meg ne moczczanj. Halld, a mit mondani fogok, — susogá. Ott kinn egy léghajó vár. Abban van gyermeked. A hajó fel van szerelve hosszú útra. Menekülj, vagy elvesztél! A csúnyák forrongásban vannak és ki akarnak szabadítani, hogy élükre állj, de e pillanatot nem éred meg, a szépek úgy vélnek menekülni tőled, ha eltesznek láb alól. . .

És Illés helyett egy pöfeteg fetrengett a nő lábainál, mint egy a talapzat alól felbújt gomba tekenőjú béka, püpos háta alól kinyúlt fejjel, szétterpesztett négy-kéz-lábbal a földön fekve, és felpislogva. Buta nézésében a ravaszság mérgével, s boszorkányi figyelemmel a hatás iránt, melyet kifecskendezett szavai által előidézni vélt.

Hogy magát ez új helyzetbe bele találhassa, s

Illésseli ábrándjának háló szálai közül kibontakozhassék; hogy mint arany pillangónak öltözött ballerina, ledobhassa magáról e fényes mezt, s a költészet színpadáról lehullva, a valóság púposának szörnyetegségével szembe szálljon, — időre volt szüksége Ilonának. Időre, mely az összehullt tündér világ szemkápráztató fénye után ismét megszoktatja vele a világosság rendes áramát, s abban a valóság látását.

Szerencsétlensége némely agynak, hogy nem bírván megelégedni a valósággal, képzelt világokat alkot, azok számára színdarabokat ír, s a lehetőség kritikájával szemben napról-napra megbukik. Ily bukott színdarab írónak érzelmeivel szemlélhette most az ő púposát Ilona is, a rútak nemtője, messiási szerepének ama pillanatában, melyben elfelejtette küldetését, s megadva magát a szépség sátánjának, hadserege árulójává akart lenni. Ez a tekenős béka képében bújt kherub úgy jelent meg előtte, mint a nemezis, hogy a meglopni akart paradicsomból kiverje.

— Mit beszélsz? — kérdé tőle a nő, amint eszmélni kezdett, ismételtetve magának az otromba hazugságot, milyeneket megszorult adósok, vagy megszorult szerelmesek szoktak kigondolni. És mialatt a púpos költeményét újrolag eldadogta, az Ilona lelki szemei szokni kezdtek a valóság látásához. Kezdte megérteni lovagját, hogy az szöktetni akarja őt. Kinek reá pislogó szemei mintha mondanák:

«Azért, hogy én püpos vagyok, épp te hozzád való vagyok!»

Ez a megérthető tekintet volt a Sámsoni kar, mely a képzelt mennyország oszlopainak az utolsó lökést megadta. Összeomlott a káprázat, s hogy romja se maradjon, viharos, hosszú sóhaj tört ki a magához tért asszony ajkairól, melyet mint a villám, egy, a püposra lecsapó undorodás terhes szempillantás követett.

— Kitől halottad e mesét? — kérdé.

A püpost meglepte e kérdés. Szöketési tervébe nem illett bele ez a vallatás. Úgy gondolta ki magának az egészet, hogy ijesztéssel erős támadást intéz Ilona ellen, a ki rögtön megijed és karjaiba hull. Zavartan nézett Ilonára és habozott a válasszal, tekintete ez alatt érdessé kezdett válni, mint a sarokba szorított rókaé és elvesztette terve fonalát. Egyszerre kiment fejéből minden előlegesen kigondolt működési feltétel, mint rossz tanuló agyából a lecke, és ott állt megakadva, ösztöne segedelmére bizottan, baljóslatú nézéssel jelezve a belsőjében dúló zivatart. Érezte az Ilona megvető tekintetét, mely ostorcsapásként hatott rá, kijózanodott ő is, és most ott állt a két csalódott fél. Egy úton haladtak, de szembe egymással, s most ott álltak a mélység felett, mely köztük és céljaik közt tátongott. Ilona keletről jött, a püpos nyugatról, s ott találkoztak

a deszkaszál közepén. Kitérés nem volt. Vagy meghátrálnak, vagy megbirkóznak, vagy lehullnak mind a ketten.

A püpos kivonta övéből a villany töltényt. Belátta, hogy ezzel az asszonynyal szemben az ő esze gyenge nádszál, hát ahhoz a fegyverhez nyúlt, mely nem ismer különbséget sem észben, sem erőben, s melylyel, mint az ördöggel, csak egyszer volt nehéz az alku, aztán? Halad a nyitott résen, mint a parancsolat.

— Innen hallottam a mesét, — sziszegé a püpos, saját szívére mutatva. — És most undorodjál még jobban, éppen így undorodik tőled Cserjesi Illés, hát kvittek vagyunk.

Ilona összeszorította ajkait. Az első lövés jól talált, talán jobban mint czélozva volt, mert ha egy pillanattal ez előtt a villanytöltény látása megdöbbsentette, ettől a lövéstől kihalt belőle minden félelem. A mellett a fájdalom mellett, melyet a püposnak ezen mérgezett szavai idéztek, eltompult a többi érzék, csak a megsértett női hiúság szökött magasra, mint a megsebzett hiúz, s forró vérként freccsent a támadó arczához e felkiáltás:

— Hát oly undok varangy volnék én is, mint a milyen te vagy?

— Nem! — válaszolá a püpos, kibén a láz költői eret nyitott meg: Te fülemüle vagy, de békából.

énekelsz. Olyan békát, mint a milyen én vagyok, elbájolhatsz, míg szerelmi nyögdecselésed csak borzalmat kelt másokban. Azért fuss innen. Cserjési Illéstől fuss. Ez az ember nagyobb büntetés reád nézve, mint a halál. Csak addig vagyok én te előtted undorító, amig őt látod, aztán megszabadítód leszek. Menjünk a jég sarkakig, az eszkimókig, ott már nem leszünk oly rútak, mint a milyenek itt vagyunk. Így gondoltam én ezt ki. Egedi is azért halt meg, — folytatá, kigyó sziszegéséhez hasonló hangon, — mert nem akarta a rútak külön választását. De hát minek arra várakozni? Ott van az eszkimók országa. Ha velem jössz, bevallom onnan, *hogy én vagyok a gyilkos* . . .

Csend lett. Ilonára szédítőleg hatott a vallo-más. Több másodpercz mult el, a mig szóhoz jutott.

— És ha nem megyek? — susogá, szökésre készen, hogy a püpos torkát megragadja. — Kiolvasta a szörnyeteg szeméből, hogy igazat beszél, s hogy a gyilkos ő.

— Ne közelíts! — kiáltá halkan a püpos, ki a nő szándékát felismerte. — Én el vagyok készülve mindenre. — Ha ezt a sodronyt megrántom, — s ezzel egy sodronyt vett ki zsebéből, melynek szála az ablakon vezetett ki, — a léghajó, melyben gyermeked van, a légbe röpül. Ha te nem féled

is a halált, féled az övét. Válaszsz inkább. Jöjj velem az eszkimókhoz. Két hónap múlva szabad vagy. Felderítem ártatlanságodat, és visszatérhetsz sorsosaid élére: vagy mind a hárman meghalunk. Két hónapig velem, — ám legyen az pokol: de az után a menny következik.

Néma csend követte e szavakat. Elhallgattak már az utcák is, a nyitott ablakon át szellő osont a szobába, s kíváncsi vizsga tekintettel nézett be a holdvilág.

Most oly valami koppanás hallatszott, mintha szálló légy ütődött volna a falhoz. A villanyvezető drót, mely a püpost a léghajóval összekötötte, két felé volt metszve, az ablakból lecsúszott és a földre hullt.

Ismét néma csend, de csak egy pillanatra. A nyomorék kezében ott ragyogott a villanytöltény fényes réz nyila, szintén égni látszott csúcsán a villám, mely a pisztoly agyhoz hasonló hengerbe volt zárva, mint a működését váró, kiéheztetett halál. Egy nyomás és röpül a nyíl, viszi magával a villám-sodronyt, mint az elbocsátott sárkány, és ami élőhöz hozzá ütődik, annak vége.

Ilona mozdulatlanul állt e szörny előtt, oly kifejezésével az ész tompultságának, mely az érzett nyomás alatt megbénulva elveszti gondolkodási képességét. A tudat, hogy gyermekének élete is ez ember

kezeben van, mint egy reá zuhanó hegy, temette őt maga alá, talán még szíve dobogása is megszűnt, zürzavarrá lett szemei előtt minden, csak egy ösztönt érzett, rárohanni e nyomorúltra és kényszeríteni . . . De hát mire? . . . Semmire! Csak megrohanni és legyűrni, és fojtogatni, és taposni, a míg ki nem száll belőle a gonosz lélek. Vadállati indulat lepte meg a nőt, mely pillanatról-pillanatra ellenállhatatlanabbá lőn, vonaglásba hozta izmait, s vakká tette a veszélylél szemben.

A püpos e pillanatban inogni kezdett lábain és a másik pillanatban összehúllt. Mellette Paulina állt a felügyelő nő és részvéttel mosolygott foglyára. Mint égi jelenség, ki a veszély legválságosabb percében, látatlanul jelent meg, magaslott fel őrangyali alakja a lábainál hörgő gonosz lélek mellett. Ragyogva mint a hogy Gábiel arkangyalt festik az ég ellen lázadt, de eltiport Luczífernek sötét alakja felett.

XII.

A «SASOK» RÉSZVÉTE.

AZ EGEDI meggyilkoltatása óta egyre tartott, sőt fokozódott Budapesten az izgatottság. A temetés, a csúnyák tüntetése és most az a hír, hogy a gyilkos nem Ilona, hanem Sőreg, kit éjfél után abban a pillanatban fogtak el, melyben Ilonát is meg akarta gyilkolni.

A csendes és nyugodt foglalkozáshoz szokott emberiség, mely a társada'om nagy óragépezetébe beosztva, egyénenként megtalálta a maga helyét, s folyt a munka zavartalanul, — egészen neki volt most zudulva, mint egy megdöngetett méhköpű lakossága. Zummogott és dongott az utca minden felé, tömve voltak a társalgó és olvasó termek, összefutott a sokaság, mint a seregély had, mely közé kánya csapott.

Ebben a században még nem történt ilyen! A régi

világ napi eseménye, milyent figyelmére sem méltatott már az akkori emberiség, s megszokta, mint az örökös harczban élő katona a golyó süvöltését, itt panikot idézett elő, mint egy templom csöndjében, az imádkozók közt eldördült lövés. Fokozta pedig az izgatottságot a hír, hogy a púpost és a léghajót összekötő sodrony elmetszésekor a hajó kötele is felbomlott, s a léghajó az Ilona gyermekével együtt eltűnt.

A fogház falai közt elhelyezett telephon-tölcsérek az Ilona és Sőreg közt folyt szóváltást azonnal átadtak az őrszobának, meg is lett téve rögtön minden intézkedés. A sodronyt is azért metsztették el, hogy a hajót a púpos hatalmából kimentseék, de hogy a sodrony elmetszése miféle uton és módon okozhatta a hajókötel felbomlását, azt mindaddig, míg a hajó kézre nem kerül, s gépezetét meg nem vizsgálhatják, nem képesek megmondani.

De hát kézre kerül-e a hajó? Nem valószínű, hogy a gyermeken kívül más valakit is vitt magával, s e könnyű teherrel ki tudja, hova emelkedett? . . . Nem kormányozta, nem szabályozta senki. Régen ott van már az, a hol ember számára nincs levegő!

S az emberek ösztönszerű borzalommal tekintettek a magasba. A látcsövek ezrei kutatták a légkör határtalanságát, számtalan rendőri léghajó baran-

golt már jobbra-balra s kavalyodott a felhők közé, míg egyszerre csak hire szállt, hogy: a «Sasok társulata», délután három órakor, a testvériség teréről ezer légveloczipéddel, a hajó keresésére indul.

Légveloczipéd! Képzelden magának valaki olyan két óriási kereket, mint az előtt, az ugynevezett «alul csapó» vízi malmoknál szokott lenni. Két ily kereket, vékony aczélpálczákból, bevonva aczélszövvettel és megtöltve könenynyel. A két kerék közt a nyergeket, és a nyergek alatt a kereket hajtó villanygépezetet. A kerekek ellátva kapaszkodó vitorlakkal, melyek neki mennek a szélnek, és küzdenek a viharral.

A testvériség terére özönlenni akart a nép, de az oda vezető utcák csakhamar elzárattak, s telephon-tölcsérek hirdették, hogy délután két órakor ismét szabad lesz oda a közlekedés, de addig szükséges, hogy az előkészületek háborítlanul folyhassanak.

Egy család volt az emberiség s a család minden egyes tagja felett az egész társadalom örködött. Nem szügyelt tanulni senkitől és semmitől. A méhtől az összeműködést, a sertéstől az összetartást tanulta el. Ha valamelyik tagja felsikoltott, a társadalom összeröffen. Méltánytalanságot, igazságtalanságot, erőszakoskodást nem lehetett büntetlenül elkövetni senki ellen. Az emberiség érdeke nem volt egyes családok érdekkörére darabolva, elszigetelve és

felosztva. Millió és millió család nem képezett millió és millió kis államot, elszigetelő külön családi érdekkörökkel, vámvonalakkal, nemzetiségi érzelmekkel; egy összhangtalan széthuzó «kvodlibetet», hogy a társadalom nagy épületében különválva álljon minden kődarab, és ne forraszsza egészszé az a közös érdek, mely elképzelhetetlen az apró családok világában.

Annyi és annyi millió különvált érdek labirintjében, mint a mily labirint a régi társadalom vala, csakis a tapogatózó és egymással nagyon gyakran összeütköző, téveteg és mesterkelt törvények őrzárata tartott fenn némi csekély közbiztonságot, és nézte tétlenül a szemei előtt végbe ment legtöbb fosztogatást, mert nem tudott róla tenni; míg az új világban, maga a társadalom végezte a közbiztonság őreinek szerepét. Ha az emberiség egyik vagy másik tagját baj érte, emberek, mint az előtt az elszigetelt családok, nem vonták be magukat házaikba, mint a csigabigák, hanem a megsértett, és mindenkivel közös emberi érdek nem nyugodott, míg elégtételt nem szerzett.

A legrosszabb villanyvezető az üveg, a legrosszabb részvétvezető a családi keret. Az a részvét, a mi a családi kereten át a társadalom testébe szivárog, nem több, mint az a villany, mely az elszigetelő üveglábakon át a földbe megy. Vannak körül-

mények, melyek az üveglábakat megnedvesítik és több villanyt árasztanak, a családok részvéte is fokozottabb néha, de mi az a részvét az emberek millióinak nyomorához mérten?

Bebizonyította a tapasztalás, hogy ez emberbaráti érzelem a családi érzelmek rovására megy, és viszont.

A ki egyszer a család elszigetelő keretének üveglábairól az emberbaráti élet talajára lépett, vagy megbukott, vagy megszűnt kizárólag családjának élni. A jótékony nők és férfiak az emberiség iránti érzelmet a családtól vonják meg, mert szeretetük megoszlik. Egész odaadással nem csügghet az ember csak egy pályán, egész szívvel nem szerethet csak egy tárgyat. A valódi nagy művészek a művészetnek csak egy ágát művelhetik, a zene-virtuozok csak egy hangszerezen érhetik el a bámulat fokát, a mint a tehetség több tárgy avagy hangszer közt oszlik meg, hasonlít a szív érzelméhez, a szív érzelme pedig hasonlít a naphoz, mely csak akkor képes gyujtani, ha egy pontban gyűlnek össze sugarai.

A régi világban a felebaráti szeretet csak frázis volt, a megélhetés ösztöne, a vagyonszerzési vágy és a családi elszigeteltség, ezek a lesipuskás rokon-érzelmek, annyira lefoglaltak az emberi bensőt, hogy nem közeledhetett hozzá a humanitás. Körülálltak a szívet, mint élődi rokonok a gazdag rokon

pénzes szekrényét, és fogvicsorgatással tekintettek mindenre, a mi a szekrény felé közeledett. Az emberi jotékonyságnak légmentesen elzárt telepéről alig szabadulhatott a közérdek medenczéjébe egy-egy szípkorka, a többiit önemésztő csövei fogták fel, mint az önemésztő mozdonyok a netalán elillanni akaró gőzerőt.

Az új világban megszűntek e telepek, a közös levegőtől elvont villanyosság és meleg szabadon áradt szét, és szabadon hinté éltető balzsamát az emberiség ereibe. Az általánosságban nekipezsdült növényzet gazdag virágzása képezé a társadalom flóráját.

Ily általános részvét zajlott fel a társadalom kebeléből Ilona iránt, ki nemcsak ártatlanul gyanúsított, nemcsak ártatlanul szenvedett, hanem a mi egy anyjára nézve legirtóztatóbb lehet: gyermekét egy bizonytalan, egy ismeretlen, beláthatlan vész ragadta ki karjai közül. A púposról az orvosok azt állították, hogy félig örült, s tettét beszámíthatlan lelkiállapotban követte el, de ez nem enyhítette a kétségbeesést, melybe Ilona taszított, s melybe beleképzelé magát minden anya, s mely felzaklatta az egész társadalom nyugalmát.

A legszebb májusi napok egyikének verőfénye ragyogta be a testvériség roppant terét, melyen nagy volt most a sürgés-forgás. Emelvényeket, all-

ványokat, ülőhelyeket készítettek a nagy közönség számára, mely bizonyynyal kíváncsi lesz látni az ezer légveloczipéd együttes felemelkedését. A tér közepét pedig tele szurkálták magas oszlopsorokkal, melyek mint valami doboz fenekébe szurkált gombostűk, óriási bogárgyűjteményt látszának képezni. S egy-egy vékony árkot húztak minden oszlophoz, az árkokba csöveket raktak, beszöve cső hálózattal az egész tért, aztán leborítva fővénnyel, hogy ne lehessen látni a hálózatnak semmi nyomát. Az oszlopokhoz egyenkint, utcákat képező hosszú sorokban, a légveloczipédek töltetlen gépezetei állítottak, egy egész veloczipéd tábor, kéklő aczélszöveaik ragyogásával, a hajó lobogókat helyettesítő apró zászlócskák színes erdejével.

Délután két órakor felnyitattak a térre vezető utcák, s mint felhuzott zsilipeken át az áradat, zuhogva hömpölygött a tenger medrét képviselő tér-medencze tágas öblébe a népözön.

Ez aztán valóságos «néptenger», melynek egyik paránya, egyik vízcseppje olyan, mint a másik vízcsepp. Az ember elkülönítetlensége az embertől. Senkit fel nem emel a születés, rang és vagyon: senkit meg nem aláz a szegénység és foglalkozásának kinyomata. Sehol egy fenhordott orr vagy lenéző tekintet: senki nem érzi magát embertársa felett oly magasan, hogy arra lefelé nézhessen, a

másik oly alacsonyan, hogy fölfelé alázatószkodjék. Behizelgő mosolyoknak, melyekbe az önérzet beleolvad s a husos fazekak szaga által ingereltetve, nyállá válik, semmi nyoma; a hatalmasok lábai előtt csuszkáló emberek meghunyászkodását az uborka fák tetejéről senki sem nézheti önteltséggel, s a társadalom gyávasága nem ad jogot senkinek, hogy magát földi istenségnek tekinthesse.

Egyik ember úgy hasonlít a másikhoz, hogy senkinek sem juthat eszébe oltárra emelni őt s leborulni előtte, felöltöztetni aranyos ruhába s elakarni hinni erővel, hogy az a szőrös-bőrös emberhus nem olyan földi anyag mint a többi. Hogy egyik bolond a másik bolond előtt porba hullni köteles mint valaha. Hogy a társadalom az örültek háza, melyben az emberek, ama hitben cziczomázzák és ékesítik fel magukat, hogy azonképpen át is változnak különleges lényekké. Hogy fölismerjék az oroszlanbőrbe bujt szamarat az állatok közt és bámulják az emberek közt. A paradicsom-madár tollas s aranyruhás emberek olybá nézessenek a tömeg által, mintha valóban úgy jöttek volna a világra. S imádják egymást bután. Kis istenek, nagy istenek! Az istenségek kisebb és nagyobb válfajai, eleven élő szentjei. Kinek van nagyobb czíme és nagyobb kanala? A chinai császár, mikor ezt a sok bolondot látta, annyi czímet vett fel, hogy túltett valamennyin.

Az egymást istenítők és bámulók hada, nagy gyomrú és nagy ehető ingyenczek; nagy ebédeket adó és önmagukat hirdettető miniatúr Jupiteretek, kiket üvegen keresztül bámul a tátott szájú közönség, az éhező milliók söpredéke, és nyeli a port, hogy szekere után futhasson.

Az új világ emkerei úgy gondolkoztak, hogy ők nemcsak a frázisokban és a papiroson egyenlők, hanem a valóságban is. Egyikük erre, másikuk arra a hivatásra van alkotva, de emberré van alkotva mindenki, istenné senki. Ha van bolond, a ki istenitetni akarja magát, ám tegye, de oly bolondokra, kik ezen kedvtelésében elősegítik, bajosan fog akadni.

Divat, ízlés, pompa, jólét, nem egyesek számára kigondolt különleges adomány. Miért alkotná azt a munka, szorgalom, tudomány, találékonyság és az ízlés a mások számára és nem a magáéra? Miért működnek az emberiség egyeseknek és nem saját magának, az egésznek érdekében? Miért akarjon lenni az emberiség kész akarattal cselédséggé, hogy e földtekét, a mi az övé, nagylelkűen egyes felmagasztalt gazd-uramnak a számára művelje? Hogy a mézet másnak gyűjtögesse, saját magát pedig kifüstöltesse, háborúk által kiöltesse a köpüből?

Nagyon jól tudják az új világ emberei, hogy mi a jó és mi a szép. Élvezték is, fejlesztették is, a pazarlásig, a fényűzésig: de közösen. Semmi elkü-

lönített, önhizlalás, elzárkózott élvezkedés vagy halomra gyűjtött buzakalászkok hörcsögpalotája, hanem: az emberiség boldogsága!

Semmi összeharácsolt milliók! Elvonni az emberiségtől, fürödni benne és szomjan halatni másokat. Nem csalunk, uzsoráskodunk, nyúzzunk itt meg száz ezreket, egyes családok érdekében. Nem erénykedünk itt a szerzési és gazdagodási tudománnyal: nem terjesztünk pénzszagot magunk körül, hogy megszádlódjon tőle és merényletre vetemedjék az inség. Nem gyűjtjük külön családi medenczékbe az emberiség verejtékét: nem csinálunk a társadalomból sivatagot, hogy abban csak oázok virítsanak! Mindenütt virágozzék a boldogság! Közös talajra hintse harmatát a tudomány és a lángész! Nagy legyen az érdem és a közhasznosság jutalma, de ne legyen félre tehető. Legyen a jövedelem egy általános öntözési rendszer, melynek felbuzogó forrása körül paradicsomot alakítson a buja tenyészet, de folyjon a forrás tova, ne rekedjen egy helyre, ne torlódjék föl, hanem vigye az áldást mindenfelé. Ne irigyelhesse egyik ember a másik jövedelmét, ha közös az; jólétét, ha azért van megteremtve, hogy meg legyen osztva. A kisebb tehetség a nagyobb, ha ki lesz egyenlítő az adomány. Úgy tekintse a társadalom az ő nagy jövedelmű tagját, mint a kereskedő a jó «Kundschaftot», a ki nem

hasonlít a pókhoz, mint hasonlítottak a régi világ gazdagai.

S ez a néptenger itt, a testvériség terén az ő méltóságos hullámverésével, ünnepélyes mozgásával, nem tudja elképzelni, hogy lehetett az másképpen. Hogy voltak idők, melyekben az embert annál jobban becsülték, minél többet el tudott vonni a közjótól, az emberiségtől; minél hatalmasabban közreműködött a mások elszegényesítésén; minél több kenyeret vett ki embertársai szájából, rakásba rakva, felhalmozva az éhezők szemei előtt, s őriztetve az úgynevezett «tulajdonjog»-nak kérlelhetlen drabantjai, buta törvényei által. Nem tudják elképzelni, hogy alázhatta meg magát az emberiség borzadalmas nagy többsége, a gazdagok törpe kisebbsége előtt, a pénzes erszények után csúszva és mászva, fogai közt czipelvén a husos kosarat, ingerelve éhségét és koplalva a mások jóllakásáért.

Itt, a hol minden ember egyenlőnek érzi és tudja magát, elbámul az ész a multakon, azokon a megkülönböztetéseken, melyek az embereket osztályozták; a meztelenségtől az aranypalást és biborig; a burgonyahéjtól az emberi képzelődés által kigondolható étkek választékaig; a földkunyhóktól a kristálypalotákig; a pokoltól a mennyekig. S az osztályozás ezen ördögi mesteriségét, a kárhozatnak

ezt a gyehennáját, az egymás letiprását, s az egymás hátán való lelketlen felkapaszkodást elnevezték: társadalmi rendnek.

Nézd e népet itt, mely közös tulajdonának tekinteti a földtekét, hogy mennyire otthon érzi magát minden tagja. Az a tartózkodó idegenkedés, reszketeg meghunyászkodás, melylyel a régi szegénység a föld urait tekintette, nem észlelhető senki arczán. Hol volt az otthon azoknál, a kik nem bírtak egy talpalatnyi földdel? Mit jelentett a «haza» elnevezésének hangzatos frázisa, a semmivel bírók szívében?

Az új világ emberiségét a jó barátok, jó ismerősök társadalma képezi. A milyen volt a régi világban egymásnak egy-egy osztály, hát most az egész emberiség egy osztály; a minthogy a régi világ egyes osztályai tegezték egymást, most a társadalom tagjai teszik azt. Nem szerencsejáték itt az élet, foroghat a koczka a mint neki tetszik, de nincs hatalma, hogy az emberek sorsán változtasson. A véletlenségnek ki van téve a szűre, saját értékét annyira emelheti mindenki, a mennyit érdemei nyomnak. Nincs itt hire Monacconak, hol a születési véletlen roulettjéről aranybölcsőkbe gördülnek a gyermekek.

Öröm nézni, boldogság érezni, a mint itt a társadalom tagjai egymással érintkeznek. Minden egyes

ember ugyan annyi tulajdonjoggal. Minden egyes ember egy-egy részvényt nyel és senki többel. «Kutyánál vagy különben!» Ez a frázis, melylyel magát a régi világ embere vigasztalta, az új világban tényynyé vált.

Azért volt ám divat, ízlés, fényüzés és pazarlás! Mindenféle tehetségek működtek a szakpályákon. «Született szakemberek», a kik alkottak, a kik arra a pályára, melyen működtek, nem nyomorítva voltak, hanem teremve. Lelkesedéssel, szenvedélylyel törtek előre, hódítva és diadalokat aratva a terepen, melynek minden zegét-zugát ismerték. Új és új ereket fedeztek föl ama végtelen és határtalan kincsbányában, melyet természetnek neveznek. Buzogtak a jövővelmi források, s egyre nőtt a társadalmi jólét tengerének dagálya.

Az ő «józan eszével» és állatias «eredetiségével» eltűnt a földszínéről a paraszt had, ez az emberi osztály, mely még legközelebb állt a majomhoz, ahhoz az átmenethez, mely az emberiséget az állatvilágtól elválasztja. A társadalomnak ezen igavonói, kik csak azért voltak, hogy jármaikat huzzák és párosodjanak; semmi más céllal mint a létezéssel és önfentartási ösztönnel. Két lábu, tollatlan beszélő gépek, felhuzatva a születéssel és lejárta a halállal, mint a mi az eszköznek szokott sorsa lenni. Eltűntek az ő bámész buta arczaikkal, a nadrágosok iránt

viseltető gyűlöletükkel és gunyoros mosolygásukkal; alázatos ravaszságukkal s ama rabszolgai típus-szal, melyet a társadalmi zsarnokság sültött homlokukra.

Eltűntek a kis iparosok és a gyári munkások, az ő sápadtságaikkal, elégedetlen izgatottságaikkal, a munka által meggyötört nehézkes mozdulataikkal. A nagy iparosok, az ő durva önhiúságukkal és nagy hasukkal. A gyárosok, a munka ezen ravasz diplomatai és sztrategái, kik «emberanyaggal» működnek, mint a hadvezérek és saját maguknak aratják a diadalt. A gentry, az ősök véres kardjának eme rozsdája, mely magának követeli a történelem dicsőségét. A nemzetes és teins meg tekintetes urak, ez az egy paplannal takaródzó három válfaj és pörlekedő szomszéd, a három felé osztott kuriának egy-egy elégedetlen részese és kezdő betűje, embriója az uraságnak. Ebből fejlődik a nagyságos úr, meg a méltóságos úr, a címek jelmezében farsangoló papir királyság, a kinek agyából kel ki az exczellenciás ostobaság. S ez mind arra való, hogy irigyelje és lenézzze egymást. Hogy gyűlölje a felette és kicsinyelje az alatta állót. Meg annyi ellenséges lábon álló társadalmi dandár, egymás ellen küzdve a kulisszák megett, alattomos fegyverekkel, áskálódással és alávalósággal, de hajlongva és mosolyogva a lámpák előtt. A társadalom osztályozott iskolái,

melyekben a képmutatást, az egymás félrevezetését és kijátszását tanulják az emberek. A régiek bölcselkedéséből kifolyó «leghelyesebb» társadalmi rendszer, melyre, mint az inquizíció emlékére, borzadva gondolnak az új világ gyermekei, s hálaímaikhoz csatolják e felsóhajtást: «Csakhogy eltűnt!»

A földművelő-osztály a «paraszttal», az iparos-osztály a «mesteremberekkel», a közép-osztály a «bocskoros nemesekkel», az úri osztály a «gentryvel», az arisztokraczia a «mágnásokkal»; — a kenyérintelligencia, a papság, a katonaság; az akademikusok, filozofusok, irodalmárok, művészek, általános elnevezéssel illetve őket: színészek, — mind eltűntek a föld színéről. És lett a társadalomból egyetlenegy osztály: a baráti; egyetlenegy cím: barátom! Közállamhivatalnok mindenki.

Ahány ezer ember itt a testvériség terén megjelent, az mind jó barátja volt egymásnak, akár látták egymást az életben, akár nem. Bátran közeledett embertársához az ember. Megszólította bizalmasan, mintha mindig «együtt őrizték volna a nyáját», és nem tartott attól, hogy megtagadják tőle a kollegaságot, vagy hogy «nagyobb marhát» szólít meg jó magánál. Fesztelenség, mint egyenlő szőrűbőrű ismerősök közt szokott lenni; szívességes előzékenység, a milyennel művelt jó barátok szoktak

viseltetni egymás iránt. Akár hová megy az ember, jól találja magát, mert hozzá hasonlóval találkozik mindenütt. Egyiknek több a jövedelme, mint a más-
siknak, egyik nagyobb fényt, pompát fejt ki, mint a másik, de ezeket úgy tekintik, mint a kik nyitott házat tartanak, és megosztják asztalaikat a társadalommal.

Amott jön éppen Sziklai Zoltán, pompás, aranyozott járművön. Az egész jármű üvegből van készítve, általa feltalált üvegből, mely kovácsolható és önthető, mint a vas. Ragyog, mint egy átlátszó gyönyörű ékszer, mely magába foglalja feltalálóját, ki nehéz rojtu bársony párnákon ül századik ne-jének oldala mellett, és kinevet belőle a boldogság. A kocsit láthatatlan villanygépezet ragadja előre, melyet Jenei Béla gépészhivatalnok vezet, ki most Sziklainál mint házkisegítő van alkalmazva. Rö-pülnek, mint a villám, állatkínzás nélkül, ügető verse-nyek, habzó «trappereinek» lihegése nélkül, melyek félve az ostorcsapástól, nem mernek «felvágni», hanem kínlódnak, hogy ropog bele minden csont-juk. Ragyogva suhan tova a szikrázó üvegbatár, gördül a kautschuk keréktalp a gránittal beöntött széles úton, melyen egymás mellett czikáznak a szebbnél-szebb, pompásnál-pompásabb futó-gépek.

Akár merre nézett a szem, csak urat látott; azt az úri egyenlőséget, melyet a közműveltség csiszolt

össze; azt a nagy társadalmi mozaikot, melybe úgy beleillett minden koczka, hogy alig lehetett megkülönböztetni. Addig faragtak, csiszoltak, köszörültek minden egyes darabot, a míg bele illett a keretbe és elfoglalhatta a maga helyét. A régi társadalom úgy képzelte az egyenlőséget, hogy az osztályok egy színvonalra süllyedjenek: ezért remegte; az új világ úgy hajtotta végre, hogy a lehető legmagasabb színvonalra emelte valamennyit: ezért rajongott érte.

Finom öltözetek, meglegedést visszatükröző arczok, tiszta csengése a boldog nevelésnek, mely közé nem vegyített gixert a megélhetés gondja, nem állta útját a hang emelkedésének a félsz: hogy hátha belesülünk a nagy boldogságba? A jó kedv fényének nem képezte árnyát ama kisérteties gondolat, a milyen például az adósnak a hitelező; a mulató férjnek az éhező család; a mai farsangnak a holnapi bőjt. Két oldalról nem volt felárlkolva a vidámság útja; a mulatási vágy nem hasonlított a czirkuszi lóhoz, mely korlátok közt adta a hortobágyi csikót, és ki volt számítva, hogy meddig érjen az ugrása, hanem levették róla a féket és övé volt a nagy világ. A művelt lélek olyan, mint a zene, akkor legöntudatosabb, mikor legjobban ragadja magával a hallgatót. Száguld, mint a villám, összeköti az eget a földdel és benyargalja a min-

denséget botlás nélkül, de ha korlátot emelsz elébe, összetöri magát rajta. Hát nem kell félni a művelt ember jó kedvének kicsapongásától, bár eget verjen is az, míg a göröngyök közt mozgó műveletlen még ha lépésben megy is, felbukik.

Az a tartózkodás nélküli jó kedv, mint mikor az ember zöldbe megy és nem lát a feje felett borulást, ragyogta be az egész sokaságot. Derű, milyen csak is ama jó barátok arczán sugárzik, kik nem állnak üzleti összeköttetésben egymással. Zaj, de nem ködös, mint a börzén, hanem verőfényes, mint a majálison. A pajzán gondatlanság csengése, mely végig rezgett az egész tömegben, mint egy akkord, s felpirkadt az arczok háborítlan öröme.

Egyre dübörögtek az érkező vonatok, magán és társas villámfutók, légnyomással hajtott veloczipédek, szikrázó kerekekkel, csillogó küllőkkel, mint forgó napok, mint egy, a földön cikázó Elysium csillagai. És ömlött a közönség, mint a láva, melyből föl-fölvelltek a szemsugarak, felfeslettek a mosolyok, és integettek egymásnak az ismerősök.

A régi társadalom efféle összejövetelei, mint nagy komédiák játszották le magukat, öntudatlan színészkedésével az ott megjelenő emberiségnek és képmutatásnak. A hol mindenki azon törte magát, hogy lehessen különb a másiknál, fel lévén korbácsolva az egymás fölé emelkedhetnémség a ranggal, az

alantasak hajlongásával és az elszolgaisítással. Jött a tekintetes úr, a ki a nemzeti úr köszönését várta; a nagyságos úr, a ki leereszkedő volt a tekintetes úrhoz; a méltóságos úr, a ki szerény pislogással figyelte a görnyedezőket; és az exczellenciás úr, a ki már oly egykedvűséget mutatott, hogy a hódolók sokaságát meg se látta. «A népséget és a katonaságot» képezte pedig a tömeg, mely egyenlő irigységgel és bámulással nézte a pöffeszkedést, vagy leereszkedő színjátékot, a mit férje karján a tekintetes úr felesége, fel az exczellenciás úr feleségeig, fokozatosan véghez vitt. Ez volt a régi összejöveteleknél a dekoráció, és a régi emberek így tartották helyesnek. A tekintetes úr már nem akarta az egyenlőséget, a nagyságos úr örjögésnek tartotta, a méltóságos úr mosolygott rá, az exczellenciás úr nem vette észre ez ostobaságot. Csak az úgynevezett «nép»-nek kellett volna. De hát mit számított ez a krajczáros, piczulás aprópénz a százasokkal, ezresekkel, tíz és százezresekkel, meg milliomosokkal szemben. Ha egy-egy ilyen milliomos felváltotta volna magát népre, elmondhatta volna magáról: «Kicsiny nekem a világ, kirugom az oldalát!» — Hát mi értéke volt a népnek, míg krajczárokra volt felosztva? Míg a felvilágosodás deleje az összetartozandóság érzékét fel nem kelté benne; a míg egygyé nem olvadt, ércz-

hegygyé nem vált, magába zárva az egész társadalmi kincset.

Zsongott már az emelvényeken a sokaság. A majdnem beláthatatlan, több száz holdnyi téren, melynek alacsony kereteként tűntek fel a kétemeletes házsorok. Mint a szellők lágy ölén hullámszó kalásztenger, zajlott a nép fel-felduzzadó dagálya, vagy elmélyedő apálya, a mint az emelvényeken, mint partot mosó hab, fel-feltornyosodott, avagy lesülyedt a meder közepén, fodros és színes csillogását mutatgatva. A napernyők kavarodott színpompája bevirágozta a tájat, melyből a veloczipédoszlopok lobogós árbocjai nyúltak ki, keleti fényvel, szemet kápráztató tarkasággal, mint egy óriási virágszőnyeg, a mely mozog, s járnak-kelnek rajta a rózsabokrok, a kaméliahimzések, a nefelejcszegélyek, gyöngyvirággal beszótt csipkefodrok.

Egy beláthatlan virágöböl, melynek köröskörül amfítheatrumszerűleg emelkedő partjain narciszszok, mandulafák, leánderek, hiaczinthek, jázminok nyíltak, délibáb fürdők sugáros habjain himbálózva, mint úszó ligetek, a melyek mosolyognak s lombjaik árnyán, ragyogó szemek sugáros zuhanyától éled az emberi lélek.

Egy üresen hagyott emelvénytörzs, szokatlan pusztaságával meredezett ki a napernyők és tollas kalapok lombjai közül, mint valami kopár bérce, melyen fű,

ta és galagonyabokor sem terem már; mikor egyszerre csak zene zendül, sorompók nyílnak és felharsan az éljen, mint egy orkán. Az intézetek növendékei érkeztek meg. Aranynyal áttört külön-külön lobogók alatt, melyek nehéz selyme lecsüggött, mint az áldással terhelt gyümölcsfa ága. Általános mozgás keletkezett a szülék közt, és az emelkedő keblek szívdobogásától rengett a tér.

Fehér nadrágos, zöld kabátos fiatalság, egy megérkezett fiatal erdő, az apró csemetéktől kezdve a lombosodó fáig, telt nedűjü büszke sudarakkal, az életerő magasan hordott koronaival, melyeket jég verése, vihar dülása még nem tépett meg. Tömör, zárt sorokban, egyszerre lépve, hogy ruganyos izmaik alatt roppant a föld. Egymástól két-három lépésnyire elváló csapatokban, hogy százan-százan képeztek egy-egy szakaszt. A csapatok közt a tanárok és nevelők, mint a fűvészkertek jelző oszlopai, kalapemeléssel, lelkesült arczkifejezéssel viszonozva a közönség tüntetését, mely kitört újra és újra, ahányszor egy-egy más lobogó jelent meg, melynek szalagozott csúcsa égett a verőfényben, mint pünkösdi tűznyelv az apostolok feje felett.

A gyermekes ártatlan arczocskák hajnalpirkadása, gulaszerű emelkedésben, fölfelé az évek lépcsőzetén, az árnyasodó állig, bajuszkák barnálló ütközéseig, itt-ott egész bajuszokká és barkókká fejlődve, mint

az idősebb vetések sötétebb, színbe átmenő árnyalatai. Duzzadó izmok a nadrágok és kabátok alatt, melyek a mellen gombolatlanul lengenek szét, mint nyiladozó bimbók lefeslett takarói, csak a derékon tartja össze egy ezüst kapocs, és a kihajtott széles inggallérok fehér tulipánokként virítanak a fejek lombos szirmai körül, melyeken tollas kucsmák vannak hetykén félre csapva.

Az emelvények másik szakaszánál a leányok. Az eleje olyan apró, mint a nagy fűből alig kivirító csengettyűvirág, az utólja mint feslett narancs, melyből már majdnem kicseppen az illatos zamat. A feszes fehér harisnyákon keresztül érezni a meleg vért, az ajkak, melyeket bezománczozott már a kéjvágy, tapadnak a czukortól és nyalánságra ingerlik az érzékeket. Domború keblükre ráhajlik a zöld ujjasderék, mint szűz ölelés, mint forró naptól, forró pillantástól óvó lepel. Megtelt körvonalaikon a kicsattanó izmok ruganyossága, a gyümölcs érintetlensége, melyből nem szivárgott még el semmi méz.)

Életkedves, reményteljes szüziesség és ártatlanság, mely sem nem érzett, sem nem nézett még eleget, mely a gondolat kéjénél, a látás élvezésénél nagyobb mámort még nem ismer. Mint a virágkehely a hajnali világosság előtt, úgy nyílik föl lelke a látványosság előtt és nem hull bele csak tiszta harmat, melyet mohó szomjjal szív magába. Az élet mutat-

ványaiból alig ismer még valamit és kapva-kap minden pillangó után. A milliárd csóktól, melyet a közönség szeme hullat rájuk, nekipirosodnak és nekihevülnek, olvadozó ajkuk szélén boldog mosolygás játszik.

Egy új társadalom a régi helyén. Új ültetvény. A kivágott rothadó fák helyett az új rendszer szerint beojtott hajtás; a régi, erkölcsileg beteg társadalom kiütései és a férgesség típusa nélkül. Kifestett, felczičomázott anyák nélkül, kiknek árnyékában az ümő udvarló után mekegett. Még alig fejlett és már érett a leszakasztásra, az anyai példa és bujaság levegőjében hamarosan nekinyúlva és fölfedeztetve a szaglászó ledérség által. Sietve élő, kéjt hajszoló fiatalemberektől körülrajongottan, csiklándozottan, előbb szemmel, aztán kézzel, végre kifacsartan és utczára dobottan, a hol reá akadnak a vén kéjenczek és adnak neki piperére meg festékre valót, a miből kijut az anyának is. És pompáznak utcahosszant divatosan, a becsülettel daczolva, a tisztességet lenézve, egy-egy volt udvarló odadobott köszönésén osztzkodva, mint a hogy megosztzkodtak az udvarlón magán. De hát ez a világ is eltűnt, elsöpörte az új fuvalom, mint egy miazmás légáramot s megtisztította a földtekét.

A mai nevelés olyan üde, mint fehér liliom nyílása gondos kertész keze alatt. Meglátszik az a

növendékek tekintetén, benne van abban az elbámulásban, melylyel a látottakat fogadják; abban a gyermekes örömben, mely az életnedvnek még meg nem csapolt forrásából buzog fel. Finom, alig használt érzékük a levegőben úszkáló legcsekélyebb élvezet is felfogják, és kaczagnak, mint a hús lombok édenében dalolásra kelő kis madarak. Az ő szemeik előtt érdekes és új minden; nem teltek el semmivel, nem úntak meg semmit, rajonganak mindenért. Elbűvöli őket egy-egy multság vagy ünnepély látása, nem úgy, mint a régi fiatalságét, mely csakhamar megúnta valamennyit, és huszonnégy éves korában hátat fordított az örömnök, mint a vasúti kalauz annak a vidéknek, melynek nézésébe már belefáradt.

Mennyi élet, mennyi hevült arcz, mennyi viczkánczó szempár! A mint az emelvények felé bekanyarodnak, lépteik oly könnyűdek, mintha a levegőben járnának. Elragadtatásuk szárnya röpti őket, tekintetük előtt összeolvad a ragyogó tarka látvány, és pacskolnak benne, mint fürdőben a tündérek. Idejük sincs egymásra nézni, csak kacsintgatnak örömlükben, és hogy többet láthassanak, még szájukat is kinyitják. Szedik emlékükbé a sok mindent, mint a rétre szabadult városiak a mezei virágokat, és kötik nagy halmazos bokrétákban, hogy majd haza czipelve előszedhessék egyenként, nézeget-

hessék és bonczolgathassák, s eltegyék amaz időkre, melyekben ha majd végig tekintenek rajtuk, vissza kívánják a kort, midőn az efféléknek is tudtak örövendeni.

És úgy tekintett e növendékcsoportra minden szülő, mint a magáéra. A miniszterek szemében, mint az utakat gondozó (hajdan utczaseprő) államhivatalnokok szemében, ott ragyogott az örömköny. Meztelen gyermekek szülői nem irigyelték az elegans urfiak és kisasszonyok sorsát, hanem ezer és ezer látcső szórta rájuk a szeretet éltető özönét, azt a gazdagon ömlő záport, melyért hiába imádkozott a szívtelen régi világ szegénységének, a részvétlenség szárazságában fonnyadó nemzedéke. Íme együtt volt most az új világi család, de a nyomor penészszága, a piszok bűze, a mozsdatlan test «büdös paraszt»-isége nem volt rajta érezhető; a fésületlen kőczos fejek hajbarázdáiban nem lakmároztak a férgek; s a lélekdurvaság zord redői nem sötétlettek az arcokon. Ez volt az egyenlőség ténye az új világban, és nem frázis, melylyel a régi társadalom az ő embertelenségének undokságát leplezgette. A mely társadalmon kormányváltozásokkal, politikai kuruzsolásokkal akartak segíteni, s a mely társadalom gyomrát az összekotyvasztott sok ostoba gyógyszer már, ronggyá tépte és keresztül ment rajra minden hatás nélkül.

A közönség még nem telt el a növendékek, a szülők, az ő üde és boldogoknak látszó gyermekeik nézésével, a látcsövek sugarai még mindig reá voltak tapadva a rózsás arczokra, mikor megadatott a másik jel és újra harsány éljenzéstől rezgett a lég. A zenekarok «tust» húztak, s a térnek üresen hagyott közepére robbant ötszáz válogatott férfi és ötszáz válogatott nő, a «Sasok társulata»-nak ezer tagja. A légveloczipéd-ezred katonái, a felhők regióiba törő hősök, kik fölemelkednek a villámokhoz és a vihar vértzetén, felhőtorlaszán áttörve, megostromolják a napot az ő otthonában, hol az elemek hatalma megszűnt és nem borítja fátyol az örök fényt, mely Isten oltárán ragyog. Ezer daliás alak, önkéntesek a részvét hadseregében, a szeretet parancsnokságának hatásköréhez tartozva, készek beszáguldani a világot, hogy egy kétségbeesett anya eltűnt gyermekét visszahozzák. Az «új világ» veres keresztesei, de a kik nem csatázó hatalmak előtt görnyedeznek, hogy mint egy megalázott, megsebesített társadalom tagjai, saját sebeik nyalásával akarjanak tetszelegni az úr előtt, hanem az egyenlőség gyermekei, kik az álészvét érdemrendes maszkáinak nagy képe nélkül szállnak testvéreik segélyére. Az «új világ» veres keresztesei, a mely új világ azon kezdte az emberbarátiságot, hogy testvéri kezet nyújtott egymásnak valamennyi nemzet, és

beszűntette a háborút. A mely új világ emberei nem ütöttek sebet embertársaikon az egyik kezükkel, hogy a másikkal bekötözzék; nem törtek a hatalom szolgálatában kettős érdekem után, hogy a jobb-jukkal mint gyilkosok, a baljukkal mint mizerikordiánusok egy-egy kis elismerést arassanak.

Sem nem büszkén, sem nem döllyfösen, hanem fenköltén és meghatottan lépett a közönség elé ez az ezer ember, a mely közönség most kezdte érezni a pillanat komolyságát. Egyszerre csendesség lett, mint egy templomban, melyben megjelentek Isten szolgálói, hogy az ájtatosságot megkezdjék. Derékon, égszínkék fátyollal átkötött bő zubbonyban, hófehéren, mint a hogy az angyalokat szokták festeni, a nők; lovagló fehér nadrágban és kabátban a férfiak. Egyenkint oda álltak veloczipédek mellé, mint azelőtt a huszárok paripáik mellé. A veloczipédnyergek fel voltak szerelve több napra élelemmel és ruhával, tömlő kerekeik meg voltak töltve könenynyel, s hullámozó hánykódással lebegtek horgonyaikon, mint kikötőkben a hajók. A nőket Kádár Emilia, a légveloczipéd feltalálója, a férfiakat Cserjéssy Illés vezényelte. Gyönyörű két alak, festészeti és szobrászati példánykép.

Indulás előtti pillanat volt ez. Elhalt a lélekzet a nézők ajkán. Ünnepestes némaság, a légáramnak ama sajátságos zizegésével, mely csak fokozza a

csendességet. Az ember meghallja saját vérkeringésének forgását, üterének lüktetését. A szemsugarak mint a vitorla kötelek megfeszülnek s be van velük halózva a lég, mint hajók felett az árbocz környék, s fel az árbocz kosárba kapaszkodik a kíváncsiság. Mintha egy-egy feltörő sóhaj mozdítaná meg, lanyha lendülettel imbolyognak a zászlók, s hegyezett tülekkel várja a harsona szót a légparipa.

Most csengő, eléggé erős, de a nőiség kellemét bíró hang rezdül meg a levegőben. Emilia vezényel, s női szopránját csakhamar követi az Illés bari-tonja: — Nyeregbe!

Egy fehérén megvillanó mozdulat, s a hullámozó veloczipéd paripák hátán, tündéries hosszú sorokban ülnek a magasság bajnokai. Mint a kikötő előtti tenger, elterül felettük a megmérhetetlen magasság, az ő elrejtett aknáival, szélvészével, villámfegyveres felhő oszlopaival, melyek el vannak bújtatva a láthatár mögé, hogy előtörjenek az első jeladásra, megeresztett fergeteg paripákon, az ágyúkerekék dübörgő bömbölésével, mennykő-okadásával. Mikor baljóslatúan ragyogó szegélyét tolja előre a felhőtábor, a nehéz vértess lovasság, felpikkelyezve izzó karikák fodra közt, sárkányokon ülve. Négy öt ezer méternyi magasságban, a hol nincs más segedelem csak az imádság! Hát oda mennek ők, Istenben bízva, s mint iránytűt, szívük hősi dobbanását

követve! Nem rettegve semmi veszélyt! Egy kétségbeesésében megtörött anya könyörgése s a közönség áldása megy velük!

Ereszd el! — hangzott a második vezényszó, és felbomlottak a kötélcsokrok, megingott a léghajó tábor, búcsú köszönést intettek a lovagok süvegei.

A másik pillanatban száz és száz ezer kalap emelkedett a magasba és viszonzta a köszönést, kendők felhője lebegett a verőfényben s eget verő éljen reszketteté meg a levegőt.

Egy percz múlva már háromszáz méter magasban sűrögték a veloczipéd kerekék a város felett, a szétvált sorok repülő vonalai mindinkább egyes részekre oszlottak, melyek kékes aczélszövetéről, ragyogó színpompával verődtek vissza a napsugarak.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Jőjjön el a te országod!	3
I. A szerelmes festő	17
II. Az új világ egy emberének palotája	28
III. Egy érdekes pohárköszöntő	43
IV. A merénylet	61
V. Az új világ legújabb társadalmi kérdése	75
VI. A temetés	84
VII. A parlament és miniszterium	100
VIII. Az új világ egy börtöne	119
IX. Az Árkosi Ilona beszéde	128
X. A gyermekek	168
XI. A púpos vallomása	185
XII. A sasok részvéte	198

AIGNER LAJOS KIADVÁNYAI.

NEMZETI KÖNYVTÁR

MAGYAR ÍRÓK NÉPSZERŰ KIADÁSA.

SZERKESZTI: ABAFI LAJOS.

E díszes kiállítású s magyarázó jegyzetekkel és életrajzokkal ellátott vállalatból megjelentek eddigelé:

Balogh Zoltán összes művei 3 kötet	4.20
Beöthy László Goldbach & Comp. Regény	1.40
Csokonay Mihály élete. Irta <i>Haraszi Gyula</i> .	1.60
Czakó Zsigmond összes művei. 2 kötet	4.—
Dayka Gábor költeményei	1.—
Dugonics András Bátori Mária	1.40
Gaal József Szirmay Ilona. Történeti regény	2.—
— Alföldi képek és humoros rajzok	2.—
— Történeti beszélek	2.—
Kazinczy Ferencz Pályám emlékezete	1.50
— összes költeményei. 2 kötet	2.40
— Erdélyi Levelek	1.80
— Magyar Phanteon Életrajzok	1.60
Katona József összes művei 3 kötet	4.20
Kármán József művei 2 köt.	2.60
Kölcsey Ferencz élete. Irta <i>Javcsó Benedek</i>	2.—
Mikes Kelemen. Mulatságos napok	1.20
— Törökországi levelei	1.80
Péczei József meséi. Kiadta és életrajzzal ellátta <i>Dr. Takács Sándor</i>	2.—
Pulszky Ferencz: Ábránd és valóság (Mese a Csillagfiról és Királyfiról, — jellemrajzok, utazások stb.)	3.—
Szemere Miklós összes művei. 3 kötet	4.80
Sárossy Gyula összes művei 3 kötet	3.20
Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok. Első köt.	2.—
Vajda János összes költeményei 2 kötet	3.—
Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete	2.—
Vitkovics Mihály művei. 3 kötet	2.80
Zrínyi Miklós. Szigeti veszedelem	1.20

Minden kötet kötve is kapható, a bekötést (barna vászonban, piros metszéssel) 60 krral számítva.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Abafi Lajos Mikes Kelemen 60 kr.	Neményi A. Kortörténelmi
— Szerelmi népdalok ... 40 «	rajzok 2 kötet ... 1 frt 60 kr.
— Tréfás népdalok ... 40 «	Obernyik beszédei ... 20 «
— Göcseji népdalok ... 40 «	Phaedrus aesopi meséi ... 20 «
Ányos Pál költeményei 40 «	Pontmartin D'Aurebo ne
Aristophanes A békák ... 20 «	marquisné ... 20 «
Arnóthi A. föld alatt ... 60 «	Rényi R. Petrarca ... 20 «
Bayer F. Czuczor Gergely 20 «	Sacher Masoch Holdas éj ... 20 «
Bekics Gusztáv. Cid, spa- nyol románczok ... 60 «	— Hitelezők, mint házas- ságszerzők ... 20 «
Bolgár M. A régi arabok 20 «	— A szerelmes szerkesztőség 40 «
Brankovics Shakespeare jellempépei ... 40 «	Schiller Don Carlos. Ford. E. Kovács Gy. ... 1 frt 20 «
Caballero Elbeszélések 20 «	Sealsfield Túlvilági adósság 20 «
— Előítélet és felvilágosodás 40 «	Sheridan A rágalom iskolája 40 «
Castellár Byron élete ... 60 «	Simiensi A visszatért ... 20 «
Collins Két beszély ... 20 «	Struensee G. A Wallisból 20 «
Czakó Zs. Leona ... 20 «	Szana A. két Kisfaludy ... 40 «
Éjszaki K. A cydoni alma 60 «	Szathmáry K. Képek a kö- zépkorból ... 40 «
Eckmann-Chatrian Fran- czia életképek ... 20 «	Tennyson Enid ... 20 «
Ferezei Zoltán Báro Eöt- vös József élete és művei 60 «	Tibulus elegiai ... 60 «
Gaskell Mély titok ... 40 «	Tolnai Somvári Fényes A. 20 «
Gozlan A ki egy halottba szerelmes ... 40 «	Torkos L. A kígyóbőr ... 40 «
Grillparzer A szegény muzsikus ... 20 «	Tóth Ede. A toloncz ... 40 «
Imei F. Az aranypróba 40 «	— A falu rossza ... 40 «
Jatona József Bánk-bán 60 «	— A kintornás család ... 40 «
— Lucza széke ... 20 «	— A névtelen hősek ... 40 «
— Jeruzsálem pusztulása 40 «	— Költeményei ... 40 «
Kerégyártó E. Tompa M. 60 «	Tóth Kálmán Irka-firka ... 60 «
Kvassay Megtörték egymást 40 «	Tóth Lőrincz Sötét időkben 40 «
Lamartine. Graciella ... 80 «	Turgenev Az óra ... 20 «
Makróczy A becsület sze- génye ... 60 «	— A fatalista ... 40 «
Margitay D. Föltámadás után 60 «	— Boldogtalan ... 40 «
Márkus József Egy ballépés 40 «	— Három találkozás ... 20 «
Moller Arany tetemre hívása 20 «	— Költemények prózában 40 «
	Vahot I. Petőfi emlékezete 40 «
	Váradi A. Sziv örvényei 20 «
	Virághalmi F. A cserepár naplója ... 60 «

Z

51.

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

«

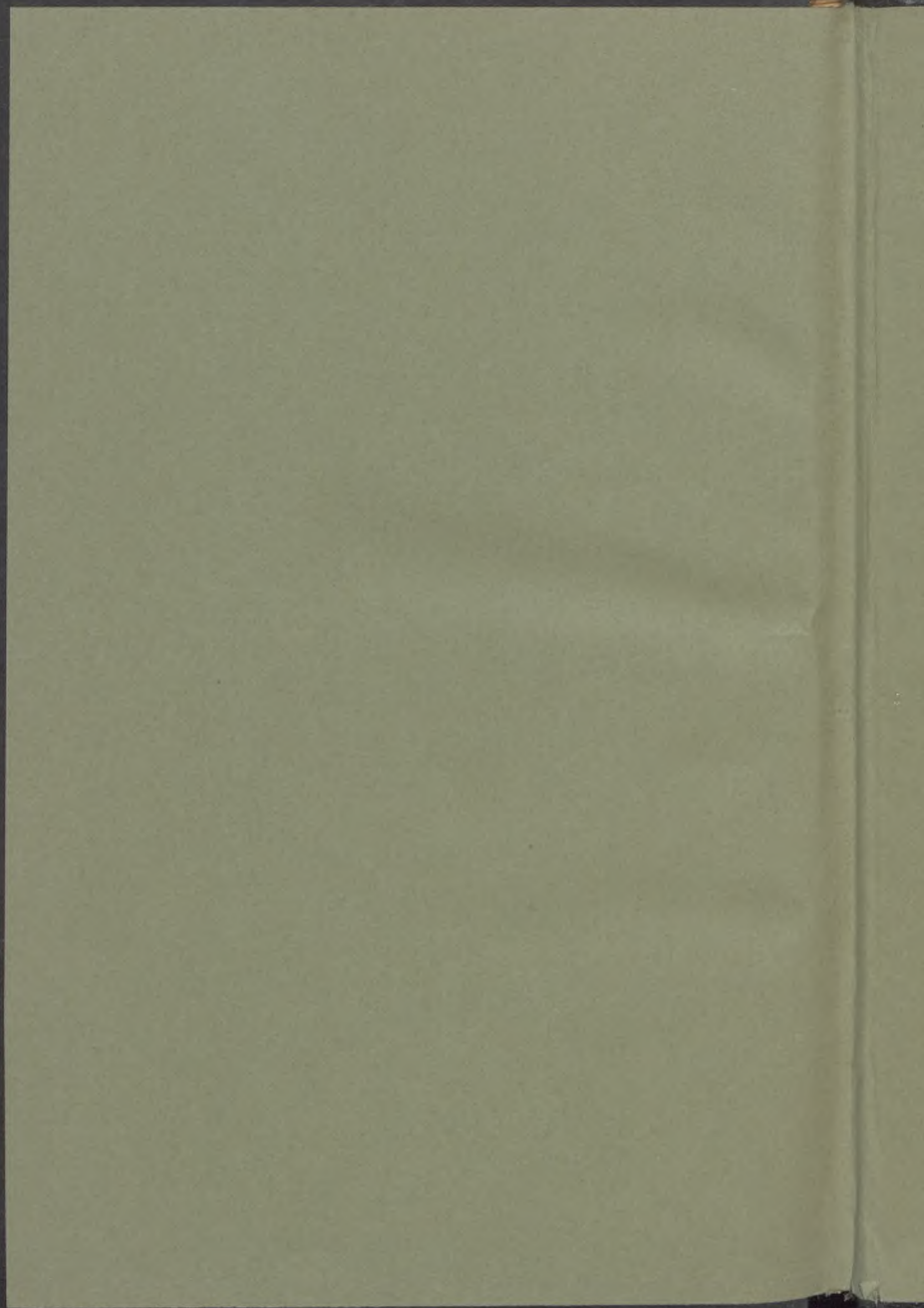
«

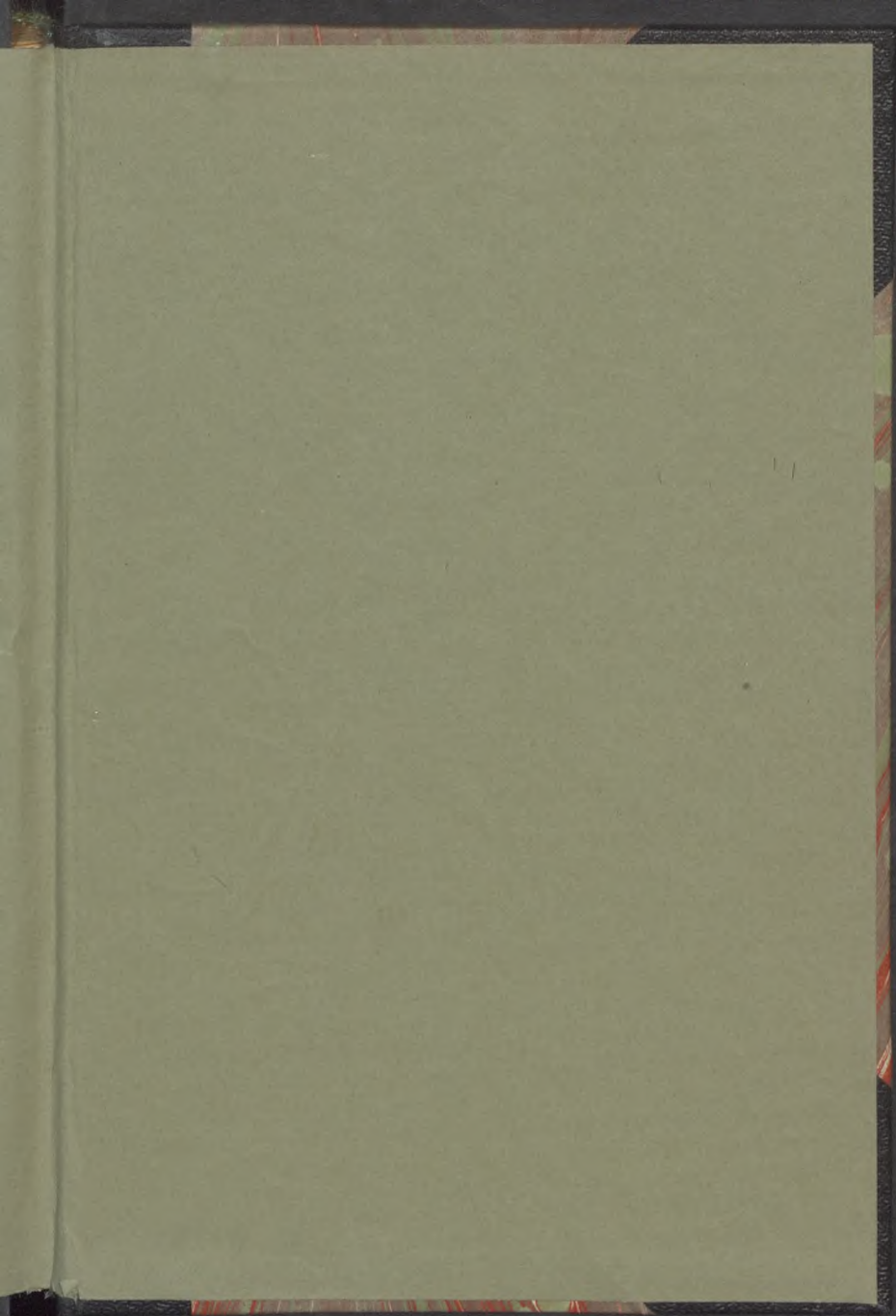
«

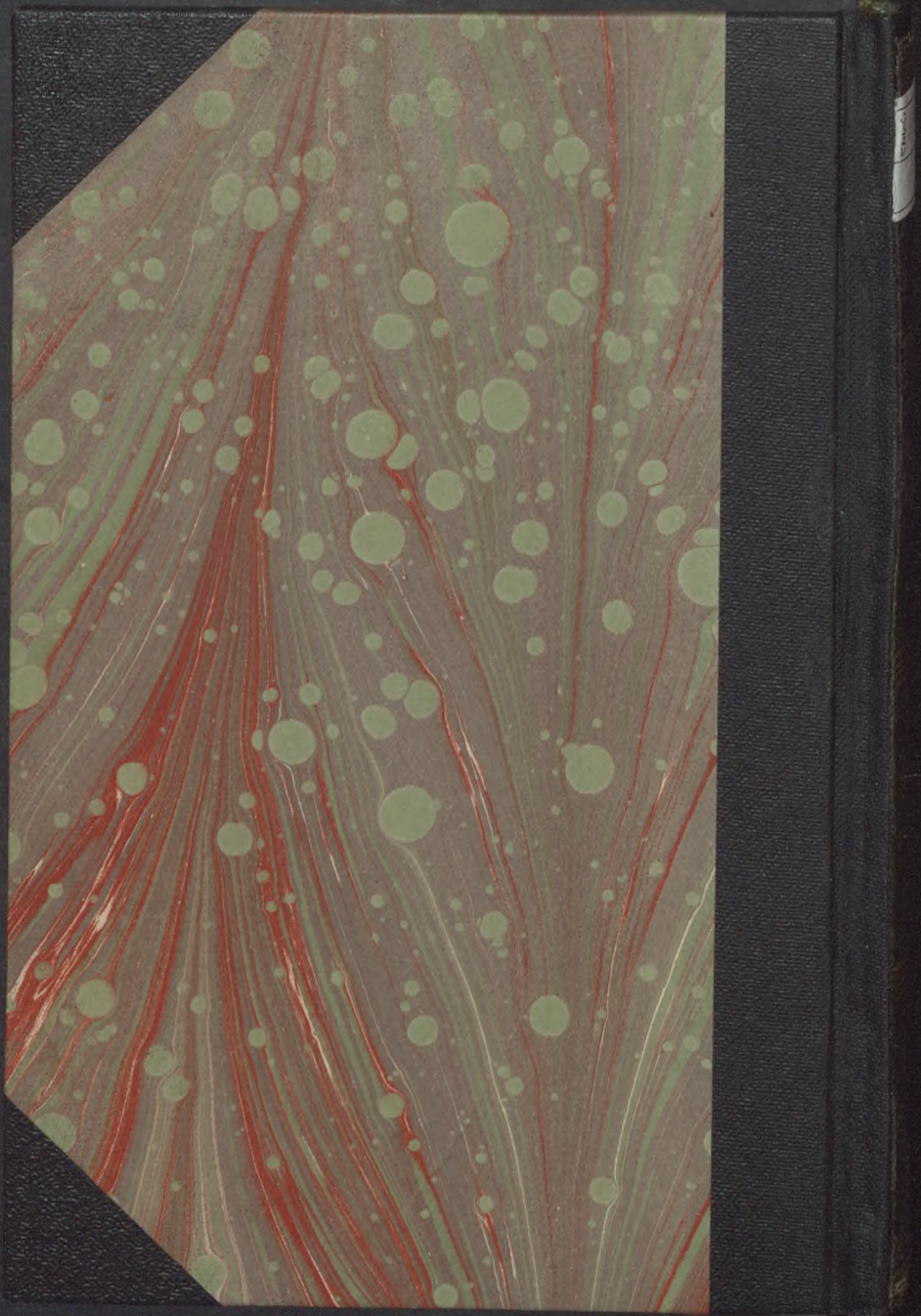
«

«

«

327

195.888

Tövölgyi

Az új
világ
—

I.

N. M.